

Євгенія Кононенко

Новели для нецілованих дівчат

Євгенія
КОНОНЕНКО

НОВЕЛИ
для
нецілованих
дівчат

Кольєрія

Євгенія Кононенко

**НОВЕЛИ
ДЛЯ
НЕЦІЛОВАНИХ
ДІВЧАТ**

ББК 84.4 Укр 6-44
К-64

Євгенія Кононенко
НОВЕЛИ ДЛЯ НЕЦЛОВАНИХ ДІВЧАТ
Рукописні новели

У цій книжці зібрано лише тексти, написані авторкою «від руки» (без комп'ютера). І хоча за жанром і тематикою ця збірка подібна до книжки «Повії теж виходять заміж», вона дивним чином відкриває інші виміри людських стосунків.

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, translated, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means (electronic, mechanical, photocopying or otherwise) without the prior consent in written of **Calvaria Publishing House**.

Calvaria Publishing House, P. O. Box 328, UA-79000 Lviv, Ukraine
E-mail: anetta@calvaria.org

Усі права застережені. Жодну частину цього видання не можна перевидавати, перекладати, зберігати в пошукових системах або переказувати у будь-якій формі та будь-яким засобом (електронним, механічним, фотокопіюванням або іншим) без попередньої письмової згоди на це **ТОВ «Кальварія»**.

ТОВ «Кальварія», а/с 328, 79000, Львів, Україна
E-mail: anetta@calvaria.org

ISBN 966-663-210-1
ISBN 966-663-190-3 (серія «Квіткова»)

© Євгенія Кононенко,
тексти, 1993, 1998, 2004, 2006
© «Кальварія», 2006

У НЕДІЛЮ РАНО

Замкнеш за мною двері, — свекруха, як завжди, потрусила її за плече. Ні щоб розбудити свого дорогоцінного сина.

— Зараз, — сонно відповіла вона.

Свекруха попленталася до виходу, вона бай-дуже перелізла через «дорогоцінного», одягла халата, замкнула за старою і не повернулася до теплого ліжка, а сіла на кухні, причинивши за собою двері.

Стрілка годинника ще не доповзла до сьомої. За вікном жодних ознак ранку. Ліниво сунуть порожні трамваї. З очей на щоки повільно виходять солодкі нічні сльози. Дорогоцінний чоловік і син спатимуть до десятої. Тоді ж свекруха повернеться з базарів. Щонеділі вона обходить провідні ринки міста Києва. З Лук'янівського їде на Житній. Потім на Бессарабський. Потім — на Володимирський. До середини свекруха буде згадувати, як базарювалося минулої неділі. Далі мріятиме, як і куди піде наступної. Ключа свекруха не бере. Щоб зайвий раз підкреслити: тут вона не прописана.

Значить – не хазяйка. А отже, ключа не возьме. Хай хазяйка і запірає за нею.

Так сталося, що відтоді, як батьки з молодшим братом отримали нове помешкання, а цю квартиру-трамвай залишили дочці з родиною, свекруха майже постійно живе у них.

– Принаймні говоритиме з малим українською, – сказав дорогоцінний.

Мову, якою говорила свекруха, важко було назвати українською. Але іноді вона забирала малого з садочка, готувала обіди і дуже не хотіла їхати до свого райцентру, де верховодив буйний зять із села.

– Ой людоньки, з ума зійшов світ, не в ту сторону земля вертиться, – скаржилася свекруха бабам-сусідкам у подвір'ї, а ті співчутливо хитали головами. – Ну де ви бачили таке? Свекруха в приймах! Хіба так може дом стояти на своєму місці? Я їй кажу: чом ти так грубо картоплю чистиш? ти її садила? ти її копала? ти біля неї догори задом стояла? А вона мені відповідає: «Зараз радіація, навіть по телевізору кажуть побільше зрізати з картоплі!» Ось так! Яке вже тут уваження до старших!

Але насправді свекруха була дуже задоволена своїм життям. Єдине, чого їй бракувало для повного щастя, – маленької дрібнички, штампика у паспорті.

– Ось тут ув інституті можна було б встроїтися діжурною, день робиш, три вдома – і жива копійка, от тільки треба тее діло...

А невістка ніяк не розуміла «того діла», мовляв, не бідуємо, навіщо старій людині йти працювати, і як там її дім у райцентрі, чи не

час навідати дочку й зятя... Свекруха надовго припиняла розмови про «теє діло», бо що як взагалі доведетесь повернутися до буйного зятя, а в неділю ходити не на Сінний або Лук'янівський, а на місцевий «Урожай», де хоч і всі знакомі, але і товар не той, і честь не та... Отак усі залишалися при своєму. Гуділи за вікном трамваї, здригалася від їхнього гуркоту квартира-трамвай, серед буднів миготіли свята, нудніші за сірі будні. Щонеділі свекруха ритуально обходила базари, дорогоцінний спав до очманіння, а вона сиділа на самотній кухні, слухала трамваї за вікном.

Вона щільніше притулила двері кухні, клацнула магнітофоном. Захрипіли пісні її юності. То була, так би мовити, допетрівська епоха — дорогоцінного звали Петро. Музика прогнала рештки сонної млості. Трамваї стали ходити частіше. Дорогоцінний почав крутитися, іще вилізе невиспаний і злий — іноді буває таке. Вона вимкнула магнітофон, озирнулася на двері, присіла навколішки і витягла із кухонної шафи зошита, що лежав за банками з торішнім варенням. Почала гортати сторінки, списані її рукою. На деяких аркушах було лише по два, а то й по одному рядкові... Ці патьоки на склі у холодній осінній імлі...

— Боже мій, яка каламуть, — тихо вимовила вона, підводячи очі вгору.

Декілька років тому, ще як чекала малого, прийшла вона додому з дощу, з несподіваної запаморочливої свіжості, і відразу сіла до столу й написала:

*Під дощем п'янкіші парфуми,
Під дощем збентежені думи...*

Дорогоцінний чоловік зім'яв клаптик паперу, на якому вона це написала, і запхав його їй до рота. Потім він, звичайно, перепрошував і три дні не дозволяв дружині самій взувати черевики, але відтоді присмак кулькової ручки виникав завжди, коли образи починали кружляти навколо, як тропічні метелики, коли у вухах шумів далекий відгомін вселенського вітру...

Сьогодні, недільного ранку, вселенський вітер мовчав. Десь він шумів, плакав чи сміявся, але її душа не сприймала тих сигналів. А одного вечора вони стали такими сильними, що вона не витримала, почала щось писати на аркушику біля телефонного столика. Дорогоцінний схилився їй через плече:

— Ой, які ми таланови-и-иті!

З того часу вона добре знає: для вселенського вітру є тільки недільний ранок. Коли і дорогоцінний хропе, і малий спить, а непрописана свекруха-приймачка об'їжджає київські базари.

Коли батьки отримували квартиру, мати сказала їй:

— Живи як знаєш, дочко, тільки не прописуй свекрухи. Це зіб'є баланс не на твою користь.

І вона балансувала. Вона пам'ятала все. І як дорогоцінний навмисне відбив ручку від однієї з чашок кухонного сервізу, щоб виділити свою, бо ж бажано, щоб її ніхто не чіпав. Як, незадоволений подушкою, котру йому вділили в Києві, привіз для себе особливу, від бабусі з села, як

серед ночі тяг з-під голови дружини ту подушку. Але життя неслося, мов автобус-експрес, без пауз і зупинок. Свекруха з малим спали у другій кімнаті, а вони з дорогоцінним розкладали софу в першій, такій собі вітальні. Вночі свекруха сунула, як вона казала — «до вітру», саме тоді, коли дорогоцінний згадував, що в нього є дружина.

— Куди ти прешся? — кричав син, а мати бурчала, що вони з небіжчиком ходили з цим ділом до клуні.

— Нема чого любитися з небіжчиками, — це була відповідь невістки, що дуже подобалася дорогоцінному. Йому було байдуже, чи шанує дружина його матір. Аби лиш вчасно надавали всі елементи комфорту. По вікнах текли сірі осінні сльози, гуділи й дзеленчали трамваї, приглушуючи або підсилюючи сигнали вселенського вітру.

Але й крізь той морок пролетів вогняний метеор. У Рибіної був день народження. Вони з дорогоцінним завжди ходили до неї. Рибіна жила так, як хотіла, а не так, як було треба. Носила просторі светри й вузькі штани, фарбувала волосся в різні кольори, розлучалася, знову виходила заміж або ж брала незаконні шлюби. Дорогоцінний любив ходити до Рибіної на день народження, щоб потім із почуттям власної переваги лаяти спосіб її життя. Але того року в Клубі трамвайників крутили «Пана Володі-йовського». Лише один день. І вони домовилися, що вона піде до Рибіної сама. У неї, як завжди, повно люду і, як завжди, склад гостей був на дев'яносто відсотків не той, що минулого року.

— Має прийти Марчелло, — сказала Рибіна гордо. Прийшов звичайний хлопець у светрі й джинсах. Аж ніяк не схожий на відомого актора. Навряд чи в нього було таке химерне ім'я. Може, то якась варіація прізвища. Яке його справжнє ім'я? Вона так і не довідалася.

Вони говорили весь вечір. Рибіна вирвалася з обіймів рудого стоматолога, нахабно сіла між нею і Марчелло. Але вони все одно продовжували свою розмову то через спину, то через груди Рибіної.

Їм додому в один бік. Пройшов сильний дощ. Марчелло взяв її на руки, щоб перенести через мокрий брук, і не витримав — опустив просто в калюжу. Це трапилось неподалік його дому. Пішли до нього сушити взуття. Вони опинилися вдвох у його помешканні. У кімнаті розкидані жіночі та дитячі трусики. Але хіба це мало значення, якщо в його шафах стояли її улюблені книжки. Такі, які купували її батьки, і такі, про які вона лише мріяла. Вона зупинилася біля полиці поезії. Він підійшов до неї.

— Ти знаєш, якось у читальній залі в одній книжці я надібав вірша, написаного на жовтій перфокарті. Всього три строфи. Я його взяв, іноді читаю. Де ж це він?..

Вона почала читати:

*Любов пройшла. Її і не було.
Але співали вулиці, співали,
І сутінки бульварам пасували,
І людям легко дарувалось зло.*

Приголомшений, він поклав їй руки на плечі.

*Але шумів незрозумілий хміль,
І в клаптик над колодязем подвір'я
Не влазило розпластане сузір'я,
І альфу зачіпав холодний шпиль.*

Він намагався поцілувати її, вона не дозволяла, він цілував її очі, щоки, вушко. Глухо і незнайомо звучали строфи, вперше прочитані вголос:

*Але щасливо мружились огні
У свіжому бузковому тумані,
І хтось незримий грав на фортеп'яні
У неприкаяній височині.*

Потім вони поцілувалися. А потім сталося й усе інше, бо ж обоє були дорослі люди, які все на світі знають. У сусідній кімнаті горіло світло. У вікно зазирали ліхтар із вулиці.

*В непевному невірному світінні
Любилися на стінах наші тіні,
Та то були не ми, зовсім не ми.
А ми вели свою палку розмову,
І тіні затихали поступово
В обіймах неспокоїної пільми.*

Ці рядки склалися давно. Той вечір не міг не увічнитися бодай у кухонному зошиті. Але все це не те... Боже мій, як швидко летить час! Це було три, ні, майже чотири місяці тому. Як

він живе? Чи він, як і її дорогоцінний, поспішає додому, щоб смачно наїстися й вигідно вмести- тися на софі? А вранці власниця розкиданих по хаті трусиків байдуже перелазить через нього, іде готувати сніданок своєму сімейству. Чи згадує він день народженні Рибіної й те, що було потім?.. Як швидко біжить час. Трамваї вже загасили свої вогні. Стрілка переповзла дев'яту. Скоро повернеться свекруха.

У ванні потекла вода. Дорогоцінний почав натхненно сякатися. Скоро крутитиме каву. У них нема електричного млинка. Дорогоцінний крутить каву вручну, вважає, що надзвичайно прислужується родині, віддаючи їй силу своїх м'язів. Прокинувся малий.

— Мамо! Куди бабуся закинула мої кап- чики?

Вона пішла шукати синові капчики. А от і свекруха повернулася.

— На Лук'янівці кури були по дев'ять, але такі — нема на що дивитись. Взяла на Жит- ньому по двінадцять. Добре, що взяла. Шось подказало: бери січас. Бо на Бісарабці такі самі були по п'надцять. А капусту взяла на Бісарабці. Петрику, попробуй капусту.

— Що ти до мене лізеш зі своєю капустою? Хіба не бачиш, я кофе кручу? — обурився дорогоцінний.

— Іди ти зі своїм кохве, — образилася свекруха.

РЕЖИМ

Режим не писався. Хоч сядь та й плач, хоч стоячи реви. Годину тому в його двері постукала сусідська мала:

— Дядю сусіде, вас до телефону.

Дзвонив його колишній однокурсник, а нинішній начальник Тосик Войтенко.

— На завтра треба режим.

— Де ти був раніше?

— Дуже треба! Завтра Ліза швиденько надрукує. А ти підеш далі хворіти. Ти ж у нас один пишеш режими.

— Який має бути обсяг?

— П'ять-шість сторінок машинопису.

— Навіщо такий великий?

— Дирекція вимагає. Ти долий туди побільше лаків і смол!

— Режим займає дві-три сторінки.

— Це замало. Ти ж знаєш, вони там усі дурні. Повторюй одне і те саме, тільки різними словами. І не забувай про техніку безпеки.

Він повернувся до своєї хати, сів на стілець біля торшера. Режим не писався. За вікном

спинився автобус. Гучно заскреготіли гальма. Якщо він зараз збереться і вийде, то встигне на цей же автобус, щойно той об'їде масив. Він хутко одяг пальто, замотався шарфом, схопив жовтий портфель і вийшов на зупинку.

Надворі пронизливий вітер. А в автобусі тепло. Жовте автобусне крісло зручніше, ніж його стілець біля торшера. Автобус напівпорожній. Незліченні люди, які прагнуть чимшвидше дістатися своєї софи, дивана чи кушетки — і залягти, і щоб ніхто не бачив, а головне, щоб нікого не бачити, — їдуть якраз у зворотному напрямку, на масив. А з масиву майже ніхто не їде. Автобус летить швидко і легко. За вікном до запаморочення пульсують вогні й темрява. Маючи деяку фантазію, можна уявити себе за кермом власної машини. Тікають ґрати мосту, і небо синьо-чорне. І тільки вирізана з фанери силвета правого берега підсвічується неприродним червоним сяйвом.

Кав'ярня ще відчинена, але кави нема.

— Беріть напиток, — каже дівчина біля прилавку. Він бере «напиток», сідає біля столика, виймає папери з жовтого портфеля. Темно, але саме в такій напівтемряві найкраще пишеться... Так... Технологічна операція... Необхідне обладнання... Скільки режимів, звітів і статей для якихось вісників було написано тут! Каву варила Сіма. З грацією, іноді притаманною дуже огрядним жінкам. Раніше Сіма викладала у харчовому ПТУ. Потім зібралася їхати, але не встигла, потрапила у «відмову». «Відмовники» не мали морального права працювати з радянською молоддю. Сіма пішла у радянську торгів-

лю. Варила каву з пінкою в палець завтовшки. «Подвійна половинка» у неї була потрійною, а то й почетвереною. Принаймні для нього. Може, ще для якихось завсідників. І навіть коли апарат «OMNIA» прикрашав фатальний напис «КА-ВИ НЕМА», Сіма видобувала чашечку для нього. Часом він сидів за столиком уже після закриття, дописуючи якийсь звіт або занотуючи щось зі свого життя. Саме тоді він працював над першою частиною «До тридцяти років на розкладачці». Друга частина мала називатися «А життя минуло». Сіма «робила» касу, розповідала про себе, про двоюрідну сестру Елю, яка вже була там, чи про сина Люсика, що його не прийняли до МГУ, бо він знав більше, ніж викладачі, а тепер зібрався женитися, а вона — уявіть собі! — з Житомира! А він слухав Сіму, думав про своє, щось писав і мріяв про власний куток. От буде в нього власна кава на піску, запрошуватиме на чашечку друзів, яких нема. Тоді він винаймав кімнату — не кімнату, а щось таке, де не можна було стати на повний зріст. Це було в грандіозній комуналці, що на Великій Житомирській. Його хазяйка, крім кімнати, де мешкала сама, мала на кухні дві комори, без вікон, одну під одною. Нижню вона здавала іншому інженерові. До горішньої слід було підійматися дерев'яними сходинками. У туалеті було шість лампочок і, відповідно, шість вимикачів. Він пам'ятає свій дитячий захват, коли вмикав усі шість!..

Потім йому підвищили зарплатню і він знайшов собі трошки краще житлс. Але все одно не

поспішав «додому». Сидів у Сіми або в іншій кав'ярні, навіть якщо не було кави. Чужі розмови залазили між рядками книг, що їх він читав, грала музика, то приємна, то не дуже, писалися статті, режими і книга про життя.

Почали «випускати». Сіма поїхала. Коли вони прощалися, виявилось, що Сіма навіть не знала, як його звать. А сама до себе називала «жовтим портфелем». Після неї у кав'ярні з'явилися гарненькі стрункі дівчата. А він сумував за величезною Сімою. І навіть коли у тридцять вісім років нарешті отримав свої 17,3 кв. м, кухня 8,5 кв. м, однаково вечорами сидів у місті, не поспішаючи до своєї порожнечі. Їхав додому тільки після вечірньої хвили години пік...

— Молодий чоловік, кафе закривається.

Режиму було написано дві сторінки. До техніки безпеки він іще і не добрався. Боже мій, який ранній холод. У холодному повітрі – як і десять, і двадцять років тому – пахне парфумами та чужим щастям. Гарні жінки вже повбиралися в шубки. А в нього єдина надія на кафе «Труба», що на Хрещатику. Там варять каву до пів на дев'яту. Він зиркнув на годинника і швидко пішов униз.

— Більше черги не займати! – Він таки приречено вистояв чергу. У «Трубі» галас і регіт.

— Мужчина, я попереджала.

Він проковтнув слину і вийшов із кав'ярні зі своїм жовтим портфелем. У вухах свистів вітер. Далі він рухався «на автопілоті». Отямився вже у вагоні метро, коли за вікнами поплив бежевий мрамур. Куди це він? А куди ж іще, коли

зачиняють усі кав'ярні. Наступна його зупинка.

Під склепінням залізничного вокзалу реве багатоголосся. Він уже знає цей ефект: іноді сума какофоній дає несподівану гармонію. У гуркоті він уже розрізняє скрипки і труби. Піднявся сходишками до зали чекання. Знайшов місце у дерев'яному кріслі. Витяг папери із жовтого портфеля. Ліворуч спить типовий волоцюга. Праворуч не спить типова нещасна жінка з трьома дітьми без чоловіка. Кудись їдуть. Сиділи б удома. «Поїзд номер сто вісімдесят вісім подано...» Так, що у нас? Зміст технологічного процесу. Просочування паперу... Температура за зонами у сушильній камері...

По залі ходить міліціонер. Поглядає на його сусіда зліва, що хоче вмотитися у нього на плечі. Він спокійний: пристойне пальто і хоч якось випрасувані штани — то вже гарантія, що перевіряти документи не будуть... «В умовах застосування карбамідоформальдегідної смоли токсичність визначається вмістом в її складі формальдегіду, який виділяється під час просочування та сушіння...»

Сусід зліва прокинувся.

— Хочеш пива? Ти, я бачу, ентелегент.

Що йому ще лишилося? Техніка безпеки. Змінюються люди поряд. Нещасна жінка з клунками й дітьми вже зникла. На її місці підмальовує губи інша. Теж нещасна, але по-іншому.

— Мужчина, допоможіть застібнути ліфчик.

— В мене нема грошей.

— Тим хуже для вас.

«До роботи на просочувально-сушильно-лакувальній установці допускаються оператори, які склали іспит кваліфікаційній комісії...»

— Поїзд «Москва—Жмеринка» прибуває на восьму колію! — Жмеринський поїзд привозить ранок. Знову він прийде на роботу неголений. Зате з режимом. Хвилиночку! Як же він потрапить на роботу? Він же не взяв перепустки. Дійсно, у жовтому портфелі її нема. Так, останнім часом він ходив на службу з текою.

Він набрав телефон Тосика.

— Я режим написав. Але забув перепустку. Ти мене проведеш чи забереш папери біля прохідної?

— Якого біса? Ти мені перебив...

— Нічого я тобі не перебив. У такий час цим не займаються.

— Наче ти розумієшся на цих справах! — Колись і він був одружений, декілька місяців. Колишня теща повторювала мало не щодня:

— Ти маєш бути завжди вдячний, що потрапив у таку сім'ю! З вулиці, з вокзалу, з їдалень прийшов до таких людей! Такого рівня! — теща була кандидатом філологічних наук. Захистила дисертацію з художніх особливостей письменника Багмута. І, незважаючи на високий інтелект, фантастично пекла пиріжки, від яких його безпідставно нудило, як вагітну на третьому місяці. Одного разу він після роботи пішов до пельменної на розі Паризької Комуни. Звичайно, то була не домашня печеня, але пельмені все-таки мали смак свободи, а пиріжки й крученики — смак рабства. Потім увесь вечір

просидів у Сіми. Він пам'ятає той вечір. Так закінчився його нетривалий шлюб.

— Режим тобі надо чи ні?

— На скільки сторінок? — Тосик остаточно прокинувся.

— На сім. Карбомідоформальдегідна смола кипить, як у пеклі.

З Тосиком домовилися про зустріч біля прохідної. Тепер він іде до смердючого вокзального бухвета.

— Поїзд «Ковель—Москва» прибуває на шосту колію! Нумерація вагонів з хвоста поїзда!

1992

РОЖЕВЕ СВІТЛО НА ЗУПИНЦІ

Рожеве світло ніжно точилося в синій мряці. Коли він дивився на нього знизу, завжди думав: чому світло у вікні має такі барви? то такі фіранки? чи абажур? А там, нагорі, забував про все на світі. Світло гасло, горіли свічки або химерний світильник.

— Ти б не кохав мене так палко, якби я не мешкала у такому зручному місці.

— До тебе я поїхав би й до Америки.

— До Америки, може, й поїхав, а на околицю міста — нізащо.

Вона любила пускати шпильки, коли він цілував пальчики на її ніжках. Часом він ішов до неї з думкою більше не повертатися. Але рожеве світло на зупинці вабило й тягло до себе і він набирав її номер, не відводячи погляду від рожевого вікна вгорі, домовлявся про наступні зустрічі, й радість передчуття мала ті неймовірні барви, яких не мало саме побачення.

А ще він любив дивитися на те рожеве світло із маленької кав'яреньки тоді, коли не забігав до неї. Ледве посміхався сам до себе, згадуючи

минулі зустрічі, знаючи, що будуть нові. А наприкінці весни і влітку, коли темніло пізно, у тому вікні горіло вечірнє проміння, і він телефонував їй, знаючи, що вона там, за тим склом, в якому рожево відбилося сонце на заході.

Ситуація була хрестоматійною. Був рідний дід, там вікна жовті й повсякденні. І було це неймовірне рожеве світло на зупинці, що впродовж років горіло так само, як того вечора, коли він уперше відшукав очима те вікно. І був також хрестоматійний друг-цинік із вікном, закладеним фанерою.

— Якщо ти зважишся на це, шкодуватимеш до віку. Ще невідомо, які коники викидатиме її дочка, невідомо, що за одна її матінка. У тебе теж не подарунки ані доця, ані теща, але ж знаєш, котра з них на що здатна... З іншого боку, погодься, піднесеного щастя, — тут друг-цинік мелодраматично схлипував, — ти в своєму домі ніколи не зазнаєш. І якщо втрапиш її, — друг-цинік показував собі кудись за плече, — також шкодуватимеш до віку. Хай воно йде, як іде.

І воно йшло, як ішло. У неї була доросла дочка від дуже раннього й дуже давнього шлюбу. Була і мама, яка разом із онукою-студенткою мешкала в іншому місці, а вона жила тут, і в рожевому світлі мрів її туманний силует. Під склом було її весільне фото, де вони з колишнім чоловіком — сліпучо гарні й сліпучо юні. Вона байдуже розповідала, що той її чоловік був багатоженцем, вже мав дружину, коли вони побралися. Це було давно і неправда. Скоро дочка знайде такого ж. А його дочка ще вчиться в початковій школі, має зовсім інші проблеми.

Якось він згадав про неї, коли в керамічному світильнику на туалетному столику блимало те бісівське світло, і прошепотів:

— Господи, то був би жах, якби моя доня довідалася, що в тата є жінка.

— А ти певний, що вона в тебе буде дружиною? Може, вона теж буде жінкою при чужому татові?

Спочатку він розлютився: «Звідки ти знаєш, що чекає на мою дочку? Пильнуй свою!» — слава Богу, він не вимовив тих слів. А потім він відчув щемкий жаль, що дряпав горло й груди.

— Ти знаєш, вона змарніла, поки зі мною, — зітхав він за чаркою з другом-циніком. — Коли ми сиділи на кухні, світло падало просто на неї, я побачив зморшки біля її очей...

— Вона б змарніла ще більше біля твоїх шкарпеток! Та ще й із твоєю мамою на додачу. Я недавно посватався до Лесі, ти її знаєш, а вона мені відказує: «Со-неч-ко! Треба було п'ятнадцять років тому, коли я ще була дурна!» — Але однаково випиймо за жінок!

І вони пили, і він думав, що є два континенти в життєвому морі. Один із них утворюють подружжя. Які люблять одне одного і які не люблять, або любить хтось один, або обидва люблять, але не одне одного. Подружжя, в яких все гаразд принаймні зовні і в яких все не гаразд навіть зовні. Які бояться одне одного втратити, хоча й ненавидять одне одного. Які ненавидять тихо і які ненавидять голосно. Які можуть співіснувати і які не можуть, одначе все одно співіснують. Які спільно тягнуть життєвого воза і які перекидають того воза на інших. І поряд

із тим континентом тихих радощів і радощів гучних, континентом сварок, примирень, спільного побуту і спільних дітей, існує так само безмежний інший континент. Континент таємних зв'язків і зв'язків, яких не приховують. Зв'язків коротких і тривалих, випадкових і призначених самим небом. Зв'язків, які утворюють ті, що мріють перебраться на подружній континент, і ті, що відмовилися від законів «законного» континенту й свідомо не плывуть до нього. Як і на подружньому континенті, тут теж є і безглуздий престиж, і ненависть, і остогидла звичка, і побут, і діти... Де, на якому з континентів, більше рідкісних бездонних криниць любові?

— Як мені з тобою добре, — він задихався у її пишному волоссі, в якому миготіли відблиски химерного світильника. — А тобі? Тобі добре? добре? — йому до болю хотілося чути, що їй теж добре, добре.

— Ти знаєш, зараз не кажуть «люблю». Тільки «добре».

— Ти теж не кажеш...

— Я теж...

На вершинах блаженства гірчила мука. А що він має робити? Він належить до обох континентів. Вона — до одного. Так склалося. «Разве можно понять что-нибудь в любви?» — співав Булат Окуджава на старій платівці, вимовляючи те сакральне слово, яке жодного разу не зронив жоден із них ані на вершині, ані в долині.

І ось у трубці чужий жіночий голос. Рожеве світло лине по-старому, а голос не той. Він поклав слухавку. Очевидно, не туди потрапив. Уже цілий тиждень не той, але весь час той са-

мий жіночий голос. Теж приємний, теж мелодійний, але категорично не той. Мабуть, зіпсутий телефон, він весь час потрапляє не туди. Таке буває. Рожеве світло горить. Значить, вона вдома. Він зайде, скільки можна чекати, доки полагождать зв'язок.

Відчинила інша жінка. Теж гарна, теж мила, але не та.

— А... п-пані Ніна?

— Ніна вже поїхала. Ви хотіли віддати передачу? Вона вже поїхала.

— Вибачте, я не знав, що вона мала кудись їхати. І надовго?

— Ой, дай їй Боже, назавжди! Зайдіть на хвильку.

Він несміливо переступив поріг, який легко перестрибував, хутко замикав двері, брав її на руки, ніс до кімнати... А тепер стоїть, як чужий у цьому великому знайомому передпокої, де всі її книжки — у шафах на старих місцях.

— Як же вона лишила все і поїхала? Куди вона поїхала?

— Та до Америки. А чого їй тут чекати? Я її двоюрідна сестра. З Житомира.

У нього вимкнувся слух. Він нічого не чув, поки двоюрідна сестра з Житомира (так, так, вона колись згадувала про таку) розповідала, як виїхала до Америки пані Ніна. Що ж, хай щастить, хай щастить...

— І давно вона знала, що поїде?

— Я ж вам казала, це вирішувалося півроку, а коли вирішилося, вони зібралися дуже швидко. Зачекайте, вона тут, здається, вам щось просила

передати. Це ж ви до неї ходили? Значить це вам. Зачекайте хвилинку.

Сестра з Житомира винесла йому фотокартку. Він не знав її такою. Гарне фото. І жінка гарна. А може, то її дочка?

Із фотокарткою в руці він вийшов на зупинку. Його тролейбуса не було, і він звично підвів голову. То все це зветься словом «ходив»? Підійшов тролейбус, і люди довго пакувалися в нього, а він стояв осторонь і дивився на рожеве вікно, що так само ніжно світилося в синій мряці.

— Не зважай! — оцінив ситуацію друг-цинік, настільки знайомий, що не треба йти до нього, аби почути:

— Не зважай! Якщо жінка намилилася їхати, її ніяка любов не втримає!

1995

ДРАНИ КОЛГОТИ

Раз на два роки випадала нагода вбрати золоту сукню. Справжню вечірню сукню *мезон ля валет*, оспівану Вертинським. Мабуть, заради цього варто жити на світі. Чому ж настрій такий, наче попереду день народження свекрухи або відкриті партійні збори?

Сукня сидить добре. Тверді пластинки, вмонтовані у тканину, роблять фігуру бездоганною. На спині елегантні гачечки, а не вульгарна «блискавка». Черевики кольору одеських лиманів, але виготовлені не на Малій Арнаутській, а шанованою у світі фірмою. Підбори такі, що стояти можна лише навшпиньках. І — який жах! — немає гарних колгот без дірок. Запрошення на прийом від власного чоловіка таке несподіване, що купити нових не встигла. Та, врешті-решт, одягну ці, на ногах вони цілі, а що там під спідницею — ніхто не бачить.

— Ти вже готова? — чоловік у «трійці», у білій сорочці, у гарній краватці до кольору очей. Він часто одягається так. У нього така робота.

— Все, як у найлуччих домах, — чоловік цілує її у плече, подає плаща. Вони виходять з дому, де на них біля під'їзду вже чекає таксі.

— Проведемо вечір як білі люди, — каже чоловік і голосно називає водієві престижний ресторан.

— Зал «Фенікс», сюди, будь-ласка.

— Знаю, знаю.

Із чоловіком чемно вітаються гардеробниці й офіціанти, дружньо кивають інші супровідники груп. Це один із тих нечастих вечорів, коли співробітникам «Інтуриста» дозволено приходити з дружинами. Закриття конгресу геронтологів. Ось вони, всі з пофарбованою сивиною, зібралися при столі на двадцять чотири персони. На ньому багато пляшок і різних страв. Салати в кошачках із тіста. Маслини, риби, ікра. Поруч з Іриною сідає жвавий дідок. «I'm eighty, мені вісімдесят», — гордо каже він, вочевидь чекаючи, що йому не дадуть і п'ятдесяти.

Час біжить швидко. Горілка ллється легко.

— Don't mix, don't mix! (Не змішуйте, не змішуйте! *англ.*) — кричить геронтолог з Единбурга. Починає грати оркестр. Чоловік запрошує до танцю франкомовну пані з темно-фіалковою сивиною.

— О, ви такий милий, — сміється вона, похитуючи фіолетовим «каскадом».

Й Ірину теж не лишають без уваги. Спершу її запрошують дідугани-вчені, потім гості з-за інших столиків. Німець у смокінгу. Дуже високий: Іринині руки не сягають його плечей, ковзають по шляхетних бортах, це дуже незручно. Щось каже їй німецькою.

— I don't speak German. (Я не розмовляю німецькою *англ.*)

— May I invite you to me? (Чи можу я запросити вас до себе? *англ.*)

Вона знає, треба бути чемною у будь-якій ситуації.

— But I'm with my husband! (Але ж я зі своїм чоловіком! *англ.*)

— Where's your husband? (Де він? *англ.*)

Вона шукає очима чоловіка. Скориставшись тим, що всі гості танцюють, він уминає рибні закуски. Побачивши німця, встає, і вони про щось розмовляють. Робить їй знак іти за ними, і вони втрюх виходять у хол.

— Слухай, Іро, він дуже добре заплатить.

— Ти хочеш, аби я...

— Настільки добре, що ти й уявити собі не можеш.

— Я, здається, не повія.

— Звичайно не повія, тому так дорого... Ми ж їдемо до Норвегії, ти не забула?

— То й що з того?

— Ну... валюти сама знаєш, скільки... Тепер звітики зняли, зате й валюту врізали.

— Ти ж не провезеш валюти.

— А він дасть чек! Уяви собі! Чек на моє ім'я! Я все зможу купити для нашої дитини!

— І задля цього мати твоєї дитини має вийти на панель?

— Це ще не панель. Один раз — це ще так... А скільки разів ти зі мною буваєш байдужою. Немов я той німець.

— Боже мій, це щось не вкладається мені в голову! Я зараз їду додому.

— Слухай, Іро, кинь ці штучки! Спиш же ти з Ваською — й цілком безкоштовно!

Це козирний туз із рукава. Підлога й стеля стають непаралельними, розходяться врізнобіч. Звідки він знає?.. Все миттю зникає з голови і з серця. Чоловік легенько підштовхує її до німця, який терпляче чекає за п'ять кроків. Ліфт гостинно розсуває двері. Пливають каламутні божевільні свічада й панелі під морений дуб. «Господи, драні колготи, драні колготи», — трагічно шепоче внутрішній голос.

А Васька був слюсарем-сантехніком від ЖЕКу на їхній дільниці. То типовий радянський алкоголік-інтелігент. По першій він читав Пастернака:

«Чтоб тайная струя прощанья согрела холод бытия...»

По другій — «My soul is dark» мовою оригіналу. Колись Василь учився на юридичному факультеті, звідки його, як він каже, вигнали за те, що відмовився «стукати». Був у армії та на лікуванні. Пив, але рятували поезія й пісня. По третій він співав:

«Три дівчини, три дівчини, то велика зрада, одна плаче, друга скаче, третя цьому рада».

Теж мовою оригіналу... По четвертій — міський фольклор з матюками, але від четвертої Ірина намагалася його вберегти.

А головне, Василь мав золоті руки. Кран на кухні починав текти саме тоді, коли в Ірини був вихідний, у чоловіка — робочий, а бабуся забирала малу до себе. Збіг цих обставин надзвичайно важко передбачити. Яке реле Василь встановлював на крані — невідомо, проте його система діяла бездоганно.

А німець, якого так і звали — Фріц, подарував Ірині нові колготки. А ті, драні, двома пальцями вкинув до кошичка зі сміттям.

І знову ліфт із каламутними дзеркалами, який повзе в ритмі жалобного маршу, ніби в ньому покійник. Фріц провів Ірину до столу, поцілував її руку, класнувши підбором. Чоловік стиснув їй зап'ясток під столом: усе гаразд — і підсунув тарілку з гарячим, яке вже встигло охолонути.

Вирізка дуже смачна. Ірина лякається свого апетиту, але їсть і не може зупинитися. Вісімдесятирічний геронтолог зауважує, що це шкідливо. Музика грає несамовито. Шкварять то гуцульські мелодії, то «Червону руту», то «Мама, милая мама, как тебя я люблю», її кличуть до танцю, не дають наїстися. Молодик із біблійним лицем у сорочці та чорних джинсах а la балетне трико тягне під фонограму «Той вечір такий чудовий». Вона танцює з французом. Це не геронтолог, якийсь інший. Він невеличкий, такий чорнявий, щоки аж сині. Дуже п'яний і дуже закоханий у неї.

— Puis-je, — шепоче він їй на вухо.

Вона робить пальцями жест, що це коштуватиме грошей, а він робить жест, що все буде як слід. Вона вже не шукає, де її газбенд-марі, їде з французом у тому самому каламутно-дзеркальному ліфті.

Француз порвав їй колготи, які подарував німець. По ногах побігли «стрілки», соромно вийти з номера. Вони вдвох регочуть із цього, п'ють коньяк, вона кусає його за пальці, коли він кладе їй до рота квадратики швейцарського шоколаду. Француз запихає їй чек за декольте

золотої сукні. Дістає пакет, на якому намальовані три жіночі ноги, і вкладає туди подарунки: пляшку, цукерки, мило «Орхідея».

Коли вони нарешті вертаються в хол, гульбище закінчується. Геронтологи посилають повітряні поцілунки. Чоловік чекає біля гардеробу з плащем у руках.

Їх підвозять. Вдома вона простягає чоловікові два чеки. Він кричить на неї:

— Як ти могла! Є міра кінець кінцем! Ти ж казала, що не повія!

Вона дивиться йому у вічі, і він змінює тон:

— Тебе могли образити ті лярви, що сиділи за столиком біля входу.

— Які? А я думала, то прибиральниці.

— Ні, ні, то вони! Вони могли тебе побити. Могли здати міліції. А що я без тебе робитиму?

Останні слова чоловік каже звичним вуркотливим голосом. Усе гаразд. Приємно згадуються вирізка, маслини і швейцарський шоколад. І це жахливо.

У ліжку чоловік виявляє неабиякий такт і не нагадує про подружні обов'язки. На стільці висить золота сукня. На підлозі — драні колготи. Залишки урочистого виходу в світ. Провели вечір як білі люди. І раптом щось заспокійливо відгукнулося всередині. Чого б це? Мабуть тому, що, поки чоловік був у ванні, вона спритно заховала подарунки від француза у книжковій шафі за томами БВЛ. Буде чим почастувати Василя, коли вчергове потече кран на кухні.

НІЧ

- Вставай... Ходімо.
- Облиш... Спати хочеться...
- Вставай, вставай.
- Відчепися.
- Як це відчепися? Ходімо.
- Спати хочеться....
- Нічого... Ми швиденько.
- Давай тут.
- Ти що, вже зовсім?
- Я втомилася. Вже друга?
- Третя. Ходімо... Швиденько... Я посуд мив?
- Мив.
- Я з малою фізику робив? Твір писав?
- Писав.
- Ну, то ходімо.
- А як знову ліфт не працюватиме?
- Там розберемось... Ходімо, ходімо, ти вже зовсім прокинулася!
- Сонна млість покинула її. Спати більше не хотілося. Прокинулося бажання.
- Де мої колготки?

— Я бачив їх у ванні. Давай швидше.

— Мала не прокинеться?

— Коли вона прокидалася?.. Ну, давай швиденько. Де твоє нічне вбрання?

Він стояв у передпокої в болоньєвій куртці, яку ще в десятому класі одягав кататися на ковзанах. Як та куртка вціліла під час переїздів по квартирах і гуртожитках? Гарні речі зношувалися і зникали, а ця куртка кольору несвіжого пива, свідок першої пляшки і першого гріха, не протиралася, не губила гудзиків. Така ж куртка була і в неї. Він подав їй цю «нічну» куртку і звично поклав руки на груди. Вона солодко зітхнула і звично закинула голову. Він підштовхнув її до виходу.

Одразу рипнули сусідні двері. Стара Сазонючка йшла виносити сміття. Знайшла час, стара шкапа. Мойва маринована.

Вони встигли проскочити, поки та стогнала біля сміттєпроводу. Стрімголов побігли вниз.

Ліфт працював, але маринована мойва — Сазонючка — зіпсувала все.

— Підемо на Беркута? — запитав він.

Вони вийшли з під'їзду. Навкруги дерлися у зоряне небо дев'яти й шістнадцятиповерхові тупі сонні велетні. Вольовим рішенням, без будь-якої системи, деякі з них віднесли до проспекту Інтернаціоналістів, інші — до проспекту Семюела Беккета, який у народі називали Беркута. Усю місцевість народ уперто називав «Кінцівка», незважаючи на офіційну назву «Сонячний мікрорайон», виведену на табличці, що позначала кінцеву зупинку сто одинадцятого автобуса.

Він курсував раз на сто одинадцять хвилин, хоча на тій самій табличці було зазначено інтервал п'ятнадцять-шістнадцять хвилин.

— Так, мабуть, ходімо на Беркута.

Вони побігли до будинку, який через нескінченну довжину в народі називався «китайською стіною». Іноді вони зупинялися, щоб поцілуватися. «Китайська стіна» була дев'ятиповерховою, усі інші будинки на їхньому шляху — шістнадцятиповерховими, а отже, із «підсадними» ліфтами, з такими, до яких могли підсісти у непотрібний момент. І таке могло статися о третій годині ночі. Раніше вони непогано влаштувалися на будівництві біля побутового будиночка. Це будівництво в народі називали «стройка комунізму». Вона тут ще до появи «Кінцівки». Потім з'явилися і «китайська стіна», і «колізей», і «космодром», а «стройка комунізму» вшосте оточувала себе колючим дротом. Біля котловану за побутовим будиночком була густа тінь, блимали зорі й пахло молодістю, але третього чи четвертого разу їх упіймали.

— Кахлі надумали красти?

Обох ретельно обшукали, особливо її, але жодної, навіть битої, кахлинка не знайшли й відпустили, обливши на прощання добірними слівцями. Вони потім довго не могли зрозуміти, що ж збиралися обкладати кахлями на «стройці комунізму».

Адже будівельні роботи там не починалися. Лише вирили котлован. Але коробки з-під кахлів дійсно були розкидані. Коли вони, пристойно вбрані, вдень підійшли до «стройки», їм люб'язно запропонували ті коробки на

макулатуру. У пункті «Стимул», який на відміну від хлібного магазину на «Кінцівці» був, саме давали абонементи на книжку про гармонію статевих стосунків.

«Стройка комунізму» залишилася позаду. Перетнувши невеличкий майдан, де й розміщувалася славетна кінцева зупинка, вони добігли до «китайської стіни». І — який жах! — на дверях почали встановлювати кнопкову систему. Можна подумати — Рада Міністрів! Шкода їм, що хтось серед ночі зайде випити пляшку пива. Перший під'їзд, другий... вхід до третього й четвертого знадвору — знахідка архітектора, — а у п'ятому під'їзді кнопок ще не було.

Але з'явилась тривога... втім, знаючи темпи «стройки комунізму», можна було не хвилюватися.

— Зажди хвилинку, які зорі...

— Хіба побачили б ми їх у хаті?

— Ні, ні...

— А ти не хотіла...

— Я хотіла, хотіла... а ось Венера дивиться, не блимає.

Вони поцілувалися.

— А як і тут зроблять кнопкову систему?

— Ще не скоро... і хіба не однаково — сьогодні її нема. Ходімо, люба...

Ліфт на першому поверсі. Значить, востаннє з цього під'їзду виходили... Куди пішов у ніч той невідомий?

Ліфт повільно повз угору.

— Тут ми вже бували...

Написи на стінах «Хай живе совецький секс» та «Жиды — гады» — знайомі. Колись саме

тут вони знайшли загублену кимсь білу гвоздику. Свіжу. Вона майже десять днів стояла у вазі, яку їм торік подарували на входини. «Моя кохана... найбільше чудо мого життя... моя найкраща...» — шепотів він, дістаючись до неї крізь шурхотіння «нічної» куртки. І у мирні сні мешканців під'їзду номер п'ять на вулиці Семюела Беккетта входили його полум'яні слова: «Моя єдина... тільки... в усьому світі...» — і ніхто в усьому світі в потаємні хвилини так щиро не промовляв до своєї дружини. І уся «китайська стіна», і уся «Кінцівка», і сто одинадцятий автобус, який невідь чому приплентався на свою кінцеву зупинку й гостинно відчинив двері, все нагромадження тупих сонних багатоповерхових велетнів то повільно, то нервово хитались у ритмі їхнього кохання і мружились від їхніх слів.

Поверталися вони, не поспішаючи. Перекинулися словом із водієм сто одинадцятого. Розреготалися, ідучи біля «стройки комунізму».

— Давай подивимось, чи обклали кахлями котлован!

— Ой не хочу, аби ті кахлі знову шукали у моєму ліфчику!

Він посмутнішав. Узяв її на руки. Вона майже заснула в нього на плечі. Коли вони піднялися на свій поверх, стара маринована мойва Сазонючка знову виносила відро. І що за сміття зібралось у неї за той час, поки вони бігали до «китайської стіни»?

ВЕЛИКОМУЧЕНИЦЕ КУМО

Після одинадцятої чоловік виконував подружні обов'язки. Процес не приносив їй задоволення, одначе все її єство голосно співало:

— Я дружина, законна дружина, — і вона намагалася побачити, як при світлі нічника виблискує переконлива обручка.

Блаженство починалося ще від половини на одинадцятку, коли батьки біля телевізора починали багатозначно натякати:

— Молодим завтра рано вставати. Вже час їм до лі-і-іжка.

Тридцятисемирічна молода дружина шарілася, як травнева троянда. Або як вереснева айстра. Чоловік рішуче вставав і сунув до ванни, не додивившись вечірнього фільму. А батьки, які вже півроку не могли опам'ятатися від щастя, що все-таки прилаштували безнадійну дочку, починали стелитися на незручному вузькому диванчику у вітальні.

Наставав головний момент доби. Як прикро, що ніхто з подруг не бачить їх зараз, коли

законний чоловік жадібно стискає її плече і стає мов не свій, а вона — гола, гола, гола! — гордо віддається йому.

Пізній шлюб має свої переваги. В тебе медовий місяць, коли в усіх ровесниць «мертві бджоли». Всі подруги й знайомі, що повиходили заміж «вчасно», або порозлучалися і позоставалися самі з дітьми, а отже, опинилися у ще гіршому стані, ніж старі дівки, або увійшли в ту стадію подружнього життя, коли про чоловіка втомлено кажуть: «Мій десь вештається», — супроводжуючи ці слова виразним жестом біля горла.

— Та ну їх, тих мужиків! — тільки й почувеш від них. Або ще й такий перл:

— Найкращий засіб запобігання вагітності — спати в різних ліжках.

Просто, щоб його належним чином оцінити, треба вийти заміж, народити кількох дітей і зробити кілька абортів.

Ні, вони з чоловіком сплять разом. Хай би які розмови точилися, вона ніби ненароком вставляє:

— Прокинулася вночі, години зо дві не спала, боялася розбудити чоловіка...

— Опалення ще не ввімкнули, так добре, що поряд чоловік...

Дітей вони вирішили не мати. Батьки підтримали.

— Такий скрутний час...

Так, дитина — могутній ретязь для утримання чоловіка. «В нас же дитина!» — це, звичайно, козирний туз, якщо чоловік намилився тікати або й просто підгуляє. З іншого боку, є категорія чоловіків, які відважно чхають

на дітей. Власне, її чоловік з таких. Він сплачує аліменти на трьох. НА ТРЬОХ! І найжахливіше те, що його колишня дружина з цими трьома дітьми живе десь поблизу. Таке величезне місто, стільки в ньому мікрорайонів і житлових масивів, і треба ж: усі мешкають поряд на тій самій Чоколівці!

— Слід було брати мужа з лівого берега, — жартували подруги, коли вона не витримувала й починала скаржитися.

В їхньому подвір'ї — дитяче містечко із крутими гірками і стрімкими гойдалками. Дерев'яні будиночки стилізовані під вежі фортеці, там уночі п'ють пиво парубки, а вдень захоплено лаять малюки з їхньої та сусідніх вулиць. І колишня зі своїми трьома дітьми — всі в однакових джинсах і курточках — приходять на їхні гойдалки. Відставна дружина цілком не зважає на новосімейного чоловіка, майстерно вдає, що їй все байдуже, але діти — ті іноді біжать татові назустріч саме тоді, коли вона гордо веде його під руку перед усім двірським «бабкомом», що саме збирається на своє вечірнє засідання.

— І чого сюди лазити? Що іншого майданчика не можна пошукати? — співчували їй баби на лавочці біля під'їзду. А коли вона зникала, коментували ситуацію вже по-іншому:

— Живе з чужим мужем і ще чимось недовольна. Не туди дітей привели, спокій її порушують.

— Вона не винувата. Це все він, кобель. Набридли йому троє дітей — от він і змився від них подалі.

— Якби ж то подалі, а то поближче, — реготали баби.

— А її пойнять можна, кожній жінчині треба женське щастя.

— Та вона спочатку і не знала, що в нього стільки дітей,

— На неї ніхто не обращав вніманія, а тут такий мужик.

— І ту пойнять можна. В неї діти од нього.

«Бабком» після нетривалої дискусії доходив висновку, що обох жінок «пойнять можна», а винні в усьому мужики. Втім, і мужиків «можна пойнять». Очевидно та, в джинсах, погана господиня. А наша — хазяечка хоч куди.

Сказати, що на неї вже й зовсім ніхто не «обращав вніманія», аж ніяк не правда. Вона вже давно була об'єктом постійної уваги красеня та хулігана Інокентія з двадцять четвертого номера. Кента боялися й шанували.

Дівчата і тітки з найближчих крамниць відпускали йому без черги, а то й безкоштовно, горілку й лимонад. Іноді Кент зникав — на півроку, а чи на рік або й на два, з'являючись на вихідні. Фігурувало незрозуміле в даному контексті слово «хімія». Кент був дуже освічений, сп'яну цитував Тараса Шевченка, тому й витворили міф, ніби він сидів за націоналізм, а не за хуліганство.

— Ну що, великомученице кумо, коли будемо грішити? — кричав у вухо Кент, зненацька обіймаючи ззаду, — далі від нього надходили пропозиції, які «великомучениця» при своєму «ціломудрії» не розуміла.

— Іди геть! Ти що, знову сісти хочеш? — верещала вона, а одного разу навіть покликкала

дільничного, мовляв, нахабний Кент «виражається».

— А що я, я вірші Шевченка читав — мені тринадцятий минало, я пас ягнята за селом, — стеновав плечима хуліган-інтелектуал. Кент був високий, стрункий, з буйним кучерявим чубом, і, якби не характерний червонястий колір обличчя людини, котра добряче «вживає», був би красенем-мужчиною яких мало. Він носив барвисті сорочки й до пізньої осені ходив розхристаний, демонструючи великий хрест на грубому ланцюжку. Залицяння знайомого з мілицейськими кулаками Кента не давали навіть тої легкої погорди, що виникає в жінок від уваги байдужих їм чоловіків. Навпаки, жахливий хуліган і його заклики грішити тільки зайвий раз підкреслювали, що нормального хлопця, з яким і справді можна було би, хоч стріляйся, а нема.

І от вона нарешті «розговілася» — щовечора від одинадцятої до дванадцятої має бурхливе підтвердження своєї жіночої придатності. Дарма що їй самій воно більше нагадує внутрішньовагінальну процедуру. Але про це ніхто не знає. Навіть чоловік. І не треба. Головне, що йому добре, що він не згадує тієї, в джинсах, коли стягає з неї нічну сорочку і жадібно виконує подружній обов'язок.

— Ну що, кумо, скільки разів на ніч маєш кайф? — єхидно запитував Кент, — чи воно тобі, як клізма?

— Яка я тобі кума! Забирайся геть! Бо матимеш справу з моїм чоловіком!

Проте чоловік не збирався мати справу з Кентом.

— Якщо він до тебе чіпляється вже двадцять років і ще нічого не зробив, значить і надалі нічого не зробить.

А колишня дружина з дітьми уперто з'являлася на гойдалках.

— Поговори з нею, щоб не ходила сюди, ти ж знаєш, як тяжко вона все це переживає, — говорив тесть.

— Я з нею говорив, а вона й далі ходить. Наш старший син дуже любить ваше подвір'я.

— Ти й так віддаєш їй півзарплатні, — похмуро гудів тесть.

— Це за законом. Тут нічого не вдієш. Хіба я сам би давав?

— І все-таки поговори ще раз. Скажи, як ходитиме сюди, то буде їй погано.

— Ви хочете, щоб я погрожував дітям?

— Ну не погрожував, але...

— Хай краще вона з нею сама поговорить, а я не можу. Або хай поговорить зі своїм другом — вона ж має зв'язки з тими, хто й справді може комусь зробити погано! — чоловік люто закрився в туалеті, а до тестя на кухню влетіла розлючена теща:

— Ти як із ним розмовляєш, дегенерат! Ти хочеш, щоб дитина знову лишилася сама?

— Ну, він же мужчина, має щось вирішувати. А то що це таке — гарем у подвір'ї!

Потім «дитина» довго й улесливо частувала чоловіка на кухні — вирішили не сідати до вечері всі гуртом, аби не дратувати пана Зятя присутністю нерозумного тестя.

А наступного дня вона поверталася з роботи з важкими торбами. Вже ж не дзвонила чоло-

вікові, щоб зустрів і допоміг дотягти, — хай поспішає додому на все готове. Зупинилася перепочити зіпершись на дерево. І знову побачила всю джинсову компанію на гойдалках. Боже, яка вона худорлява, немов хлопець-підліток. У жінки ТАМ має бути багато м'яса і сала, як ото в неї. Чоловік не раз хвалив її. О Боже! А зараз він крутить карусель, на якій регочуть джинсові хлопчик і дівчинка.

На плече лягла тяжка рука:

— Ну, як воно життя, великомученице?

— Відчепися.

— Ходімо покатаємось на тачці, — Кент недавно придбав ненові «Жигулі».

— Не хочу.

— А хочеш закатрупимо їх? — по-змовницькому підморгнув Кент.

— Кого?

— Ніби не розумієш, кумо.

— Ти... б-брешеш.

— Заради нічки з тобою я ладен на все. Ходімо, поможу тобі дотягти твої торби.

Вони рушили до її під'їзду, він з двома клунками, вона в порожні — і чоловік облишив карусель, підбіг до них, вихопив торби з рук Кента.

— Тримай, хазяїне, — широко посміхнувся Кент.

— Спасибі, що допомогли моїй дружині.

— Нема за що, хазяїне. А ти, кумо, подумай над моєю пропозицією.

За кілька днів Кент знову підловив її.

— Ну як, будемо блудити, небого?

— Відчепися, — сказала вона цього разу кокетливо.

— Свої умови я сказав.

— Ну це ж... це ж підсудне діло...

— Ти переживаєш за мене чи за них?

— Ні за кого я не переживаю. Але ж ти тільки вихваляєшся, а нічого не зробиш.

— А я завезу їх до лісу. От дивись, як воно буде!

Кент пішов на дитячий майданчик, почав загравати до одного з джинсових хлопчиків. Уже через п'ять хвилин він повів його до свого авто, що стояло тут же, у подвір'ї. Джинсова мама відразу ж побігла за сином, а за нею — й інші дітлахи. Кент гостинно розчинив усі четверо дверей своєї машини, усім по черзі дозволив посигналити, а потім посадив усю компанію в свій автомобіль і кудись повіз.

— Чого ти тут стоїш, не йдеш додому, — чоловік саме йшов з роботи.

— Ой привіт, втомилася, а погода така хороша, це ж останні теплі дні!..

— А моїх ти тут не бачила? Я саме хотів їм віддати гроші.

— Ні, не бачила, — твердо відповіла вона і вперше серйозно подумала про Кентову пропозицію.

Чоловік рушив до майданчика, а вона побігла додому і з порогу зі слізьми кинулася матері на груди.

— Що сталося, дитино?!

— Що сталося, що сталося, — батько зайшов до кімнати з балкона, — зятьок знову пішов бавитися з бувшою. Прийшов на все готове, грошей дає три копійки на свої харчі — і те не носить, а цій патлатій у штанях дорогу сюди показав!..

— Тату, припини, він зараз вернеться та ще й почує, припини!

— Нехай чує, ніби я неправду кажу!

— Може, ти з нею поговориш, — обережно каже мати.

— Ще мені не вистачало з чужими бабами говорити, — обурюється батько. — З ним самим — можу, як мужчина з мужчиною.

Чоловік повернувся пізно. Вона вирішила образитися на нього, сіла мовчки у кутку. Одначе той дорогоцінний пішов на кухню сам собі гріти вечерю, і вона не витримала, побігла обслуговувати його.

Ні, треба діяти. Кент і справді це може. І ніхто ні про що не довідається. Скільки трупів знаходять по лісах, а ніяких убивць не впіймали. Ну а... ну а... те, чого хоче Кент... вона вже не дівчина, тепер воно не так страшно.

Але Кент, зараза, більше не підходить, хай уже як повільно йде вона по двору, іноді й навмисне попід вікнами його помешкання у двадцять четвертому домі. І от якось чоловік заснув, не виконавши подружнього обов'язку. А може він був у джинсової?! Вона заходилася будити його, а він промурмотів крізь сон:

— Дуже втомився, кицю, вже завтра, га?

Назавтра вона пішла до Кента. Не подумала про те, що її міг бачити «бабком» двадцять четвертого, який швидко обмінювався новинами з двадцять другим.

У Кента в гостях — огрядна рум'яна продавщиця з бакалії, що торгує в найближчому гастрономі вже років із десять.

— Ой, в-вибач, я не знала, що ти тут живеш.

— Нічого, заходь, кумо, будемо гуляти втрьох!

— Вона тобі кума, Кешо?

— Ще й яка — аж по трьох дітях! — по-бандитському підморгнув Кент.

Вона пішла геть, вирішила більше не робити дурниць. Літо кінчалося, почалися дощі. Скоро вони припинять лазити сюди. Аж ось визирнуло сонечко і вони з'явилися, тут немов і народилися, цього разу всі в однакових светрах — і сама, і діти. Гос-споди, і чоловік, чоловік, має такого самого светра! Оце вони вп'ятьох чимчикують в однаковому вбранні! Щаслива родина!.. Кент шумно в'їхав у подвір'я — вона побачила його з вікна кухні.

— Мамо, я вийду за хлібом!

— В нас є хліб, дитино!

— Я хочу чорного!

— І чорний є!

— Я хочу свіжого! Зовсім свіжого!

— Боже мій, може вона, не дай Боже, того...

Кент побачив її, завернув до під'їзду:

— Сідай в машину!

— Я лиш поговорити хотіла...

— Там і поговоримо!

Здивовані баби не знали, що й думати, коли молода жона сіла в машину до кримінального елемента.

— Плата наперед. Щоб я знав, за що сиджу.

— Ти ж казав, що не сядеш.

— Всяке може бути.

— К-коли пр-рийти до тебе?

— В мене не можна. Приїхали старі мати з села. Що вони про мене подумують?

— А як же тоді?..

— Зараз у машині. Від'їдемо за місто.
— Зараз чоловік вернеться з роботи!
— Будь ласка — я відвезу тебе до чоловіка. А сам поїду до мами — я її не бачив від останньої хімії.

— І надовго до тебе мама?
— На зиму. В неї хата завалилася.
— А якщо зараз?..
— Тоді мокре діло буде завтра.
— А якщо вони не прийдуть?
— Я знаю, де вони живуть. Я їх якимось відвозив.

Далі вони їхали мовчки. Потроху споночило. Швидко мигтіли сусідні вулиці, а потім за вікнами побігли малознайомі будиночки околиці.

Нарешті в'їхали до лісу.

Що було далі? А далі вона була і цигаркою, і попільничкою, і туалетним папером, і ще чимось. Вона заплющувала очі, кривилася, він кричав їй: «Зроби посмішку!» — і жмакав, і м'яв її, і дихав в обличчя часником, цибулею і перегаром. «Цього ніхто не побачить, про це ніхто не дізнається», — повторювала вона собі. Липкий сором охопив не лише душу, а й перестигле тіло, огидне, таємне й нездоланне бажання з дівочьких самотніх марень прийшло сюди, в цей старий автомобіль, у цей темний ліс, і завершилося незрозумілою сороміцькою акцією, після якої з новою силою хочеться сховатися від усіх і від себе. «Оце, мабуть, і є той кайф».

— Вилазь з машини, — наказав Кент. Вона машинально вилізла.

Їй стало холодно. Він кинув її шмаття, а сам повільно рушив.

— Ти куди, ти куди?! — заволатала вона.

— Сама виберешся, — Кент поїхав і вона не змогла його наздогнати.

Вона на диво швидко вибралася з лісу, пішла темними вуличками передмістя, знайшла зупинку автобуса, приїхала до знайомого місця.

Побачила, що на годиннику лише десята, а коли блукала темним лісом, думала, що вже й глупа ніч. Приїхала додому об одинадцятій. Батьки нервово ходили по хаті, чоловік уже ліг спати.

Йому завтра рано на роботу. Сказала мамі, що засмутилася, бо знову ходить на гойдалки колишня сім'я, плакала, ходила вулицями, але вже більше не плаче — скільки можна плакати? Запитала, чи не сварився батько з чоловіком, мама сказала, що не допустила цього, що навпаки, добре нагодувала зятя і відіслала його до ліжка, аби ввечері поговорити з нею.

Батько пішов спати, щойно з'явилася дочка. Мати теж скоро заспокоїлась, бо коли зайшла до неї у ванну, на власні очі побачила, що її побоювання буцімто доня «того» — пусті. Що ж, напередодні теж нерви бувають не в порядку. Та ще й у такому віці.

За кілька днів її тимчасова недуга минулася, і після одинадцятої чоловік знову впевнено виконував подружні обов'язки. Батьки, як і раніше, о пів на одинадцятку лукаво натякали, що молодим вже час до ліжка. Пізня осінь. Сезон гойдалок і каруселей давно закінчився.

Колишня родина чоловіка більше не з'являється на їхньому подвір'ї. Але іноді вони їх

зустрічають в якому-небудь із найближчих гастрономів.

Летить жовте листя, миготять калюжі. Все як і попередньої осені.

Хіба що Кент більше не зачіпає своїм нахабним: «Великомученице кумо!»

1996

НА ЛІВУ НОГУ

Вона прокинулася рано, а чоловік уже сидів на кухні. Була сіра мряка. Хотілося спати. Субота, можна дозволити собі довше побути в ліжку. Але жовте світло з кухні точилося в'їдливо й тоскно. По хаті знову ходив огидний домовик — провісник бешкетів. А вчора подумала: ось уже кілька днів живемо як люди. Варто лишень так подумати — одразу все йде шкереберть. Вона побігла на кухню. Чоловік старанно голить незадоволене обличчя. Не вітається. Шкрябає ліву щоку. Кривиться ще дужче.

— Будеш снідати?

— Доки ти матимеш мене за ідіота? Так, я встав уранці, а снідати не буду. Танцюватиму гопака.

— Сосиски їстимеш?

— А ти можеш запропонувати смажених рябчиків?

Вона поставила на вогонь каструльку з водою, витягла з холодильника сосиски.

— Скільки тобі?

— Ти ніби не знаєш, що я завжди їм чотири сосиски? Чи ти, як і твоя мати, зайвий раз хочеш виставити мене ідіотиком?

Вона теж починає кричати:

— Ти щоразу їси різну кількість сосисок! А ідіотиком ти себе виставляєш сам!

— Це бр-рехня! Ефектна брехня! Я завжди їм чотири сосиски! Це може підтвердити кожен! Спитай мою маму!

Вода закипіла. Вона кинула до каструлі чотири сосиски. Він грюкнув кулаком по столу.

— Досить! З мене досить! Сосиски не варять, а запарюють за температури сімдесят градусів! Тільки так вони зберігають усі вітаміни!

— Ти вже зовсім з глузду з'їхав! Які в сосисках вітаміни?

— Сосиски запарюють, а не варять, це знає кожна господарка! І ти знаєш! Тільки не хочеш робити це для мене! Бо взагалі не вважаєш мене людиною! І чого це ти готуєш лише чотири сосиски? А для себе? А для дочки? Мені не треба цих подачок! Я хочу снідати з сім'єю!

— Дочка ще не встала.

— Чого це вона досі спить? Вранці спати шкідливо! Моя мама завжди встає рано! Це твоя привчила дитину до ранкового сну!

— Ти й сам вранці спиш як байбак, якщо в іншому гуморі!

— І знову ефектні наклепи! Клепай, клепай! Це ще Геббельс казав: брехня, повторена багато разів, то вже не брехня, а напівправда! А ти гробиш дитину! Клітини головного мозку відмирають, коли спиш після сьомої ранку!

— Та що ти верзеш?! Сам ти Геббельс!

На порозі кухні з'явилася сонна дочка.

— Ти гробиш дитину! Ти не даєш їй молока! Це твоя мати зумисне не дає дитині молока! Без молока люди вмирають!

— Та в неї алергія на молоко!

— В усіх дітей, яким не дають молока, буде алергія! Моя мама регулярно п'є молоко, то в неї ніколи не було вашої алергії!

Дочка підійшла до розлюченого тата:

— Тату, ось мій малюночок!

Він узяв малюночок, жбурнув його в куток.

— Уже навчила дитя забивати баки! Це наука твоєї матусі! Все! Я більше терпіти не буду! Дочку мені ростити не дають. Бр-решуть в обличчя! Роблять з мене ідіота!

Він схопив дружину за плечі, притиснув до стіни.

— Хуліган! Я викличу міліцію!

— Викликай! А я розповім, що ти не даєш дитині молока! Що не пускаєш її до бабусі, що сушиш білизну в хаті, забираєш кисень!.. — це вже долинає з кімнати. Чоловік швидко зібрався і, вже одягнений, кинув:

— Так і знай! Хай ми роз'їхалися по різних квартирах, та твоя чорнорота наклепниця завжди буде між нами! А моя мати — чесна, благородна учителька!

Дитина почала плакати. Двері гучно грюкнули. У сосисках википіла вся вода, вони почали горіти.

Відійшла перша болюча хвиля. Повернулися голос і мова.

— Зараз підемо до бабусі.

Донька слухняно одяглася.

— Мамо, брати портфельчика?

— Ні, сьогодні зробимо уроки вдома.

Вулиця холодна й люта. Надворі теж ходять якісь незримі духи зла, тільки з більшим полем

дії, ніж у домовика-скандаліста з їхньої хати. Люди, загублені й тривожні, поспішають за-
пастися харчами. У вівторок вчергове підви-
щуються ціни. Сьогодні субота, треба поспішати.

Мовчки доїхали до бабусі. Вона не може йти
до матері з таким обличчям. У неї заплакані
очі не відходять по три години. Мати знову
здогадається.

— Скажи бабусі, що я йду стояти в черзі за
м'ясом. Визирнеш із віконця, як завжди.

Бабуся й онука посміхаються з вікна на
четвертому поверсі. Поки її мама нічого не знає.

А тепер мусить ставати до якоїсь черги.
Нашорошені вулиці сірі й хижі. Людей майже
немає. Всі вони десь там, у гастрономах, у чергах,
до яких записалися ще вночі. Кажуть, тепер усе
подорожчає рівно у вісім цілих сім десятих раз.
Зарплатню підвищать утричі. Точніше, у два і
сім. Нескладний підрахунок показує, що всі ми
скоро помremo. До весни не доживе ніхто. Боже
мій, Боже мій! Як жити далі? А тут іще вдома
таке. Хочеться бігати по місту, шукати чоловіка,
а не харчів. З автомата на вулиці зателефо-
нувала подрузі.

— Привіт! Давай швидше, бо поспішаю до
перукарні, хочу зробити хімію за старою ці-
ною. Тобі щось терміново?

Ні, не терміново. На запитання, як жити
далі, терміново відповіді не даси. Вона прире-
чено поклала слухавку.

— У сірому домі яловичина по сімсот. І
привезли багато, — видає інформацію якась
жінка на вулиці. Світ не без добрих людей.
Треба йти до сірого будинку.

У сірому будинку чорна черга. Але м'яса дійсно багато. Люди тягнуть червоні брили. Епоха млосно гуде у вухах та потилиці. До приміщення залетів горобець, б'ється об стелю. Що воно буде?

— Це все націоналісти довели страну. Із Росією жили й горя не знали.

— Із Росією? Росія з нас усю кров виссала, самі жили лишила, а ви кажете, горя не знали?!

— Не знали! Все було: і кури, і м'ясо!

— А шоколадне масло!

— А кабачкова ікра!

— Все Росія забрала!

— Та йдіть ви зі своєю Росією, бандерюга!

М'ясо закінчилося. Не вистачило ані прихильникам союзу з Росією, ані тим, хто категорично проти.

— А більше не буде?

— Треба рубати.

— А коли нарубаєте?

— Женщино, ставайте рубати замість мене!

Я живий чоловік!

Не вистачило, не вистачило... А що буде далі? А далі кіло м'яса коштуватиме півзарплатні. А тут іще чоловік встав на ліву ногу.

— Треба їхати на Хрещатик. Там м'ясники вправніші — один рубає, другий продає, — знову радять добрі люди.

У метро нарешті сіла. Як безглуздо минає час. Гризе страшний голод і одночасно нудить від думок про їжу. На неї хтось дивиться, не відвертаючи очей. Хто це? Чоловік в окулярах із виснаженим, страдницьким обличчям. Ди-

вється не так, як, буває, розглядають жінок нахабні чоловічі очі. Дивиться на неї глибоко й трагічно. Мабуть, прочитав на її обличчі всю глибину її страждань. Їй ніяково, вона незвикла, що її розглядають незнайомі чоловіки на вулиці чи в транспорті. І так пильно. Встала, поступилася місцем якійсь бабусі, повернулася до нього спиною. А він все одно дивиться на неї з чорного вікна вагона. Їй нема чим дихати від того погляду крізь окуляри. Вона вийшла на Хрещатику і бічним зором зауважила, що й він вийшов. Гостро відчувала його присутність на ескалаторі. Нагорі озирнулася. Засмученого обличчя в окулярах нема. І що вона вигадала? Її доля — мучитися з іншим.

По Хрещатику ходить як неприкаяна. Ніби вперше в житті приїхала зі свого села в Київ за покупками. Всюди безнадійні черги, хлопці з бляшанками пива, хворобливі веселощі й гнітюча метушня. А ось куточок спокою. Тут п'ють каву, похитуючись у такт потойбічному ритмові. Вона не вміє знаходити розраду в цій гіркувато-солоній рідині, байдужа до запаху, від якого божеволіють її подруги. Не вміє заспокоюватися від цигарки, від детектива, від блукання вулицями. Не вміє поринати у вигаданий світ, коли в невігданому все так болить.

Подзвонила подрузі, тій, на яку вирішила образитися вранці.

— Я нічого не можу купити перед підвищенням цін...

— Це така трагедія? Від цього сльози в голосі?

У подруги екстравагантна зачіска. Вона не одягає капелюха, не зважає на пронизливий осінній вітер.

— Ти б і собі зробила таку фризурю. Твій орел умер би.

Не хотілося, але таки розповіла подрузі про чергові витребеньки чоловіка.

— Мабуть, зараз він у своєї благородної вчительки! А якщо так, це надовго.

— Поїхали подивимось, чи він там.

— Не треба!

— Я зайду сама, прикинуся страхагентом.

Коли приїхали до свекрушиного будинку, надворі зовсім спочіло. Засвітилися вікна.

— Який номер квартири?

— Зачекай. Він не в неї. Світло горить лише на кухні. Значить, вона сама, бо з ним завжди сидить у кімнаті.

— Ти впевнена?

— Слава Богу, не перший рік...

— Ну то поїхали до тебе. Він уже, мабуть, вдома. Чи спочатку заберемо малу?

— А як він знову буде скандалити?..

Вдома нікого нема. Заварили чай. Крім чаю їй нічого не лізе. За вікном чорно й тоскно.

— Це ще не те горе, від якого вмирають. Дитина здорова, і мама, і сама, та й він...

— Я знаю. Але щоразу вмираю від кожного такого бешкету... А тут іще це підвищення цін... А може, він у якоїсь жінки?

— Ну, цим він у тебе, здається, не грішить. А якщо в наш злиденний час якась молодиця нагодує твого чоловіка, хіба ж це погано?

— Та якби лиш нагодувала...

— Ну то й серце хай болить у неї, а не в тебе!
Але вона нікому не хоче поступатися своїм
болем у серці...

Дзвонить телефон. Вона приречено бере
слухавку. Знає, що це мама.

— Я, звичайно, могла би відвести дитину до
школи, але в неї нема ні шкільного платтячка,
ні портфеля!

— Не треба, мамо, я її завтра вранці заберу...
Я весь день стояла в чергах, правда, нічого не
купила...

— А що, вдома знову шкандаль? Вже й
поганої тещі поряд нема!.. То може, все-таки
слід було не так роз'їжджатися? Не старій
жінці, а комусь іншому іти на четвертий поверх
без телефону?

— Мамо, ну невже зараз треба про це?

Зовсім пізно. Вже подруга пішла, бо страшно
вертатися. Вже лягла до ліжка, її охопив
цупкий незграбний сон, від якого не відпочи-
ваєш...

...Чоловік гучно зайшов до хати, наспівуючи
бал з «Травіати». Нервово вибігла у перед-
покій. Стоять дві торби, з яких стирчать пта-
шині ноги. Веселий чоловік знову в хаті, притяг
ще дві велетенські сумки.

— Уффф... Все за раз не підняв, бігав удруге.
Ти ж знаєш, у вівторок знову подорожчання,
то я вже набрав. Оно дивись!

— Я бачу, — зітхнула вона.

— Ні, ти дивись, дивись! — він витяг індичку,
більшу від їхньої дитини. — Тримай!

Вона не змогла вдержати того витвору
вітчизняного птахівництва.

— Ось тобі й воно! З грудки насмажимо котлет, я завтра накручу м'яса, з крилець наваримо бульйону, а ніжку, — чоловік смачно потяг слину, — потушкуємо в сметані! Сметани я теж узяв, оно трилітрова банка. Курей узяв, сиру, масла... Мала в мамі? Підемо завтра до неї, занесемо їй курку і ще чого-небудь. Розвантажуй торби!

Чоловік почав рубати індичку, бо вона не влазила в холодильник.

— А поїсти щось є? Ага, сосиски!

— Та вони ж від ранку на плиті! Я забула заховати...

— Нічого! Ми ж не князі! Я можу їсти й смажені гвіздки, ти це прекрасно знаєш... Ти бачиш, який сьогодні вдалий день! Скільки я усього припер!.. Утомився! Ну, то завтра виспимось! Ти чого кривишся? Ти чимось незадоволена? Тобі мало?

— Я усім задоволена, — тихо відповіла вона.

— Ні, ти диви, яка індичка! — не вгавав чоловік. — Хоч на стіл до короля! Мене за це поцілюють? Бодай у щічку?

ПОЦЛУНОК У СІДНИЦЮ

— Скільки тобі можна говорити, стара паскудо, бабо малокультурна, не цілувати дитину в сідницю! Скільки повторювати! Ти виховуєш у неї нездорові нахили!

— Хто тобі сказав, що я цілувала дитину в сідницю?! Звідки ти це взяла?! Я не ідіотка!

— Ти хочеш сказати, що я — ідіотка?!

— Запитай у дитини! Сонечко, невже я?!

— Не вчи дитя брехати!

— Я не вчу! Це ти вчиш її бозна-чого! Куриш при ній, п'єш!..

— Я?! Це ти привчаєш дитину до якихось збочень! Та я ледве відтерла твою помаду від її сідниці, коли вчора купала її!

— Я не цілувала дитину в сідницю!

— Одначе у неї на сідниці була твоя жлобська помада!

— Послухай, ти вчора з'явилася о четвертій! Я сиділа з твоїм чадом цілу ніч! А потім бігла до себе через увесь район, коли не ходив транспорт! Де ти була тої ночі?

— Ти мені не замовляй зуби! До чого тут, де я була?!

— Ти обіцяла прийти увечері! О дев'ятій! Збиралася сама класти спати свою дочку! Чого мені коштувало розповідати, що мама зустріла фею з країни метеликів і та їй переповідає багато нових дитячих казок!

— Боже, яка в тебе ідіотська фантазія! До чого тут фея з країни метеликів! Не могла сказати дитині, що мама на роботі!

— На якій роботі можна бути вночі?!

— Ти що, не знаєш, стара шкапо, яка в мене робота?! Та я мала неодмінно побачити нічну натуру — як у Сюченка на картині! Хіба я можу писати статтю про картину, якщо не бачила натури?!

— О дев'ятій уже геть темно! Навіщо тобі третя ночі?!

— Це лише таким невігласам, як ти, здається, що о дев'ятій те саме, що й о другій! Але ж насправді після нулів зовсім інші фарби! Це знає навіть учень четвертого класу художньої школи!

— Божечку! Ти була за містом уночі!

— Не за містом, а на Щекавиці! Я тобі сто разів казала! Сюченко — урбаніст!

— Ні, я з тобою повішуся!

— Вішайся! Принести мотузку?! Чи повісишся на гумці зі своїх штанів?

— Ти одна ходила по Щекавиці, де живуть самі алкоголіки! Мені, старій людині, там удень страшно! А ти ще дитя!

— Яке я тобі дитя? У мене в самої дитя!

— І поготів ти маєш берегти себе, а не лазити сама по щекавицях!

— Невже, стара вобло, ти думаєш, що я була сама?

— З ким же?! Із Сюченком?

— До чого тут Сюченко?! Що в тебе за ідіотські думки?!

— А до того, що Сюченкова жінка одного разу вже шукала його тут! Навіть під ліжко зазірала!

— Я вже казала: в тебе зовсім дірява голова! То була не жона, а мама!

— Ні, то була молода жінка!

— Скільки разів тобі повторювати! У Сюченка немає постійної дружини! То була його мати! Вона дуже молодо виглядає! Вона — сильний графік! Не всі ж у сорок вісім років виглядають на шістдесят чотири з половиною!

— З тобою я скоро виглядатиму на сімдесят з половиною і на всі сімдесят п'ять! Доню, я повинна знати, з ким ти була минулої ночі на Щекавиці!

— Минулу ніч я провела вдома зі своєю дитиною!

— Ти розумієш, про що я! З ким ти була на Щекавиці позатої ночі?!

— Невже з тебе не досить, що я там була не сама? Невже ти думаєш, що я — я! — ходитиму одна вночі по Щекавиці?!

— Але той Сюченко такий худенький, такий низенький, він і не захистить, як нападуть якісь хулігани!

— До чого тут Сюченко?! Чого ти причепилася до нещасного Сюченка?! Що тобі до нього?!

— Як це, до чого тут Сюченко?!

— Саме так, до чого тут Сюченко?!

— Але ж картина Сюченка?! Чи не так?!

— Яка картина?! Яка ще тут картина?!

— Ну... Картина... Ніч... Щекавиця... Друга ночі...

- Боже мій! На поезію її потягло!
- Ніч... Щекавиця... Друга ночі... Осінній вечір коле очі, а ми залізли в темний льох — півлітру випити на трьох!
- Півлітру! На трьох! І ти пила?!
- І я пила! Ти знаєш, як тоді було холодно?! Ти хотіла, щоб я застудилася?! Ти мені завжди бажаєш лиха!
- Я їй бажаю лиха! Я? Їй? Лиха?! Доню, у мене слів немає!
- Ну, то помовч, як немає!
- Я їй бажаю лиха! Хто ж тобі бажає щастя?! Сюченко?! Чи той третій?!
- Хто третій?! Який третій?! Що ти верзеш?!
- Ну... третій з льоху!
- Ні, ти мислиш, як геніальна людина! Або повна дебілка! По-твоєму, як сказали, що це — червоне, то так воно і є?!
- А що ні?! Я звикла тільки так!
- Боже мій! І вона все життя прожила з художником! І не навчилася розуміти мови фарб, світла, тіней, півтонів!
- Головне, що я навчилася відмивати ваші фарби і півтони від усього на світі!
- Вона від картини бачить тільки заквацяну підлогу! І це людина з вищою освітою!
- Правильно! Комусь треба й підлогу мити! І стіни! І прати одяг!
- Та не це, не це потрібно! Зрозумій ти своєю порожньою головою!
- А що?! Що вам, геніям, потрібно?!
- Не знущайся! Ми з татом не генії, а просто обдаровані люди! Не знущатися з нас, ось що потрібно! Не зну-ща-ти-ся! Ясно?!

— То невже, коли я перу ваші светри, я з вас знущаюся?! І тобі, як і батькові, біля мольберта треба стояти тільки в усьому імпортному! У вітчизняному не можна! Останнє пристойне плаття стягла з мене й пішла лазити по Щекавиці! Скоро і штани знімеш!

— Потрібні мені твої смердючі трикошки до колін!

— Ова! Непотрібні! Ти ж демонструєш свої бікіні усім щекавицям!

— Ти з глузду з'їхала?! Які бікіні?! Яким щекавицям?!

— А чому твої трусики були в реп'яхах?!

— Згадала баба, як дівкою була! То ж було влітку! Вліт-ку! Я упала! Їхала з гори по глині! Добре, що жива лишилася! А тобі тільки одне — труси в реп'яхах! Кожен розуміє в міру власної розпусності!

— От мене тільки в розпусті звинувачувати! В чому завгодно, тільки не в цьому!

— Звичайно, хто на тебе плюне?! Ти б хотіла, щоб і я стала такою черницею, як ти! То була твоя заповітна мрія!

— Яке вже там чернецтво! Я терплю твоє античернецтво від твоїх п'ятнадцяти років!

— Слова які! Які неологізми! Античернецтво!

— Тобі у вісімнадцять знадобилася окрема квартира — зробили! Тобі потрібно було для творчого натхнення взяти академку й рік подорожувати по Татарії! Я терпіла! Гроші надсилала! Тобі знадобилася — теж для творчого натхнення — дитина бозна від кого!..

— Прошу не чіпати батька моєї дитини! Прошу не знущатися з мене!

— Хороше знущання! Я сиджу із твоєю дитиною! Вдень і вночі! Поки ти лазиш по щекавицях!

— Слухай, між іншим, я думаю віддавати малу до садочка! Набридли мені твої докори! Ти все одно нічого не даєш дитині! Не розвиваєш її як слід! Годуєш її хріново! Тільки цілуєш у сідницю!

— У дитячий садок! Ти здуріла! Там дітей годують брудним і радіаційним! Їх голими ставлять на стільці! Разом із дітьми сантехніків!

— Це тебе треба голу поставити на стілець перед сантехніками! Ото була би Венера Мілоська!

— Мене можна куди завгодно! Але дитя!.. Ти для дитячого садка родила дитину?!

— А скільки я можу слухати, що ти утримуєш на світі і мене, і мою дитину?! Ти маєш бути щаслива, що я дозволяю тобі наблизитися до неї!

— Я щаслива! Я найщасливіша людина в світі! Така дочка! Такий чоловік! Я дуже щаслива!

— І чоловік тебе не влаштовує?! Та ти була хоч на одній його виставці?!

— Не була! Мені воно не треба! Але всі коньяки на його вернісажах купували на мої гроші! Я всі статті про нього складаю в папку!

— А ти запитувала, чи йому це потрібно?!

— А ти знаєш, чого мені коштувало, щоб він запхнув тебе до інституту! Це не він, це я тебе влаштувала! Без мене ти б училася в інституті нафти й газу разом із сантехніками!

— І нічого страшного! І в нафті-й-газі є люди! Я в Татарії була на виставці робіт нафтовиків! Така експресія!

— Ну й ти б сиділа зі своєю експресією, а твій батько — зі своєю пляшкою! Бачила б ти той живопис! Бачила б те мистецтвознавство! Як це ти сказала?! Пляшка на трьох і темний льох!

— Геніальна пам'ять! Просто фантастична! Ну, то ти знаєш, чим годувати дитину?! Даси їй сто п'ятдесят грамів пюре, тільки не смій давати двісті, одну тюфтельку, яблучко потреш на морквяну терку, тільки не на бурякову! Почитаєш їй про індика! Ні, про індика не треба, то неестетична казка!

— Я сама розберуся, що читати дитині!

— Вона розбереться! А минулого разу читала їй про скелетів! Додумалася, стара вішалка!

— А ти знову на Щекавицю?! Ти ж там усе побачила!

— Вона знає, що я бачила, а що ні! Та то ж була хмарна ніч, а мені потрібна зоряна!

— А зараз же дощ! Де ж твої зорі?!

— Слухай, ти вирішила мене доконати?! Від зранку з мене знущаєшся! О другій розвіються хмари, сьогодні ж повня!

— Коли вже над моїм життям розвіються хмари?! І коли ти вернешся?!

— Ні, це вже неможливо терпіти! Ти батька все життя добивала отим «коли ти вернешся», а тепер узялася до мене?!

— Доню, одягни теплу куртку, не йди у плащі!.. Ти чуєш, повернися, переодягни куртку!..

Ну як схопиш пневмонію, я з дитиною не сидітиму! Сама будеш її глядіти!

— Чого ти кричиш на цілий під'їзд! Горлопанка!

Внизу грюкнули двері. Бабуся розгублено повернулася до кімнати. У грудях клекотіли рефрени сварки, але треба було готувати дитині вечерю. Вона попленталася на кухню.

— А де мама?

— А мама пішла на роботу.

— На ляботу? А цьому ти на неї клицяла?

— Я не кричала. Ми просто розмовляли.

— Пльосто льозмовляли?

Після вечері читали книжечки. Потім пішли до ліжечка. Почали переодягатися в піжамку. Дитя було миле-миле, найдорожче за все на світі й таке гарнющє, як амурчик з іноземної листівки. Бабуся не втрималася, ретельно витерла губи від помади і...

— Ну сцьо ти таке льобис, бабусю?.. — зареготала мала.

КОЛОСАЛЬНИЙ СЮЖЕТ

Грибок на дитячому майданчику погано захищав від дощу. Холодні краплини вперто домішувалися до кави в чашках із відбитими ручками. І до білого сухого в гранчастих склянках. Дощ шумів про вічне, а думалося про минуще, яке не хотіло минати. Над головою в чорній осінній мряці поміж інших вечірніх вікон висіло два вікна. Одне — кімнати. Друге — кухні. Там було сухо й тепло. Але туди не хотілося. Додому, як в могилу. В дев'ятому класі — він уже тоді знав, що буде актором, — коли задали вивчити напам'ять монолог з драми Островського «Гроза», він читав так, що всі зрозуміли: «Домой, как в могилу». І не має значення, що монолог жіночий. Справжній актор може все.

Тут, тут на подвір'ї, у мокрій темряві — було життя. На темних струнах бралися неймовірні акорди. На вулицях горіли неонові ліхтарі, відбиваючись у сонних вітринах і лискучих асфальтах. Блимали вікна. Щемко летіло осіннє листя, поступово оголювалися кістляві дерева — і це було життя, життя. Поспішали

люди, і незримий диригент задавав ритм їхній ході та їхнім швидким розмовам. І вантажники, притулившись до брудних контейнерів, пили пиво зі щойно відкритих зубами пляшок, і в цій зграйці біля чорного ходу до гастроному також пульсувало життя. Все це можна було увібрати в себе, а потім зобразити й примусити інших відчувати той пульс, той гуркіт у скронях, ті фарби, той грубий вакхічний регіт.

Уранці він тікав з дому в мокре незатишне місто з його неспокійними вулицями та прокуреними кав'ярнями. Дощі тієї осені вже шуміли в його крові.

— Давай за цей дощ, — Менченко дістав з-під лавки пляшку, плюснув у склянки. Гранчаки немелодійно цокнулися.

— За дощ, то за дощ, — байдуже погодився він і знову зиркнув на вікна. Обидва вікна зникли, злилися з чорнотою будинку. Значить, вона пішла колисати малого. Не дай Боже з'явитися саме зараз. Одразу тицьне сина йому до рук, а сама побіжить прати. У ванні забулькає вода, і в ній не шумітимуть звуки життя. І буття чорного вечора не проб'ється крізь задушливі фіранки побуту.

— Допивай каву.

— Яку заставу ти дав за чашки? По три?

— По п'ять. Нічого, завтра здам, — Менченко запхнув до «портахвеля» чашки з відбитими ручками, зате витяг пляшку «Золотої осені». — Давай грітися, бо, чесне слово, пити сухе під таким дощем — то просто піжонство. Щоб не сказати, збоченство.

Він приречено простяг склянку. Вікна були темними. Малий може не засинати годину. А

то й дві. І осінні дощі не присипляють його... Господи, спав би!.. Коли десь там, за чужими вікнами, плаче дитя, у тому плачі дзвенить вселенська тривога, гірка й незбагненна поезія життя. А тут власне. Волає над вухом і треба долати сон, носити його на руках, давати якусь пляшечку, міняти штанці — і так щоначі.

— Чого ти не п'єш, — штовхає його Менченко. Він машинально підносить склянку до губів. Вино дешеве, в роті солодко й неприємно. Але приємне тепло в стравоході й шум у голові. Ах, Боже мій, скільки дешевого вина випили видатні люди на початку своєї кар'єри в такі незатишні осінні вечори!

— Давай ще, — Менченко розливає далі. Шум у потилиці перекриває шум дощу. В голові починає танцювати п'яна думка: «Усе буде гаразд». А вікно в кухні безнадійно чорне. Менченко знає, куди він дивиться.

— Я тобі казав, не треба рано женитися. Двадцять один рік не є шлюбним віком для творчої особистості.

— А сам одружився у двадцять. І склепав уже двох.

— У мене інше. Теща заваптекою. Її мати ще на ногах, глядить правнуків. А ти радів, що береш сирітку, казав, не буде тещі. А теща теж іноді стає в пригоді.

— Вона не сирітка, в неї є батько.

— А з того батька яка користь? Тихо п'є самогон десь у Тальному. А ти п'єш «Золоту осінь» на околиці стольного граду.

— А що мені робити? Що робити?

Від початку осені дружина благала його посидіти з малим, щоб вона у своєму інституті

на рік оформила відпустку з догляду дитини. Він щодня відкладав, бо сьогодні давали камеру, а завтра мав бути саме потрібний йому бутафор. Ішов фестиваль студентських робіт у Будинку кіно. Приїздив угорський сценарист, який охоче спілкувався з людьми, і цього не можна було пропустити. Вже декілька днів він у кишені носив листа, що дружину відраховано за академзаборгованість. Кретини. Невже не бачили, що до травня вона ходила з животом? Не могли оформити їй академку без тих папірців? Ідіотизм. Як і все в цьому житті.

А минулої осені вони обійшли місто вдовж і вшир. Разом мерзли в темних скверах, вітаючи перший сніг. Усе місто належало їм, то був їхній великий маєток, де вони знали все. І люди, що вічно кудись бігли, не чуючи дзвону струн життя, не відчуваючи великого ритму, були хором у життєвій симфонії. Напередодні нового року оформили шлюб. Знайшли цю квартиру. Перезимували. Потім прийшла чорна, безсила весна. Юній дружині стало важко довго ходити. Але її однаково тягло з ним туди, у коловерть міста, в серцевину життя, продовженням якого стало і їхнє кохання. І життя дарувало їм такі радощі, якими по-справжньому вміють тішитися лише обрані. Важка весна минулася. Квітнули сади. Гріло сонце. Коли вони вдвох сиділи на Хоревій горі серед розкішних травневих кущів і занедбаних плит Фролівського цвинтаря, дружина відчула, що вже час до лікарні. Боже мій, так хотілося ще до того скласти сесію! Він довів її до Глибочицької, зупинив «швидку». За дві

години вони з Менчем пили збережений саме для цієї події «Боржес». Під вікнами полового будинку. Він добре пам'ятає смак того вина. Це вам не «Сонячна долина». Або як воно? «Золота осінь».

— Допивай.

— Більше не можу.

— Хіба я тягтиму додому відкриту пляшку? Щоб ота солодка гидь залила мій сценарій? — і після паузи:

— В мене для тебе є колосальний сюжет.

Вікно кухні яскраво спалахнуло. Так, один етап пройдений. Малий спить. Але додому йти ще небезпечно. Його можуть поставити прати.

— Все наше життя — то колосальний сюжет. Який іноді виявляється мізерним.

— Це сюжет не з нашого життя.

— Знову з життя слонів? Чи комах?

— З життя людей.

— Сюжет з життя людей! Це справді колосально! Напиши сценарій про моє життя.

— Про твоє життя ще писати рано.

Так, ще рано. Чого ж вона й досі не пере? Швидше б. Він уже замерз. І «Золота осінь» не гріє.

— Значить так. Дія відбувається в застійний період.

— Початок інтригує.

— Ти не смійся. Дія відбувається в застійний період.

— Я вже чув. І це природно. Людство ще не досягнуло перебудови.

— Слухай далі. Головний герой — син високого партійця. Члена ЦК.

— ЦК України чи Союзу?

— Не верзи дурниць!

— Гаразд, розумне запитання. Хто нам дасть кошти на цеківські апартаменти?

— Ти слухай мене уважно. Коштів не треба.

— Ти що, поселиш цеківського синочка у гуртожитку?

— Я його селю в барак із волоцюгами. Це можна відзняти на Саперній Слободі, поки вона ще стоїть. Або...

На кухні вимкнули світло. Тепер лише тьмяніє віконце з ванної на кухню. Хвилин за двадцять можна йти додому.

— Я власноруч збудую тобі декорації. Візьмеш мене до себе бутафором? Фільм поїде в Канни. І Оскара я тобі теж гарантую. Якщо ти усе зробиш як слід. Так, у нас лишилося по півкраплини на денці.

Дощ уперіщив, як перед кінцем світу. Затремтів увесь простір, прошитий нерівними дощовими нитками. А дружина вже знову на кухні. Якщо він зараз прибіжить додому, то допоможе їй розвісити пелюшки й повзуночки. Все-таки їй не лізти на стільця.

— Слухай далі.

— Що далі? Мені треба додому.

— Згадав! Де ти був раніше?

— Пив з тобою.

— А тепер слухай.

— Я вже чув. Цеківський синочок серед бомжів. У застійний період. Вони що, викупа за нього хочуть? То їх би всіх з автомата!

— Ні, все зовсім не так. Ти нічого не розумієш.

— Зате ти все розумієш.

— Не все. Але трохи більше за тебе. Я ж був у війську. Отже, син високого партійця. Розумієш, йому все остогиділо.

— Партійцю?

— Ні, синові. Ти мене не перебивай. Йому не дають товаришувати, з ким він хоче. Він не може нікого покохати. Йому все набридло: і апаратура, і Карлові Вари. І він елементарно тікає з дому. І... без певного місця проживання... У нього, попри все, загострене почуття свободи, яку він здобуває лише в мандрах.

— Такого не буває.

— У тім-то й річ, що буває. Я з ним розмовляв у Тотьмі. Я там служив. Буває ще й не таке! От, скажімо, хто твої батьки? З якого ти середовища? Сам знаєш, які в них убогі інтереси. А ти ж у нас — гордість і надія національного мистецтва.

— Ну, мені мама читала казки братів Грім, — трошки образився він.

— А Стендаля ти вже прочитав сам. І Борхеса, і Акутагаву. Але не про тебе йдеться. Отже, спочатку він тікає до якоїсь геологічної партії, але там його вистежують. І він тікає до тих... вільних птахів.

— І все?

— Зачекай! Я дбаю про те, щоб він мав Оскара, а він не хоче. Ти що, не хочеш Оскара?

— Хочу. Але...

— Але батько-партієць не залишає його. У нього знайомий генерал КДБ, який дає йому... Андрія... розшукати сина, якого теж звуть Андрій. Якщо треба — знищити. Син члена ЦК не має права стати бродягою. Таке право є лише

в дітей простих батьків. І от Андрій з КДБ тимчасово стає бичем, щоб розшукати того Андрія. І знаходить. Андрій з ЦК читає Андрієві з КДБ свої вірші: «Дощ іде крізь мене вглиб часів, розчиняє всі мої кайдани...»

— Краще розмиває! Розмиває кайдани!

— А дощ такий, як зараз. Андрій з ЦК — щаслива людина. Він співає під розбиту гітару пісні на свої вірші, інші волоцюги співають його пісні — і йому більше нічого не треба. Він у такий спосіб лишає по собі слід на цій землі.

— А бичі, які люблять пісні Андрія, вбивають Андрія з КДБ? Так?

— Ні, не так. Андрій, шукаючи Андрія серед тих бродяг, став іншим. У бараку вмирає старий сухотний волоцюга. Андрій пояснює Андрієві, хто його підіслав. Вони разом підпалюють ту хижку, де все це сталося, підкинувши в полум'я паспорт Андрія. Він його ще зберігав. А тепер цей паспорт із огидним цеківським прізвиськом згорить, вранці прийдуть місцеві менти і констатують смерть Андрія, який лишився живим. Але вже без імені й без минулого. Вони тиснуть один одному руки. Мовчки. А дощ такий, як зараз. І обличчя обох Андріїв. Андрій з КДБ все зробить правдиво. Паспорт згорить лише наполовину. А тіло — так, що його вже ніхто не впізнає. Він дарує Андрієві паспорт свободи замість паспорта, виданого ВВС.

Менч замовк. А він уже бачив ту хижку, і той дощ, і обличчя обох Андріїв, і чув пісню Андрія за кадром.

Вони сиділи мовчки, тільки шумів дощ, такий самий, як над злиденним притулком

бомжів в застійний період. Била пропасниця від холоду й від колізій колосального сюжету.

— Але ж ти сам мене навчив першої заповіді — не лізти в те, чого не знаєш достеменно. Пам'ятаєш, як ти на другому курсі відкараскався від сталеварів?

— То до чого я веду? Завтра йдемо по квитки на Архангельськ. У загальному вагоні.

— Ой, хоча б у плацкарті!

— У плацкарті ти не пізнаєш справжнього життя. Зорієнтуєшся, де треба зійти. Потиняєшся там до весни. Влітку складеш обидві сесії. Триматимеш зі мною зв'язок. Я тобі надсилатиму бісептол. Звичайно, погано, що попереду зима...

— До весни я тут не виживу! Я загину як особистість! Зійду нанівець як художник!

— І я про те саме. Поїдеш вивчати матеріал. На ту осінь все відзнімеш. А ще на ту поїдеш у Канни.

— А... — він простягнув руку в бік своїх вікон, де тоскно світилася кухня.

— Ти знаєш, жінка все винесе. Це ми вмираємо від кожного грипу. А вони живучі. І запам'ятай: ми усім на світі зобов'язані жінкам. Про це теж варто зняти фільм.

МЕБЛЯ

Уже другий тиждень живе вона у цій щільно спресованій тиші, у лакованій невагомості, у надприродному мовчанні з фільму жахів. І навіть у лікарні, де вона буває двічі на день, де огидно пахне медициною й горілим молоком, де жахливо галасують хворі діти і безпардонно лається персонал, де про смерть говорять просто, наче в будинку «перестарілих» (Нюрко, піди накрий хлопця з Бердичева!), у тій лікарні не те що краще, але поряд зі смертю є й життя. А в цій глухій комфортабельній порожнечі, де вона зупинилась, мали би мешкати якісь блакитні інопланетяни, а не зовні схожі на живих людей чоловік, жінка та їхня дочка тринадцяти-чотирнадцяти років. Господарі не розмовляють не тільки з нею. Одне з одним не розмовляють також. Очевидно, вони одне одному вже все сказали, то сама мова поволі звиродніла. У неї вдома навпаки, ніяк не скажуть чогось головного, суттєвого. Тому щодня вимовляється безліч слів. Іноді заго-лосно.

Зате тут мовчання матеріалізувалося в усьому. Мовчить величезний рояль, але не так, як роялі в концертах. Очевидно, там, всередині, не клавіші та струни, а рулони тканини. В кожній з чотирьох кімнат — різноманітні апарати для відтворення музики, які також мовчать. Стоять немов піраміди в пустелі. Лише дочка іноді вмикає маленький портативний магнітофончик, але слухає не музику, а щось таке, ніби перед мікрофоном жмакають папір або целофановий пакет. А хазяїн щовечора вмощується перед величезним телевізором, але, закрившись іноземною газетою, ніколи не дивиться на беззвучне зображення. І книжки в них усі іноземні, всі в лискучих обкладинках; мовчать у неприступних шафах так презирливо, що аж страшно сягнути рукою по котрись із них, погортати сторінки.

— Дуже культурна сім'я.

— Культурна-культурна.

— Це моя учениця, відмінниця, вона твоя ровесниця.

— Вони матеріально забезпечені. В них якось зупинялася Лариса, та, Валина, з Ніжина.

— Вони й тобі не відмовлять.

Недокрів'я в сина ставало все загрозливішим. Треба було би покласти його до лікарні в Києві. Але як залишити восьмирічного хлопця самого на місяць? І вона, як завжди, звернулася до київських родичів. Але дядя Коля зліг — ти сама розумієш, що таке лежачий хворий у домі, а квартира в нас невелика, ти й сама знаєш, але ти не турбуйся, ми допоможемо, приїзди... моя учениця, відмінниця...

І вона поїхала до тьоті Ніни й дяді Колі з направленням до лікарні, кволим сином та жалюгідними гостинцями для Відмінниці. Два кіла домашнього сиру, за якими вона їздила на село до бабусі, так і не поклали до холодильника. Поки їх не винесла незрима прибиральниця, що з'являється й зникає, як покоївка в дорогому готелі. А величезна коробка «Асорті» — малий всю дорогу канючив: ну хоч одну цукерочку! — так і валяється нерозкрита на підвіконні в кухні.

— Коли я вам відмовляла, Ніно Павлівно? — Відмінниця показала, де ванна, де туалет, де холодильник, де ліжко. Дала ключа від квартири. На цьому спілкування завершилося. Відновилося щільне вакуумне мовчання, ледь збурене її приїздом. Здається, тут таке середовище, де звукові хвилі не поширюються. Першого ж дня вона наївно намагалася розповісти Відмінниці щось про сина, але не почула не тільки відповіді, а й власного голосу.

Відмінниця іноді товчеться на кухні із затичками у вухах, з плеєром у кишені фартуха. Але до столу родина ніколи не сідає. Всі жують стоячи, як каже її син, не відходячи від каси. В одній із кімнат стоїть немислимого розміру подружнє ліжко, але Відмінниця спить у кабінеті, її чоловік у вітальні, а у тому десятиспальному — спить їхня дочка. Дочка іноді розмовляє по телефону, правда, ніколи не вимовляє слів. Звучить лише:

— М-м-м-мммм...

— Н-н-н-д-а-а-а...

А голос хазяїна, чоловіка Відмінниці, вона одного разу почула. Тоді він зайшов до кімнати,

де їй відвели спальне місце, і несподіваним ультразвуковим дискантом видав:

— Там телефон!

Вона не зрозуміла.

— Там телефон, — гучніше повторив він, вказавши в бік телефонного апарату, що стоїть тут у кожній кімнаті. Відтоді вона називає чоловіка Відмінниці Тамтелефон. Очевидно, для нього глибоко природно вживати такі конструкції, бо якщо звертаєшся на ти, можуть подумати, що це вияв дружніх почуттів, а якщо на ви, то може здатися, що когось тут шанують.

Дзвонила тьотя Ніна.

— Як ти? Чому ніколи не зателефонуєш? Ми переживаємо за тебе і за твого синочка.

Наступного дня вона після лікарні заїхала до родичів.

— Розумієте, я там мебля. Ну просто мебля. Зі мною ніхто навіть не розмовляє.

— Ти не подружилася з моєю найкращою ученицею? — здивувалася тьотя Ніна. — Ти ж також дуже добре вчилася в школі.

— Вони взагалі не бачать мене. Я йду до їхнього дому, як до якоїсь сурдокамери.

— Тобі не дозволяють користуватися ванною? — озвався лежачий дядя Коля.

— Дозволяють...

— Тобі безкоштовно надали житло з ванною, а ти ще чимось незадоволена.

— Може, вона тобі не дозволяє користуватися холодильником? То я поговорю з нею, — занепокоїлася тьотя Ніна.

— По-моєму, вона б дозволила мені користуватися її чоловіком!

— Що ти верзеш! Це таке красиве подружжя! Кілька років тому вони заходили до нас. А їхня донечка з викладачами вивчає три мови і займається... медитивною філософією.

— Медитивною, — виправив дядя Коля.

А коли вона ввечері повернулася, так би мовити, «додому», усюди було темно. Подумала, що нікого нема. Ввімкнувши світло, побачила дочку, що, закотивши очі, сиділа в буддійській позі. Одного разу вже таке було. Вдома нібито нікого, тож вона навшпиньках пішла по кімнатах і тоді теж натрапила на «медитативну» дочку... Коли з кухні повернулася до кімнати, дівчина безгучно зникла.

Син став ветераном лікарні. Знав графік чергування медсестер і санітарок краще за них самих. Мамі сказав, що випишеться додому лише з другом Вітькою, блідим, кволим хлопчиком, до якого зрідка приходив п'яний тато. Дай, Господи, синові здоров'я. І всім діткам, що скніють тут. Синові стало краще, але лікар вважає за потрібне ще трохи потримати його в лікарні. А отже, доведеться довше користуватися гостинністю Відмінниці й Тамтелефона. І що їй справді нарікати на долю? До деяких некиївських мами взагалі не ходять. А ті мами, з якими вона познайомилась, знімають жахливі кутки за неймовірну ціну.

...Відімкнула двері й уперше замість хрипкої тиші почула галас і регіт. Голі чоловік і жінка навперейми гасали по хаті. Її з'ява аж ніяк не потривожила їх. Вона одразу впізнала пишні кучері Відмінниці. З якого це дива в них з Тамтелефоном — такий напад любощів? Але ж

ні, це не виголений Тамтелефон, а навпаки — волохатий бородань. Ось вони влетіли до її кімнати, оббігли навколо неї та вибігли в хол. Почали хлюпатися у ванні. Вона причинила двері, прилягла, бо з лікарні завжди верталася дуже втомлена. Гучні пестоші довго не вщухали, а потім у хаті знову запала звична ущільнена тиша. Довго не наважувалася, але таки пішла на кухню взяти з холодильника чергову передачу для сина. Відмінниця з бороданем тепер мовчазні, але як і раніше абсолютно голі, сидять біля столу на кухні за кавою і палять. Байдужі та мляві, вони навіть не трудилися прикрити сором.

А ввечері Тамтелефон сидів перед мовчазним телевізором, закрившись іноземною газетою, дочка слухала музику, що нагадувала звуки ситого шлунку, а на кухні Відмінниця із затичками у вухах, із закритими очима, коливалася біля плити з величезною амплітудою.

А сьогодні субота. Персоналу в лікарні менше, під час тихої години мам не виганяють. Пішла вранці, повернулася лише надвечір. Вдома самий Тамтелефон. Як завжди, не дивиться ввімкнутий телевізор, читає іноземну газету. Цікаво, чи він розуміє бодай щось? Надворі був сильний дощ, вона змокла, відразу пішла до ванни. Включила воду, роздяглася. У ванні на всіх чотирьох стінах — величезні безсоромні дзеркала. Її нагота помножується безліч разів. З кожної стіни дивиться вона сама, а за спиною — нескінченна шереха голих відображень, віддзеркалених то навспак, то правильно. Її чоловік — вони ще так багато

мають сказати одне одному, може, трохи заголосно, — загалом непоганої думки про неї як про жінку. Це ж вона вперше згадала про чоловіка відтоді, як тут. А ще згадала, що сьогодні вранці Відмінниця й дочка збиралися кудись із дорожніми сумками. Це вперше принаймні двоє мешканців цього дому йшли кудись разом. Взагалі тут кожен ходить сам по собі. Значить, доня з мамою подалися на вікенд. Зараз не з'являться. Вона обтерлася рушником, вийшла з ванної кімнати, не одягаючись рушила до зали, де перед ідіотським телевізором сидів Тамтелефон. На нім — гладенький шовковий халат, недбалі потерті джинси. Закинув ногу на ногу, читає іноземну газету «Paasla». Вона підійшла ближче до Тамтелефона, присіла навколішки перед його фотелем, намагалася зрозуміти, якою мовою газета «Paasla» — ісландською? фінською? мовою країни басків? Сіла на софі, поглянула на екран, де два неголених здорованя розривали одяг на переляканій красуні, вона кричить, вочевидь дуже голосно, але звуку нема. Розширюються очі, патляються довгі коси. Вже пошматовано весь одяг, її прикручують до чогось... Вона відвела очі від екрану з фантастично чітким, чіткішим ніж насправді, зображенням, знову поглянула на Тамтелефона. Він, не звертаючи ані на неї, ані на екран найменшої уваги, перегортає сторінки і знову читає передовицю газети «Paasla». Вона змерзла. Пішла одягатися.

КАРОЛІНА

«Відгул» вона вирішила використати, щоб походити по магазинах.

— Навіщо ходити, давай краще поїздимо, — запропонувала подруга й призначила зустріч біля киянівських гаражів. Але, як завжди, запізнилася. Чекати нудно, тож вона походжала по асфальтовій доріжці. Був яскравий осінній день. Небо синє до запаморочення, на пожовклій траві — нічна паморозь. Зі схилу, щасливо посміхаючись, збігли закохані. Він легко зістрибнув з кам'яного парапету на доріжку і простяг руки до супутниці.

Вони не юні. У чоловіка сиві скроні. Жінка ніби молодша, а може, й ні. У неї довге біляве волосся, вона ніяк не наважиться стрибнути у простягнуті до неї руки. На мужчині светр і піджак точнісінько такі, як у її чоловіка... Це її чоловік!.. Так, так це він!.. Білявка нарешті стрибнула. Деякий час він не опускає її на землю, захоплено дивиться у вічі. А потім, побравшись за руки, вони звивистою алеєю рушили в бік історичного музею.

Вона забула і про відгул, і про подругу, і про її «Жигулі». Пішла за ними. Чоловік галантно нахилиється до своєї супутниці. Вони десь за тридцять кроків від неї. Ідуть повільно, збирають пожовкле листя. Потім обоє поглянули на годинники, пішли швидше. І вона прискорила ходу.

Останнім часом у них із чоловіком почався новий злет кохання. Недавно вони поспішали додому з гостей, щоби скоріше лишитися наодинці, ніби були подружжям не п'ятнадцять років, а п'ятнадцять днів. Усе, все можна пережити, хай робота не дає нічого ні розуму, ні серцю, хай квартира безнадійно «хрущовська», коли в усіх знайомих сучасні вигідні помешкання, хай з'являються біля очей перші зморшки... Аби лише чоловік щоразу пестив щоголю покладену йому на плече руку. Та ось він іде поряд з безбарвною білявою жінкою, яку декілька хвилин тому захоплено тримав на руках. Вона іде за ними дерев'яними сходами. Чоловік поцілував руку білявці й побіг через дорогу, а та пішла по вулиці.

Вона пішла за безбарвною жінкою. Повернула за нею у провулок. Жінка зайшла в дім. І вона зайшла в той під'їзд. Десь угорі грюкнули дверми. Машиналино почала читати список мешканців. Серед звичайних Пилипенків та Пилипчуків неприємне прізвище Енцель.

Далі вона йде світ за очі. За мить позбавлена всього. Стало дуже спекотно. Пече упрілій, важкий полудень. Опинилася на брудній площі біля трамвайного парку. Вона завжди ненавиділа це місце. Безліч зупинок трамваїв,

тролейбусів, автобусів і безглуздий скверик, де на жодній з трьох потрощених лав немає вільного місця. Єдине, що їй лишилося, з першого-ліпшого автомата обдзвонити подруг, усе розповісти.

Пошуки справного телефону завели ще далі вбік. Набрала номер тієї, з киянівського гаража.

— Чого не дочекалася? Я прибігла об одинадцятій.

— Уявляєш? Я щойно дізналася, що в мого чоловіка є коханка!

— Ну, то заведи й собі мужчину, — говорить подруга так, ніби йдеться про чай з малиною, якщо горло болить.

— Якого мужчину?

— Це вже ти сама дивись, не маленька. Але... Можу познайомити...

Ні, сьогодні день катастроф. Порвалася струна. Зірвавсь голос. Поламано хребет. А ще і ця подруга. Як же він тримав на руках ту біляву безбарвну жінку!..

Вона набирає іншу:

— Збиралася тобі дзвонити. Ти знаєш мою сестру? Її сина... у цинковій труні...

— Він служив у Афганістані?

— Тихше! Ти забула, в якій країні ми живемо? Не вимовляй того слова по телефону! Як жити далі? Сестра хоче відкривати труну, каже, там не її син. Господи, господи! А військкомат не дає згоди...

— А чоловік сестри? А твій?

— Звичайно, це для нас усіх страшний обвал!

— І в мене страшний обвал!

— Що сталося?

— У мого чоловіка, здається, є жінка!

— Але він живий, здоровий?

— Здоровий, ще і який, — вона починає переповідати побачене вранці, подруга не слухає, вона може говорити тільки про свою цинкову труну. Ні, вони вирішили добити її. Нікому немає до неї діла. Звичайно, страшенно шкода хлопця. Але невже вона не розуміє, що моє горе не менше? Зрада і смерть — це одне й те саме... І в неї син, які ще війни будуть, коли йому мине вісімнадцять?.. Вона згадала, як син колись потрапив до лікарні з тяжкою пневмонією. Вони з чоловіком домовилися не любитися, поки сина немає вдома. Зате який бенкет був у них, коли малого нарешті виписали! Всі світові катаклізми якимось минуться, якщо у баби є мужик!

Але зараз їй куди кричати? в який льох? в яку безодню? І тут вона згадала Зану, найближчу подругу юності. Колись вона зізнавалася Зані в тому, в чому не наважувалася зізнатися собі. А потім вони розійшлися, бо в Зани почалися романи, а вона чекала на принца. За кілька років вони майже одночасно вийшли заміж за розкішних хлопців і знову почали товаришувати. А ще через кілька років чоловік Зани загинув за загадкових обставин. Було слідство. Вона не знає, чим закінчилося те діло. Але добре знає нехитру житейську мудрість, що заміжнім не варто вводити в дім недомилуваних самотух. Нехай ті невлаштовані товаришують поміж собою! Вона не забула, як ще одна її колишня подруга, висока огрядна молодиця, вже за місяць після розлу-

чення крутила перед її чоловіком величезним бюстом, наспівуючи:

— Я маленька, я маленька, не дала мені зросту ненька!..

Після смерті свого чоловіка Зана не шукала зустрічей з нею. А вона, попри все, часто згадувала Зану, яка вміла ворожити на картах й іноді видавала такі одкровення, що все в голові йшло шкереберть... Пам'ять послужливо нагадала її телефон. Чи вдома вона?

— Алло, — у Зани хрипкувате контральто.

Вона починає розпитувати давню подругу про її справи.

— Чого тобі треба? — перебиває її Зана.

— Та ні, я просто... ми так давно не бачились...

— Як твій чоловік? — у Зани в голосі та жхлива, підступна цікавість.

— У мого чоловіка, здається, є жінка.

— Ти впевнена в цьому?

— Так.

— То треба її звести.

— Як звести?

— Звести зі світу. Навіщо вона живе?

Так рішуче поведеться з безбарвною — про це вона не думала. Але вдячна Зані за її конструктивну пропозицію. Добре, що згадала стару подругу.

— Приїзди до мене, — каже Зана. — Приїзди просто зараз. Я вже тиждень згадую тебе. Дивлюся з вікна у твій бік. О котрій ти будеш?

У Зани неприродно довгі вії, неприродно чорні очі. Все їй до лица: і сорочка покійного чоловіка, і старі джинси, і тютюновий дим. Така собі ладна вдовичка.

— Кажеш, він останнім часом дужче тебе кохав? Значить, у нього добре клеїться там, — Зана зробила стрімкий жест. — У мене було так само. Мені покійний Алік було зовсім остогидів. А потім виник той, так і чоловік став милішим. Добре, хоч перед смертю ми помирилися. Все-таки мене совість не мучить... Ти знаєш її ім'я?

— Як я можу його знати?

— Треба дізнатися!

— Навіщо? І яким чином?

— Слухай телефон. Скажуть: передайте, що дзвонила Люся. Вони так кажуть. Я сама так кажу. А ти передай. А сама біжи до церкви. Замовляй за упокій раби Божої Людмили. А як зробиш таке тричі в трьох церквах кожної п'ятниці, тоді Люсю швиденько відвезуть на Берківці... Кажеш, теличка була молода? Може, то якась аспірантка чи машиністка з кафедри?

— Ой, не знаю...

— Головне, без скандалів. Раз поскандалиш — він одразу тебе кине і жениться з тою. І більше не стеж за ним, бо як помітить — розлучиться. Мужики таке страшенно не люблять. Своє діло треба робити тихо. З чоловіками треба діяти лише ніжністю й хитрістю.

Приїхала від Зани мертва. Чоловіка немає — він каже, що в нього вечірники, а що там насправді... Коли він повернувся, вона вже лягла. Тихо спитав:

— Ти спиш?

Нічого не відповіла.

Тягнуться темні, мляві дні, сповнені прихованого болю. Єдине, що дає розраду, — зустрічі з Заною. Це як наркотики при страшній хворобі: на деякий час попускає, потім знову погано.

— Що ж нам робити? Як нам дізнатися, хто вона? Могла б я спробувати поговорити з ним...

— Ні, ні не треба, не треба!

— ... але мені він може не розкритися. Якби був живий Алік, його можна було б підслати...

Вона вперше щиро пожалкувала, що Заниного Аліка немає серед живих. Але що ж тут вдієш?

А в чоловіка десь там складне багатомірне життя. Як це воно вийшло з-під її контролю? І як вона могла би увійти туди? От його стаття в якомусь віснику. Співавтор — якась жінка: «У моделі розглянуто диполь-дипольну взаємодію нецентральных поляронів, що призводить до їх спарювання». Боже мій! Спарювання! «Ця взаємодія виникає в результаті взаємодії електронів з деякими непарними коливальними модами». Коливальні моди! Що робити? Як жити далі? Особливо боляче, коли чоловік лагідно й наполегливо нагадує, що вони подружжя. Щоразу згадуються слова Зани: «Значить, у нього дуже добре клеїться т а м».

І ось вона підхопилася серед ночі. У суміжній кімнаті світло. Чоловік набирає чийсь телефон. Перша година ночі!

— Кароліно? Привіт, — у його голосі ті сонячні інтонації, яких немає ні в кого іншого в цілому світі. Від неї він матиме все, якщо він заговорить отак... Але ж зараз він звертається

до Кароліни... До Кароліни! Чоловік вимовляє звичайні слова, він не освідчується в коханні:

— Справді?.. Добре, добре... Неодмінно... Та невже?.. Ні, ні... На добраніч тобі!..

Кароліна! Її звать Кароліна! Вона аж сіла на ліжку. Згадалося прізвище Енцель у списку мешканців того будинку, куди зайшла білява безбарвна жінка. Німка злиняла! М-мало їх били, ф-фріців поганих! Мабуть, добре знає, що він одружений, але бігає за ним по крутих схилах, де лазять самі лише коти й неповнолітні закохані!

Вранці вона дзвонить Зані з роботи:

— Її звать Кароліна!..

— У п'ятницю ідемо до церкви!

— Сьогодні вівторок. А раніше не можна?

— Тобі що, свербить? Діло треба робити напевне. Ти хочеш, щоб був результат?

О, вона дуже цього хоче!.. Зана призначає зустріч у церкві на Подолі. Вона там ніколи не була, довго блукає темними вулицями, ледь знаходить ту церкву. Співає хор. Людей дуже мало — декілька бабусь, один дід, одна пририта молодиця в чорний хустці. Священик вимовляє незрозумілі слова. Зана дає їй папірця і каже:

— Пиши!

— Що писати?

— Ім'я пиши!

Вона пише: Кароліна.

— Не так, — Зана рве папірця.

— Напиши ти.

— Ова! Навіщо мені зайвий гріх?

Жінка, що продає свічки, бачить її збентеженість, запитує:

— Вам за здоров'я? За упокій?

— За упокій, — вона насилу ворушить неслухняними губами. Жінка так і пише: «За упокій».

— За упокій кого?

— Каполіни, — злякано відповідає вона.

— Кароліни?

— Так...

— А вона хрещена?

— Хрещена, — відповідає Зана і штовхає її: — Поклади гроші!

Вона кладе велику купюру. Здивована жінка відкладає ті гроші окремо. Дивиться на неї та на Зану:

— Я передам отцю до кінця відправи.

Відправа триває довго. Їй нудно. Ось і деякі бабусі не витримують, перехрестившись, ідуть собі з церкви. Зана підходить до канделябрів біля Божої Матері та Спасителя, запалює свічки, хреститься. Шепоче їй:

— Не звертай уваги, що на мене позирають косо. Я хрещуся по-католицькому, а що я можу? В Києві немає вірменської церкви.

Вона не знає різниці між тим, як хреститись по-католицькому і як по-православному. І в церкві востаннє була, коли закінчувала школу. Нарешті піп монотонно перераховує імена:

— ... Тетяни, Андрія, Сергія, Олексія, Євдокії, Юрія, Івана, Кароліни, Василя, Віри...

— Кароліни, — волає її ество, — Кароліни!..

Додому повернулася пізно.

— Де ти була? — питає чоловік.

— У коханця!

— І не причепурилася?

Новий рік був без снігу. Чорний і тоскний, а потім пішов сніг. Вдарили морози. Взимку все-таки легше зі снігом. Таємна журба послабила свої чорні обійми.

У чоловіка десь там складне багатомірне життя, але що вдієш? Не може мужчина сидіти вдома біля дружини. Їй страшно, деякий час навіть хотілося, аби чоловіка паралізувало: вона би подавала й прибирала, зате він належав би тільки їй. Так не можна. Як поганий сон забуваються відвідини церкви. А може, Кароліна вже тихо померла? Принаймні для її чоловіка... Ще бігтиме він навесні, як закоханий юнак, з нею вологим схилом, бо лише вона в усьому світі має на це право!

Вони збираються до театру. Чоловік у темному костюмі, у світлій сорочці. Допмагає їй застебнути намисто. Вона щаслива від його дотиків.

— Я сама.

Чоловік вдає, що дуже злий:

— Та не крутися! Вже п'ятнадцять років воюю із тим намистом!

Лунає телефон:

— Тату, тебе!

— Слухаю!.. Та-що-ти-ка-жеш! Коли? І ти не подзвонив?.. Так, так! Їду, пр-ро що мова!

Чоловік іде до сусідньої кімнати і повертається у старих штанях, у темному светрі. Святий Боже! Він плаче! По обличчю рясно течуть сльози, він кусає губи, щоб не розридатися. Таким вона його бачила лише одного разу, коли декілька років тому померла його

бабуся. Тоді відчула вона відразу до тихої, милої бабусі. Сильну відразу. Після похорону запитала його:

— Чи ти плакатимеш так за мною?

— Я думаю, ти мене ховатимеш...

І зараз чоловік плаче. Плаче і не криється.

— Помер мій друг. Маю їхати.

— І якої статі твій друг, можна запитати?

— Жіночої, — відповідає чоловік, — жіночої.

Зачинилися двері, а вона залишається в недоречній святковій сукні, у намисті, яке з переляку легко заціпнулося.

... Це триває вже три роки. Чоловік буває вдома значно менше, ніж тоді, коли Кароліна була жива. Якби знала, що на таке повернеться, не зживала би її зі світу. Яку таку смерть наслала вона Кароліні Енцель? Білокрів'я? Нещасний випадок? Банальний невдалий аборт? Самогубство?.. Чоловік, як і раніше, охайний і підібраний ходить на роботу. А вдома хіба що ночує. Вона горнеться до нього — і він байдуже виконує подружній обов'язок. Вона не виявляє бажання — і він не прагне тих стосунків. Вже рік їх нема.

— Навіщо ми живемо разом?

— Шукай розміну квартири. Мене влаштує будь-який варіант.

— Тоді треба розлучитися.

— Подавай.

Вона не чекала таких відповідей і більше не говорить на ту тему. Так і живуть. Чоловік п'є. П'є тихо, похмуро, гірко. Вона намагається поговорити з ним по-іншому:

— Що сталося? Чому ти весь час такий?

— Померла жінка... Я, мабуть, дуже завинив перед нею... У неї дочка-підліток... Ні, не моя, але я вважаю себе зобов'язаним...

— То приведи її до нас. Житимемо усі разом... — сказала і сама злякалася такого благородства.

— Ти будеш поганою мачухою.

У чоловіка поза домом багатомірне життя. А вдома лінійне. А вона почала катастрофічно гладшати. А ще недавно пишалася своєю дівочою талією. І син часто ходить з батьком. А іноді ходить кудись без нього.

— Де ти був так пізно?

— Мужчинам не ставлять такі питання!

— Ти не мужчина, ти мій син! — кричить вона на нього.

Подруга хоче якось допомогти:

— Ходімо з нами до церкви! Ми з сестрою після загибелі племінника часто ходимо. Нам стає легше.

Одного разу вона пішла. Але їй не полегшало. І церковні співи, і голос батюшки, і свічки, і очі з ікон, — все нагадувало, як вона тоді ходила до церкви. У вухах лунало: «Кароліни! Кароліни!..»

А Зана зникла. Невдовзі після смерті Кароліни. Без попереджень і прощань. По телефону сказали, що відбувся складний обмін квартир. На п'ятому етапі їй повідомили, що Рузанна Вартанівна виїхала з Києва. Куди? Лише Бог знає. Або диявол... Мабуть, вона і свого Аліка звела таким чином. А може, і ще когось.

Дзвонить подруга:

— Ти знаєш, ми з сестрою мало не щонеділі буваємо на Байковому. Іноді бачимо там твого. До кого він ходить? Якщо хочеш, ходімо з нами цієї неділі.

Вона пішла. Спочатку посиділи у хлопця. Полили квіти, протерли напис. Згадали, що ото було б йому вже двадцять два роки, вже, мабуть, і женився б. На зворотному шляху їй показали чоловіка. Подруга з сестрою пішли до виходу, а вона наблизилася до огорожі, де сидів її скорчений чоловік. В огорожі кілька поховань, і серед них немає могили Кароліни Енцель. Могили старі... А от і недавня:

КАЩЕНКО ОЛЕНА ПАВЛІВНА

1948 – 1984

ВІЧНА ПАМ'ЯТЬ ВІД ДРУЗІВ І РІДНИХ
ЯК ТЕПЕР ЖИТИ БЕЗ ТЕБЕ?

На медальйоні молода жінка із зачесаним назад волоссям. Чи лежить тут та, котру чоловік захоплено тримав на руках того фатального дня?.. Він побачив її і посунувся на лавочці. Простяг їй склянку, плеснув горілки. Колись добрі вина, коньяки, лікери часто прикрашали їхню вечерю. А тепер вони випили вперше після довгої перерви. Чоловік дав їй шматок дешевої ковбаси, і вона заїла випите.

1994

ТРИ СВІТИ

(Київська елегія)

Бабуся не вставала вже кілька років. Надвечір мати починала робити їй необхідний туалет. І він із зошитами та підручниками перебирався у коридор. Там було розкішне низьке і широке підвіконня. Він приносив табурет із кухні та сідав писати. Підвіконня заміняло письмовий стіл. Комунальні сусіди прикладали пальці до губів: «Хай мальчик зацікавиться». За спиною дзижчала кухня із трьома плитами і єдиним умивальником, грюкали двері в нескінченних коридорах. Ці звуки поступово стали невід'ємним елементом самозаглиблення. Більшість запаморочливих відкриттів юності було зроблено тут, за цим письмовим підвіконням. Тут прочитані улюблені книжки і просто зроблено чимало шкільних завдань, які він виконував дуже сумлінно. Він був радий вибратися із непрямокутної кімнати з вузьким віконцем, що виходило у стрімке внутрішнє подвір'я. А з вікна в коридорі відкривалася небувала панорама Міста. Потім, уже юнаком, він залазив із

друзями на дахи багатьох будинків, аби побачити місто. Але більше нізвідки барви весни чи осені не були такими пронизливими і бані церков не сяяли так. І Дніпро більше нізвідки не був ніби поєднаний таємними судинами із кровоносною системою юного киянина, який у цьому місті мав лише втомлену маму, нещасну бабусю, не здатну щось розповісти, і непрямукутну кімнату в колишній квартирі адвоката з чи то єврейським, чи то німецьким прізвищем, воно з літерою *ъ* збереглося на парадних дверях. І сам, очевидно давно вже померлий, *адвокатъ* по вечорах блукав коридорами свого давнього помешкання, і досвідчене вухо розрізняло його кроки серед шаркання й дзенькання численних нинішніх хазяїв.

Іноді приходила Маріанна. Її мати кричала з-за дверей: «Облиш хлопця! Хай робить уроки!» Але Маріанна сідала на краєчок підвіконня і захоплено розглядала його зошити та книжки. Сама вона ніколи не робила домашніх завдань, їла стоячи на кухні біля плити і до вечора тинялася у шкільній формі. Маріанна була дуже гарна. Граційна, тоненька, із чистим ніжним личком, із розкішним золотим волоссям, що ніколи не запліталось. Він любив дивитися на Маріанну, коли вона на нього не дивилась. «Гарна, дуже гарна, це ж треба таке на комунальній кухні!» — думав він про неї. Він не був закоханий у Маріанну і пишався цим. Не потрапив на гачок розкішних кіс і юних маленьких грудей. Маріанна просто стала чимось, що створювало комфорт за письмовим підвіконням.

Іноді, не маючи інших співрозмовників, він викладав Маріанні деякі тези своїх відкриттів, зроблених тут.

— Розумієш, є три світи у людському світі...

Кожна класифікація сплющує об'ємний світ, він знав це ще тоді, але цей вертикальний розподіл світу людей все одно надзвичайно захоплював його.

— А, третій світ... Нам казала географічка. Чи історичка?

— Ні, це зовсім не те... Це зовсім не та класифікація... Три світи... Нижчий, середній і там, угорі, вищий. Усі ми живемо у другому, середньому світі. Стоїмо в чергах або ж ні... Їздимо у переповненому транспорті... Щось робимо задля хліба насущного. Іноді ходимо в гості з бісквітним тортом.

— А дядя Юра приніс учора «Київський»! Ну пощастило! Майже без черги! Давали на розі Житомирської. Уявляєш?

— І навіть якщо дістанемо «Київський», це таки середній світ, не вищий. А під нами нижчий світ... Там на брудних матрацах сплять у підвалах або на горищі. Там програють людей у карти. Там тюрми, слідчі ізолятори. Там за звичкою зацідять у пику, там бланші під очима...

Він замовк, бо згадав, що дядя Юра недавно поставив Маріанниній матусі саме такого бланша.

— Це все, звичайно, буває і в середньому світі, але там, унизу, розумієш, усе це у сто разів

страшніше. Там страшні закони, там люди вже не люди!..

Якось до їхньої скриньки поклали поштову листівку із таким текстом:

«Положи паскуда 500 руб. під той камінь бо вирву матку».

Перелякана мати побігла до дільничного міліціонера.

— А, то не вам, то Вальці з тридцятого номера, — заспокоїв дільничний. І реальне, законне співіснування жахливого нижчого світу із сірим і одноманітним, але все-таки світом нормальних людей, уперше вразило його.

— Але ще існує третій, вищий світ. Там читають Шекспіра! В оригіналі! Без словника! Там люди збираються, щоб читати вірші й слухати музику, а не пити горілку! Хоча хильнути чарочку можуть і там... Там щось збагнули в бутті, щось зрозуміли...

— Та що тут розуміти? Як є гроші, то й добре. Будуть і книжки, і музика. Мамаші Булгакова пропонували — за сто двадцять ре. Ну де такі гроші? Це ж кримпленовий костюм! А добрий програвач знаєш скільки потягне?

Маріаннині відповіді не дратували його. Що з неї візьмеш? Безнадійна мешканка середнього світу. Несприятливі умови могли би штовхнути таку у нижчий світ. Але ніяке щастя не змусить її пробити верхню межу, ту, за якою починається безмежність.

Найбільше він полюбляв сидіти за письмовим підвіконням наприкінці весни, коли вже не треба було тягти через довжелезний коридор

подовжувачі до лампи. У рожево-бузковому небі спалахувала перша зоря. Стрічка Дніпра синіла, як вена на горлі. А коли цвіли фруктові дерева, від краєвиду можна було збожеволіти. Він відчиняв вікно, не боячись шалених протягів великої незграбної квартири, й іноді у вікно залітали блідо-рожеві пелюстки. І тоді йому здавалося: ще трохи — і він вирветься із тенет середнього світу й назавжди перебереться у вищий, третій світ. Там буде з ким поговорити й де усамітнитись, там будуть по-справжньому прочитані вічні книжки і розв'язані вічні питання, а поряд буде дівчина, гарна, як Маріанна, і так само розумна й добра.

— Молодий чоловіче, а чом би вам не робити домашні завдання в моїй кімнаті? У мене гарний письмовий стіл, я вже майже не сідаю до нього.

Він здригнувся. До нього вперше звернулися на ви. Говорив Микола Маркіянович, власник кімнати за дверима, оббитими дерматином. Кімната колись правила адвокатуві за вітальню і була настільки велика, що Миколі Маркіяновичу і його покійній дружині вдалося викроїти собі маленький передпокій і навіть, за постановою районної ради, збудувати власний санвузол. Отже, комунальними вигодами Микола Маркіянович не користувався, а значить, і не прибирав, що викликало шалену лють на комунальній кухні. Втім, кип'ятити чайника чи безпорадно варити кашу йому таки доводилося на спільній з горластою Зінькою плиті. На кухні Миколу Маркіяновича називали

вали «професор», хоч, як з'ясувалося згодом, професором він так і не став, дарма що багато років викладав в університеті.

— Професор, у вас знову каша збігла! — кричала горласта Зінька із особливим захватом. Так тріумфувала двірничка, коли його мати, траплялося, кидала сміття не до того бака: «А ще й учительниця!..» Микола Маркіянович покірно витирав ганчіркою плиту, обпікаючи руки об гарячу решітку.

— Професор, ви не ту трапку взяли! Скільки раз вам казали — трапка для плити висить на гвозді, а ця — для посуду! — не заспокоювалася горласта Зінька.

— Чом би вам не скористатись моїм приміщенням, молодий чоловіче? — повторив Микола Маркіянович.

Так він потрапив за дерматинові двері. Мати не дозволяла часто турбувати старого, але він все-таки сідав за його письмовий стіл, вмощувався перед бронзовим приладдям біля лампи, підставкою якої була постать прекрасної жінки. Микола Маркіянович мовчки сидів у кріслі з книгою чи газетою, іноді вони розмовляли... Ряди книжок височіли до стелі старовинної кімнати. Картини та фотографії на стіні нагадували вівтар. У цій кімнаті хотілося молитися, хоча, власне, ікон у ній не було.

А інколи Микола Маркіянович не чув, що до нього стукають. Стукати голосніше було незручно, тож доводилося сидати за своє підвіконня, де теж добре думалося, читалося і писалося. І навіть Маріанна не заважала.

— Ну як, у професора красиво?

— Дуже. Розумієш, Маріанно, там третій світ. Той, найвищий. Тут, зовсім близько...

— А до речі, твій професор сидів. Ти це знаєш?

Він знав. Він знав, що світи сплітаються між собою, і в проваллях нижчого світу є люди зі світу вищого. У зошиті він записав:

«Належність до вищого світу дає змогу лишатись людиною у страшному нижньому світі. Але як вибратись у третій світ із некривавої багнюки сірого повсякдення?»

— Знаю, Маріанно. До речі, він вивчив там фарсі. Сидів з одним сходознавцем.

— А що таке фарсі? Це прийомчики такі?

— Це, мабуть, прийоми боротьби за життя...

... Квартиру на Райдужному масиві їм дали, коли він уже вступив до університету. Бабуся саме тоді померла.

— Трикімнатної ви би однаково не отримали, — заспокоїв їх інспектор у виконкомі.

Життя пішло по-іншому. Зрідка він заходив до Миколи Маркіяновича. І тоді обов'язково зупинявся біля свого письмового підвіконня. Дивився на Київ і дізнавався новини комуналки. Мати Маріанни розписалася із дядею Юрою, щоб зайняти їхню непрямокутну кімнату. Маріанна збиралася заміж за здорового бевзя, що мацав її просто в коридорі, навіть не роздивившись, яка вона гарна.

А через кілька років і йому прийшов час одружитися. Коли повернувся зі шлюбної подорожі, дізнався, що Микола Маркіянович помер. Усе.

Йдуть старі. Нові не приходять. Він ні для кого не буде тим, ким був для нього Микола Маркіянович. Нікому не вкаже він дорогу до третього світу. І навіть ніколи не зайде до своєї колишньої квартири, не подивиться на Місто крізь вікно над письмовим підвіконням. Боже мій, як це сумно!.. Молоду дружину ображав той його сум. А його ображала її ображеність.

Життя йшло далі, і життєві шляхи не пролягали повз колишні пенати. Народився син. З роботи треба було поспішати додому. І все-таки одного весняного дня, коли полетіли блідо-рожеві пелюстки, він твердо вирішив приїхати з півторарічним сином до свого будинку. Це була авантюрна ідея. Перші штанці він поміняв малому біля виходу з метро. Другі — на Володимирській гірці. То вже були останні. Дружина дала на прогулянку тільки дві пари. Малий, не звичний до тривалих подорожей, почав пхінкати. А розгублений батько нервово підраховував, чи вистачить грошей вернутися на таксі.

Він узяв сина на руки і дійшов до заповідного місця. Сів на лаву, пустив хлопця походити. Запалив. Здійняв голову і знайшов очима еркер Миколи Маркіяновича. На торці було самотнє вікно з тим його колишнім письмовим підвіконням.

— Привет! Це твоє дитьо? — гладка, негарна жінка сіла поряд із ним. — Не впізнаєш? Довелося родити третього, щоб захопити професорські апартаменти. Тепер нас всього дві сім'ї. Знаєш? Горласту Зіньку посадили.

Хоменки зайняли її кімнати. Переділюємо кухню. Візьмемо собі парадний хід, а вони хай беруть чорний. Матимемо окрему квартиру. Як ви. Житимемо в третьому світі! А я пам'ятаю, як ти учив уроки в коридорі. Три світи... Пам'ятаю! Ми те вікно заклали дошками, робимо полички для консервації. Приходь, гостем будеш!

1992

ДЕ ОЛЬГА?

Ольга Андріївна зібралася заміж, хоча була черга Марини.

— Психопатка! В неї клімакс, а вона суне до загсу! Якби ще ця вертихвістка, то було би зрозуміло! — обурювалася Марина Трохимівна, мати Ольги, бабуся Марини. Ольга дуже страждала через незгоди з матір'ю і була ладна відмовитися від шлюбу із Сергієм. Адже матері Ольга Андріївна завдячувала всім. Марина Трохимівна сама, без чоловіка, ростила Ольгу. Дала їй освіту. Вибрала квартиру. Енергійно ліквідувала непутящого чоловіка Ольги, з яким та мучилася б усе життя. Від пелюшок ростила маленьку Марину. Робила з нею домашні завдання, водила на музику і на малювання. Ольга не знала ні кухні, ні магазинів. Все взяла на себе Марина Трохимівна. І ось тепер, коли постарілій матері найбільше потрібна була увага дочки, та виходила заміж.

Ще рік тому одруження видавалося чимось ірреальним та ірраціональним для Ольги Андріївни. У колі подруг, таких же намертво

безмужчинних, як і вона, заговорили про шлюб. І всі зійшлися на тому, що зближуватися з абсолютно чужим чоловіком вже неможливо, а от якби зустріти когось зі своєї юності, тоді можна було би на щось зважитися.

І таке чудо сталося. У домі єдиної подруги, де траплялася протилежна стать, вона зустріла Сергія. Він був навіть не з юності Ольги, а з її дитинства.

— То ви у дев'яносто другій школі вчилися?

— Так! — зраділа Ольга.

— В А-класі? Пішли до першого у сорок п'ятому році?

— Так, так!

— І ви... і ти сиділа в середньому ряду на другій парті з Вітькою Дудкіним?

— З Дудкіним, але на третій. А як ви знаєте?

— А Серьожку Лосенка пам'ятаєш?

— Це ви?.. Це ти?

Серьожку Лосенка Ольга пам'ятала добре. Всі в класі сумували за ним, коли він раптово зник, не довчившись до кінця третього класу.

— Куди ти подівся тоді, Сергію?

— То ж був сорок восьмий рік! Батька забрали. Ми з матір'ю втекли до Сибіру... Вона там похована.

Колись, здається у другому класі, Ольга з Сірим лазили по катакомбах шкільного підвалу. Серед старих меблів і портретів. Сідали на шкіряний диванчик. Торкалися клавішів розбитого роялю. Крізь павутиння дивилися у криві свічада. Сергій палив сірники, освітлюючи їхню дорогу. Після тої пригоди Ольга відчувала себе

причетною до великої таємниці. І пізніше, вже коли Сергій безнадійно зник, будинок школи ставав ріднішим, бо колись вони із Сергієм Лосенком побували у лабіринтах, про які більшість школярів навіть гадки не мала.

Давно ні з ким не розмовлялося так легко. Ольга розповідала все, що знала про однокласників, яких Сергій пам'ятав дуже добре. А Сергій розповідав про себе. Жив у Сибіру. Полюбив Сибір і сибіряків. Але потягло в Україну. Після смерті матері приїхав сюди. Одружився, але невдало. Син і колишня дружина тепер мають свої сім'ї. А він живе сам.

— Давай, Олю, вип'ємо за зустріч. І за те, що світ, слава Богу, тісний! — він налив дві чарки.

— Ой, я додому не дійду!

— Невже я не проведу, Олю?

Сергій був стрункий і худорлявий. Дитяча усмішка робила його чарівним, незважаючи навіть на сталеві зуби і чималу лисину.

— Якщо ти не вийдеш за нього заміж, я його в тебе відіб'ю, — говорила Ользі дочка.

— Тобі ж треба лікувати міому! — стогнала Марина Трохимівна, — а йому — аденому!

— Бабусю, звідки ти взяла, що в нього аденома?

— У твоєму віці таких слів і вимовляти не можна! — і далі до Ольги:

— Давай гарний приклад дочці! Ти вже забула її історію на третьому курсі?..

Ольга давно мріяла здійснити подорож по місцях декабристів. Що старшою ставала вона, то нездійсненнішою ставала та мрія. Ніби і

гроші є, і Марина вже працює, але які там місця декабристів! Бодай би влітку виїхати на дачу! Але от поряд Сергій. У нього друзі в тих краях. А в очах — задерикуваті вогники. Транзит на Іркутськ через Ленінград вони замовили того ж дня, коли подали заяву до загсу. Боже мій, шампанське, потиск руки під столиком у кафе, шлюбна подорож — чи має вона право на все це у сорок вісім років?

Марина Трохимівна викладає останній козир:

— Май на увазі, Ольго, я без тебе вертихвістки як слід не догляну. Ти ж пам'ятаєш її історію на третьому курсі?

Ольга вкотре ладна відмовитися від усього. Відбити козир допомагає сама Марина.

— Між іншим, бабусю, мама була тоді поряд. Ще й у відпустці!

— А ти мовчи! Ти не маєш права і згадувати про це!..

І нарешті Сергій, Ольга і Марина втрьох обідають у ресторані «Україна». Ольга засмучена. Марина Трохимівна не прийшла.

— За твоє щастя, мамо! І не зважай на стару клізму!

— Як ти смієш, Марино! Бабуся ростила тебе як квітку. Окремо для тебе готувала! Все, що на тобі, куплене за її гроші!

— І нікуди не пускала! Жодної турпоїздки!

— Та вона тобі курсову на другому курсі писала!

— А на третьому не дала вийти заміж! Може, в мене більше шансів не буде!

— Які можуть бути шлюби у дев'ятнадцять років, якщо вчишся в інституті! Це навіть непристойно! То манікюрниці й офіціантки виходять заміж у дев'ятнадцять!

В обох жінок сльози в голосі та в очах.

— Дівчата, дівчата, годі сваритися! Я п'ю за весілля Марини, і щоби бабуся сиділа на почесному місці!

В гардеробі Сергій подає пальта Ользі й Марині. Легенько обіймає обох за плечі. «І чому він такий неприємний мамі?» — стогне щось у Ольги всередині.

— Маринонько, заходь до моєї квартири, коли нас із мамою не буде, — Сергій простягає їй ключа. Ольга нервує, адже у Марини була та історія.

— Все буде гаразд, Олю. Хай Марина поливає мої кактуси. Не рідше, ніж раз на тиждень, бо засохнуть.

Марина йде додому, а Ольга з Сергієм їдуть до нього. Завтра вони першим рейсом летять до Ленінграда.

Осінній пронизливий вітер жене останні листя. «Хоч би їм була літна погода», — думає Марина.

Вдома її зустрічає бабуся.

— Нарешті з'явилася! А де ж Ольга?

— Ти що, не знаєш?

— Не знаю. Вона не попереджала.

— Ти вже зовсім, бабусяю! Мама поїхала до свого чоловіка.

— А-а-а... дійсно, дійсно. Сказилася на старості! Їй же треба лікувати міому!

Марина мовчить, вона знає, що краще помовчати. Вночі бабуся будить її:

— Марино! А де Ольга? Вона в комісії на виборах? — це була єдина причина, з якої Ольга могла не ночувати вдома.

— Бабусю, мама у свого чоловіка Сергія Вікторовича Лосенка!

— Так-так, ти мені вже казала.

Сон довго не повертався. Вранці Марина ледве встала.

— А Ольга так рано пішла на роботу? Вона поїла? — питає Марина Трохимівна, збентежено зазираючи до холодильника. — Котлети всі на місці. Що ж вона їла? Навіть ковбаски не взяла. А я ж свіженької купила.

Зелені літери на дисплеї пливуть не туди. Після безсонної ночі Марина не може завантажити машини.

— Марино, вам дзвонять із дому.

— Я слухаю!

— Марино, а де Ольга? Чому вона не попередила, що в неї педрада?

— Бабусю, я приїду додому все розповім! — Марині соромно перед співробітниками за бабуся. Увечері старенька зустрічає її біля дверей на сходинках.

— А де Ольга? Чому її досі нема?..

Пливуть дні й ночі, такі подібні одне до одного.

— Бабусю, не заважай спати!

— Марино, а де Ольга? Ходімо разом на зупинку тролейбуса! Де наша палиця з гвіздками?

Палиця з гвіздками заміняла мужчин у домі Марини Трохимівни. Озброївшись нею, стара ходила на тролейбусну зупинку зустрічати Ольгу з вечірніх лекцій і Марину з інститутських вечорів.

— Слухай, бабо, ти вже зовсім! Я зараз тобі самій вріжу тією палицею!

Марина Трохимівна стогне, хреститься і відходить до вікна. І знову літери на екрані не слухаються команд із консолі. Марина дрімає, схиливши голову на руки.

— Погано ви починаєте свою трудову біографію, погано, — гуде над головою шеф.

— Прошу вибачення. В мене дуже тяжка ситуація вдома.

— Моя мати лежить восьмий рік, але ніхто не пригадує, щоб я спізнився на роботу або пішов раніше.

Марина прийшла у квартиру Сергія Вікторовича. Полила кактуси. У кімнаті розстелене ліжко з двома подушками поряд. Мабуть, дуже рано встали, не встигли прибрати постіль. Їй вперше стало ніяково від думки, що мати із Сергієм Вікторовичем лягали разом. «Міома з аденомою!» — згадалося обурення бабусі. А потім солодко згадалася історія на третьому курсі. Ще буде і в неї щось! Ось мамі так пізно, але пощастило! І круглий кактус випустив химерну квітку. Шкода, що вони не побачать її. На кухні дві чашки із давньою кавовою гущею, дві тарілки. Марина помила посуд, а ліжка не чіпала.

— Яке ти маєш право затримуватися з роботи! Ти мала вернутися дві години тому!

— Бабусю, я попереджала! Я попереджала, що зайду до квартири Сергія Вікторовича!

— До якої квартири? Які попередження? До якої квартири може ходити молода дівчина?

— Я не винна, що ти нічого не пам'ятаєш!

— Ти хочеш сказати, що я з глузду з'їхала? Я, здається, ще при розумі!.. Тут мами досі немає. Ти не знаєш, де Ольга?

Марина мовчить. Що тут скажеш?

Дзвонить «міжгородка». Зв'язок поганий, нічого не чути. Марина намагається взяти слухавку, бабуся не дає. Після тієї історії Марині не дозволяється підходити до телефону. Очевидно, дзвонить Ольга. Марина Трохимівна нічого не чує. А потім десь там, за тисячі кілометрів, трубку бере Сергій. У нього голос гучніший. Почувши чоловічий голос, Марина Трохимівна відразу кидає трубку зі словами «Ви помилилися!» У їхній дім не можуть телефонувати чоловіки.

Зелені літери на дисплеї складаються у непристойні слова. Вдома зустрічає бабуся. Вона дуже схудла, бо майже нічого не їсть. Вона вже не робить зачіски на потилиці, сиве розпатлане волосся лежить на плечах.

— Сідай їсти, Маринонько.

— А ти, бабусю?

— А я дочекаюся Ольги. А ти їж, їж. Ти ж з роботи, — Марина Трохимівна ставить перед Мариною тарілку з супом, а сама приречено стає біля вікна, з якого добре видно доріжку до їхнього під'їзду. Марині шкода бабусі. Вона така жалюгідна і безпорадна. Хочеться заспокоїти її, допомогти отямитися.

— Бабусю! Чого ти так зненавиділа Сергія Вікторовича? Це велике щастя, що мама зустріла його! — бабуся дивиться на онуку і мовчить.

— Ти знаєш, я б сама залюбки вийшла за нього!

— Ще невідомо, чи зможеш ти вийти заміж після своєї історії на третьому курсі!

Марина безнадійно зітхає і крутить пальцем біля скроні. Невідомо, як її шеф, пан Стефан, примудряється з матір'ю, яка лежить вісім років, ходити на роботу елегантний і бадьорий. Мабуть тому, що у старої пані відібрало мову. Марина вже забуває підмальовувати вічно червоні очі. Добре, якщо бабуся будить її лише раз на ніч. Іноді це трапляється частіше. А на дисплеї стрибають зелені в'їдливі літери. У чорній глибині екрана відбивається не її обличчя, а розпатлані коси Марини Трохимівни. Зелені літери замість знайомих команд пишуть:

DE OLGA?

DE OLGA?

DE OLGA?

Машина гуде все голосніше й голосніше. Треба кликати електронника. Але несила підвестися, піти до сусідньої кімнати. Боже мій, чого це дисплей поставили у їхній кімнаті? Коли вони це зробили? Може, вона помиляється? Ні, ні, ось її ліжко, а от бабуся стоїть біля вікна і стогне:

— Де Ольга? Марино, ти не знаєш, де Ольга? Ходімо на зупинку!

— Бабусю, третя година ночі! Тролейбуси вже не ходять!

— Не може такого бути! Ольга не могла затриматися так, щоб не встигнути на останній троллейбус! Вона не ти! Це ж ти якось з'явилася четвертій!

— Стара відьмо! Все, все забула! Як її звать, і те, мабуть, забула! А той єдиний раз пам'ятаєш! Скільки можна це згадувати?

— Одягайся і ходімо на зупинку! Ользі буде страшно самій у подвір'ї!

— Ти уже втретє будиш мене! Скільки можна? Іди зустрічай свою Ольгу!

Марина відчиняє балкон і штовхає туди стару. Замикає двері за нею і непритомна падає у крісло.

— Де Ольга? Ольго, де ти? Олю, доню, де ти? — нестямні крики лунають у порожньому подвір'ї, тривожать ледве приспану чорну листопадову ніч.

ЕЛЕГІЯ ПРО СТАРІСТЬ

Сонячного весняного дня стара голодна жінка стояла біля вікна у своєму помешканні й приречено дивилася на вулицю. Тролейбусів не було вже давно, людей біля скляної новомодної зупинки з рекламою туші для вії зібралось чимало. По скверу на тому боці вулиці тьопали дрібні діти, здавалося, ніби все гаразд. Хоча насправді все летіло у страшну безодню — усе життя, уся епоха, усе це місто — і цей сквер, що мало не п'ятдесят років був перед очима цієї нині сивої, але, як і тоді, стрункої жінки, для якої все в житті минуло. Та річ не в ній, життя не буде й для тих, хто зараз тьопає сквером, де колись перші крочки зробив її син. Йому вже за сорок. А їй сьогодні сімдесят. Усе її життя складалось з карколомних ударів і упертих вставань. Але тепер, здається, не встати. Бо тепер доля б'є не лише її, а й всіх, всіх без винятку.

Кілька днів тому вона йшла підземним переходом крізь голосіння жебраків. Каліки виставляли свої обрубані кінцівки. П'яні діди без слуху і голосу розривали понівечені акорде-

они. Старий колега — вона щоразу бачила його в цьому переході — гучно пропонував перехожим цигарки.

— Дівчата! «Light Camel» тільки для вас! — «Light Camel» вимовлялося бездоганною англійською. Він завжди відводив очі, здалеку побачивши знайому постать стрункої сивої жінки, яка наче крізь стрій іде цим брудним жахливим сутереном, де звідусіль дивляться очі епохи.

— Женцино, ми-ила, подайте хоч на бу-улочку, — проспівала старенька жебрачка, простягаючи порожню консервну бляшанку. У сивої жінки в гаманці було декілька гривень. Здається, там є й копійки. Так, ось двадцять п'ять. Бо п'ятдесят уже б і не подала... В обох затремтіли руки. Монетка впала долі. Ні, вона не хотіла принижувати жебрачку. Нахилилася сама. Господи, потемніло в очах, страшенно заболіла потилиця. Сімдесят років — куди від них подінешся. А коли розігнулася, гаманця не було. Здається, вона його тримала в руці. Або поклала в торбинку. Ні, гаманець був у руці. А потім на якусь мить вона наче знепритомніла. А жебрачка і далі простягає свою бляшанку, співаючи:

— Лю-юди добрі, подайте хоч на бу-улочку!

Повернулася додому без останніх грошей. До пенсії ще два тижні. А вже в самої нема й на булочку. Декілька днів п'є окріп, бо, як навмисне, закінчився чай. І картопля закінчилася. Варить каші з жалюгідних запасів круп. Відшукала на балконі декілька зів'ялих морквин. Звичайно, можна зателефонувати синові,

але щоразу, коли він простягає їй чергову зелену купюру, вона відчуває, що й голодна смерть миліша. Її син — одне з найболючіших розчарувань. Колись він був математиком. Яку ніжність відчувала вона до тих його незбагненних детермінантів і якобіанів! Зараз він менеджер на фірмі своєї колишньої дружини. Коли був у матері востаннє, розповідав, що завіз Тетяні офісні меблі, а зараз їде домовлятися про залу в ресторані для чергового прийому на честь іноземних партнерів.

— Все гаразд, мамо, все нормально! Скільки тобі треба? Двадцять? П'ятдесят? Поки не треба? Ну, як знадобиться, свисни!

Вона не свистить. Голодує, але не свистить. Вчора приїздила Тетяна:

— Тамаро Владиславівно, хоча наперед і не годиться, але я вітаю вас сьогодні, бо завтра не буде часу. Ось вам тортик, апельсини, шампанське, дивіться, я кладу в холодильник, Боже, у вас зовсім порожньо! Що ж ви не телефонуєте? Гаразд, Томка завтра завезе. А ви не хворійте і ще довго будьте нам здорові!

Онуку Тому Тамара Владиславівна виростила. Господи, скільки всього було!

— У тебе не життя, а роман, — говорила покійна подруга Антоніна.

Так, робила все, аби жити чисто і гордо, а стала героїнею бульварного роману. Син в неї один, проте невісток — дві, кожна має дочку від її сина. Молодшій онуці Олесі нещодавно виповнилося шість.

— Бабко, скільки я чекатиму, доки ти принесеши мені мою лялечку? Ти що, здуріла — брати Барбі за ноги? — це типовий Олесин дискурс. Тамара Владиславівна врешті-решт не витримала і заприсяглася (Господи, скільки тих клятв дала вона собі в лютій, самотній тиші!), що ноги її не буде в домі сина.

— Одразу би сказали, що немає бажання глядіти дитину! Звичайно, стояти біля вікна і дивитись на чужих дітей у сквері значно легше, ніж ростити своїх! — прошипіла навздогін Світлана, мати Олесі.

Старшій, названій на її честь Тамарі — двадцять. Її вона ростила мало не від народження. І от виростила... Ось вона дзвонить у двері.

Тома в неймовірно тісних джинсах, у шкіряній куртці. Зграбно підмальована, гарненька як сатана. Заносить бабусі торби, дарує три троянди. Очевидно, купила в сутерені, де стоять жебраки.

— Як у тебе, бабусю, завжди чистенько! А в мене такий ба-ардак! Все біжиш, біжиш, немає часу прибрати в хаті. Тобі простіше...

— Так, Томо, мені простіше...

— Ну, от хоча б сьогодні. Зранку — до косметички. Потім — до тебе, це ж святе. Далі біжу на теніс, сама розумієш, аби зустріти велику любов, треба мати досконале тіло. Потім на пари, не пропустиш, бо дуже круті лекції. Потім що? Ага, потім треба заїхати до мами, в неї на фірмі зараз шведи, хочу попрактикувати англійську. Для шведів і голландців моя англійська — вже люкс. Якби ж так і для

англійців. А потім на восьму в мене особисте життя. Це вже під зав'язку, до першої. А завтра о сьомій підйом. І знову на бігову доріжку.

Позаду ті тривалі розмови з Томою, коли Тамара Владиславівна намагалася пояснити їй, що так не можна. Тепер бабуся мовчить, коли онука коротко висвітлює елементи своєї життєвої філософії, згідно з якою чоловіки поділяються на бажаних, терпимих і огидних. Якщо для жінки, а для дівчини і поготів, чоловіки не поділяються на одного-єдиного і всіх інших, їй уже ніч-чого не поясниш. І син, і обидві онуки — це провал, провал...

Колись Тамара-молодша помирила їх із сином. Був час, коли здавалося, що сина незможе бачити так само, як і колишнього чоловіка. Але після народження маленької Тамарочки стала частим гостем в родині сина. Порушила одну із самотніх обітниць. Звичайно, та давня піднесена материнська гордість не повернулася. Але все-таки сідали до столу сім'єю, сміялися, жартували. Було життя, спокійне й гідне. А потім з'явилася Світлана, нинішня невістка. Тетяна плакала в квартирі у свекрухи, розповідала, що давно знала про Светку, думала, хай перегуляє, березневий кіт, а он як воно вийшло. А Тамара Владиславівна глухим голосом відказувала, що її чоловік після того, як... як у нього з'явилася жінка, для неї перестав існувати.

— Значить ви не любили його! А я Олега люблю!

— Я дуже любила... Андрія Павловича!.. І ніколи не відмовляла... — Тамара Влади-

славівна раптово замовкла, вражена тим, що сказала, бо про це і в найінтимнішій розмові не можна.

— Якщо любиш, то воюєш за своє кохання!

— Воюєш із розлуками, з хворобами, навіть зі смертю. Але не з іншими жінками! Це вже не боротьба, а бридка сварка. Це нижче нашої гідності, Танюшо... Віднині ти моя дочка, а він мені не син...

Жінки плакали. Тамара вперше сама розповіла те, про що Тетяна добре знала і від Олега, і від Андрія Павловича, але тепер вони говорили про те саме зовсім не тими словами.

...Прийшла анонімка, де була вказана адреса, за якою її чоловік Андрій Павлович зустрічався з медсестрою Ніною. Було зазначено день і годину, коли все мало вчергове відбутися. Пішла, аби пересвідчитися, що все те брехня. Двері були незамкнені, жахливий цинізм побаченого похитнув підвалини життя. Вона вижила. Розірвала все, зібгала власне серце, того ж дня із сином перебралася до своєї мами, у цю ж квартиру, де зараз стоїть біля вікна і дивиться на людей на зупинці і на сквер, по якому тьопують маленькі діти. Медсестра Ніна, яка сама написала анонімку і подбала про незамкнені двері та максимальний цинізм інтимної сцени, вірно розрахувала поведінку цариці Тамари. Але не чекала, що їй буде ще й зроблено подарунок у вигляді звільненої квартири. Андрій Павлович аж ніяк не планував одружуватися з медсестрою Ніною, просив вибачення у невблаганної Тамари. Та після восьмої спроби

люто грюкнув дверима і більше не переступав за поріг цієї кімнати. А Тамара Владиславівна не хотіла й знати, чи одружився він із розпусною медсестрою, чи живе з нею без шлюбу, чи взагалі не живе. Вона сама виховає сина, який теж не захоче знати зрадливого батька... Як і раніше, вона дбала про те, щоб шарфик на шиї пасував до сумочки й рукавичок. Щоб мереживо високого комірця підкреслювало високу зачіску. Щоб черевички завжди дзвінко блищали і всі здалеку впізнавали ходу Тамари Владиславівни. Але після її розлучення жоден — жоден! — чоловік у світі не сказав такого слова, не зробив такого жесту, які можна було б розуміти як особливу увагу. І вона цим пишалася.

А ще більше пишалася сином. Після розлучення ходила з ним до театру так само гордо, як раніше з чоловіком. Син прекрасно вчився. Весь у тата, казали її подруги. В мене, мовчки відповідала вона. Гарний хлопець рано почав зустрічатися з дівчатами. Тетяна з'явилася вже на другому курсі університету. Найбільше за все Тамара боялася стати самотньою відьмою-матусею, що безпардонно лізе в життя дорослого сина. Несамохіть ревнувала до Тетяни, але боролася з собою: хай парубок живе парубоцьким життям. Вона не знала, як часто син сидів з татусем по ресторанах або їздив містом у батьковім авто, яке ніколи не спинялося під їхнім будинком. Батько й син завжди дотримувалися конспірації.

Весілля Тетяни й Олега призначили на червень, після диплома. І коли Тамара Влади-

славівна урочисто сказала їм обом: не варто винаймати квартири, ця кімната така велика, хоча й одна, її можна розділити навпіл шафою або ширмою, колись вони так і жили з Андрієм Павловичем та її покійною мамою, і то були не найгірші роки, і Олег тут народився, поки можна і так, а далі щось буде, то майбутня невістка відказала:

— Ви цим не переймайтесь, Тамаро Владиславівно, ми житимемо в Андрія Павловича. Там же велика квартира, ви це прекрасно знаєте.

— До того ж Нінку він уже давно вигнав. Дивись, мамо, я помстився за твою честь ще два роки тому, — і Олег витяг з-за книжок фото огрядної голої жінки. Як вона збагнула потім, то, очевидно, була медсестра Ніна, сфотографована її сином. А Тетяна на все те хитро посміхнулася.

— Які різні в нас уявлення про честь, — вона все-таки змогла вимовити ті слова.

Чому вона пішла на весілля сина? Мабуть, не хотіла щось пояснювати друзям родини і батькам Тетяни. Немов прикута до ганебного стовпа, сиділа на одному з почесних місць поряд із колишнім чоловіком. Колись вони разом опинилися на одному спектаклі в опері. Співала її улюблена Марія Бієшу, неймовірно звучала славетна *Casta Diva*. Після першої дії вона пішла геть, потягнувши за собою подругу Антоніну, яка нічого не второпала і по тому довго питала, що, власне, сталося, чому не можна було лишитися у партері, якщо в бельєтажі хтось там сидів. Вона

не розуміла, що величезна зала опери, з усіма ярусами і галереєю, не могла вмістити їх двох. А Тетяна, котру вона після весілля не могла бачити, але потім полюбила як рідну дочку, і здається взаємно, просто спілкується з Олегом, що за ним ридала в неї на дивані, а потім таки зрозуміла: щоб зберегти повагу до себе, вихід один — більше ніколи в житті не бачити його. Як же скоро Тетяна відкинула те, до чого так по-страдницькому вони вдвох дійшли! А тут ще й почалися часи, коли все пішло шкереберть. Тетяна почала мотатися за кордон, а потім очолила фірму. А в Олега з фірмою не вийшло, він наробив якихось жахливих боргів, які приховували від матері, але Тетяна допомогла йому вибратися з тої халепи, тепер він успішно працює на неї, винаймає зали, купує офісні меблі.

— Все нормально, мамо!

— Що, що нормально? Що твоя старша дочка — вже готова, прости Господи, а молодша скоро такою буде? Що ти був хорошим математиком, а став поганим ділком? Що все навкруги жебракує і простягає руку, а тобі віддали старе авто, секонд генд на колесах, і ти вже нічого цього не хочеш бачити? Он Антоніна померла голодна! голодна!

— То чого ж ти їй чогось від нас не відвезла?

— Так, я страшенно завинила перед нею. А ще я тоді день і ніч гляділа твою Олесю, намагалася щось путнє зробити з неї! Але з малої нічого не буде! Як не вийшло ані з тебе, ані з Томи!

— Але ж, мамо, Світлана не може вийти на роботу! А ти, як приходила до нас, до Олесі, то принаймні ніколи не була голодна! А тепер — страшно дивитись! Тому ти така зла!.. Мамо, мамо, я зовсім не хотів тобі псувати нерви, тим більше в твій день народження! Давай щось приготуємо або хоч випиймо чаю. Ого, в тебе шампанське «Новий Світ»? А ти ще скаржишся на долю! До тебе прийдуть увечері твої бабусі?

— Ніхто не прийде, нікого не хочу бачити!

— То навіщо тобі шампанське?

— То Тетяна вчора привезла. Можеш взяти собі.

— Якщо тобі не треба, ти знаєш, я візьму, я тут ще маю заїхати в одне місце... Знаєш, мамо, Тетяна має кайф від того, що тепер тримає мене на світі!.. Де в тебе заварка? Боже, і чаю в тебе нема, а ти мовчиш, зовсім уже старечий маразм.

— Спасибі тобі, синку!

— Ну вибач, вибач, мамо, але та незламність — то добре на війні. В полоні у німців! А в цьому житті треба зовсім інше.

— Що саме?

— Ну, принаймні не оголошувати якісь безглузді голодування. І твоя Антоніна — до чого тут погані часи? У неї була дочка, а вона померла голодна! Сама винна, що виховала нікчему! Приходила до нас, просилася до Тетяни на фірму! А хіба вона має її брати, як та нічого не вміє?

— А себе ти не вважаєш нікчемою?..

— Ти, мамо, можеш називати мене як завгодно, але твої оцінки — то ще не істина в останній інстанції!.. Ну все, мамо, п'ємо чай з тортом. Їмо

бутерброди, і я їду. І ось тобі на день народження. Скромний конвертик зі скромним зеленим папірцем. Але на пристойний чай цілком вистачить.

Син пішов. А вона знову стала біля вікна. Підїхали один за одним три тролейбуси, людей на зупинці відразу поменшало, і Тамарі Владиславівні чомусь полегшало, ніби вона також стояла там, серед тих людей. Незламність стає у пригоді тільки на війні або в полоні у німців? В полоні не була, але війну — пройшла разом з мамою. Мама працювала лікарем у фронтовому шпиталі, а вона, п'ятнадцятилітня дівчинка, весь час була поряд. Вони були дуже близькі з мамою, дуже пишалися одна одною. Мамин кітель із погонами полковника медичної служби і досі висить у шафі. Ховали її в іншому, парадному. А цей треба вивісити на балконі, освіжити. Ох, кому все це потрібно? Їй самій, а більш нікому. А батька забрали в тридцять сьомому. А мама все винесла і все зуміла: і батькової пам'яті не зреклася, і всю війну пройшла. І її виховала такою ж гордою та незламною. А вона не змогла, не змогла. Вона помре — Господи, хоч би швидше! — і не залишиться тих, хто має бодай уявлення, що таке гідне життя. Ніхто не буде хранителем тих істин... Твої слова — ще не істина в останній інстанції. Хто сказав, що вірно — так, як кажеш ти? Твоя совість? А ти певна, що твоя совість дорівнює світовій? А що ж, твоя, синку? Ні, не моя. Але я не берусь нікого судити. Не судить, то й вас не судитимуть. Сама живеш так, як вважаєш за потрібне, ну й гаразд! Ми

тебе шануємо. А самі живемо по-іншому. Як можемо, так і живемо! А ти хоч трішечки шануй нас! Ми все-таки тебе не забуваємо.

Скромний конверт зі скромним зеленим папірцем син залишив на комоді. Що би вона робила без цих подачок? Її мама завжди жила на свої та померла на роботі. А її виперли, виштовхали в шию два роки тому. І вона пішла нянькати маленьку паскуду Олесю. А тепер, вже декілька місяців, сама-самісінька стоїть біля свого вікна, дивиться вниз на вулицю і на сквер, і навіть улюблений краєвид — так, це щастя, коли за вікном улюблений квартал рідного міста, — але й це давно не тішить.

Сонце сяє піднесено й радісно, між чорного гілля у сквері божевільно синіє небо, діти стрибають, як маленькі горобчики. Неймовірну кількість років тому такого ж дня Андрій прийшов у цю кімнату привітати її з днем народження. Тоді також піднесено світило сонце. Не щороку цього дня буває сонце. Часом іде дощ. Але тоді, як і сьогодні, сонце світило, як сама радість життя. Мама привіталася з Андрієм і побігла на кухню до пирога. А вони довго дивилися одне на одного, а потім поцілувалися. Перші поцілунки — то завжди присмерк, імла, сонце на спаді. А для них сонце було в зеніті. Це було рівно — так, рівно сорок п'ять років тому! Потім — п'ятнадцять щасливих років разом. Чого було їй варто нічого не згадувати! І коли все-таки мимоволі Андрій Павлович уривався до її спогадів, вона нестямно починала мріяти про те, що ось, він прийде до неї, прийде, бо без

неї не може, а вона вкаже йому на двері. Він благодатиме, а вона знову буде несхитною. Йшли роки, вони обоє старіли на різних вулицях одного міста. Вона палко мріяла, як вижене його. А він не йшов. А вона все мріяла, мріяла.

— В тебе було незамкнено, Тамаро.

Вона обернулася. Андрій Павлович стояв на порозі. Так, вона не зачинила за сином. Збиралася, а потім забула.

— У тебе так багато квітів. І всі такі розкішні. Мої тюльпани найскромніші.

Андрій Павлович спирався на ціпок правою рукою. А в лівій тримав рожеві тюльпани. Тетяна розповідала, що в нього погано з ногами. Після Нінки він ще раз одружувався. Але вже давно один. І живе один. Тетяна іноді буває в нього. Тамара Владиславівна ніколи не розпитує про колишнього чоловіка, колишня невістка розповідає сама.

— Тут нічого не змінилося, Тамаро. Той же сервант, та сама книжкова шафа з дверцятами, ті самі книжки в ній. І ти не змінилася. Така ж прекрасна, як і тоді.

За вікном шуміла вулиця. На зупинці знову з'юрмилися злі люди, що нетерпляче кляли нездарні тролейбуси. Повз них їхали прудкі машини. У сквері через дорогу тьопали і стрибали діти різного віку, які народжуються за будь-яких часів. А велику кімнату на останньому поверсі старого повоєнного будинку огорнула гірка хвиля давньої ніжності. Вони обоє були дуже старі, щоб висловити ту ніжність так, як це роблять чоловіки й жінки.

Тихо рушили одне одному назустріч. Він тяжко грюкав ціпком. У неї заніміли ноги. Та ось він взяв її руку і припав до неї чолом. А вона тихо поклала другу руку на його сиву, похилену голову.

1996

НАЙБІЛЬША БОЖА БЛАГОДАТЬ

Окуліст Лазнюк встав о пів на сьому без будильника. В темряві умився, похапцем щось поїв, намагаючись нічим не грюкати. День буде важким, проте закінчення заповідалося приємне. Треба втекти, доки вони не прокинулися. Якщо вранці перегиркаєшся із сімейством, увесь день іде шкереберть. Одягся і взувся у темному передпокої. Ще хропуть за причиненими дверима. Так, треба взяти грошей. Тихенько дістався стінки, де в барі в коричневому конверті із сургучевими печатками лежать гроші від продажу хатки жінчиної бабусі-небіжчиці. Звичайно, бабуся — жінчина, але сама вона не продала би хати і за вдвічі меншу ціну. Намацав зелену купюру. Що воно там? П'ятдесят? Десь було двадцять. Було, було, але нема часу шукати ті двадцять баксів. Ідіотське слово «бакси».

Вийшов із помешкання спокійно, в суцільній тиші й темряві. Нібито все гаразд. Але все не так просто. Розпатлана дружина в нічній сорочці та фланелевій кофтині наздогнала його біля поштових скриньок.

— Та стій ти! Коли будеш вдома?

— Я тобі вже пояснював. Буду пізно.

— Нічого ти не пояснював.

— Ой, ну пригадай, коли ми ділили грейпфрут.

— Так, але я тобі теж пояснювала, що у малого свято закінчення букваря. О першій. А в нас на роботі всі перехворіли. Я не можу відпрошуватися.

— Ти побільше стрибай у коридорі в такому вигляді, то й сама зляжеш.

— Я з тобою скоро зляжу в гріб! То ти не забув про буквар? У тебе ж сьогодні прийом до дванадцятої!

— Так, але стільки справ по тому...

— А ввечері ми могли би й разом піти...

Він перелякано смикнувся:

— Добре, добре, я неодмінно буду на цьому букварі, ти не турбуйся, — він рішуче рушив униз, але жінка цупко тримала його за рукава.

— Мамо! Які мені труси одягати? Жовті чи сині? — закричав син з їхнього четвертого поверху, перехилившись через бильця.

— Не жовті й не сині, а зелені! Висять у ванні на трубі! — відказує дружина.

— Ну, то я буду в малого на святі, — твердо обіцяє окуліст Лазнюк, видираючись із пазурів жінки й тікаючи надвір.

Ще зовсім чорно. Не осінь і не зима. Іде огидний дощ зі снігом. В таку погоду тільки би десь залягти і спати, спати на волі. А він виліз із відносно теплої хати на мороз і негоду на годину раніше, і, долаючи шум у потилиці й

тягар у ногах, посунув до цілодобового кафе «Арканзас». Воно безглуздо дороге, але тільки ця точка по дорозі до його оптики працює о такій порі.

Треба сісти й подумати, як розпланувати сьогоднішній день. Офіціант із презирливою посмішкою приніс недоброї кави у вишуканій чашечці. За сусідніми столиками досипають нічні відвідувачі. Десь із місяць тому Лазнюк побачив афішу сьогоднішнього П'ятого концерту Паганіні для скрипки з оркестром. Невже серед мороку життя знову звучатиме ця божевільна сонячна музика? Звичайно, можна було би нікому нічого не казати, тихенько прийти на концерт, заплющити очі... і Паганіні зазвучить, як тоді, в студентські роки, у парку над морем у Варні, примирюючи з усім недобрим, що було і буде у житті, навіть з безоднею неминучої смерті... Та він подзвонив Тоні, розповів про концерт.

— Ти запрошуєш?

— Запрошую...

Домовилися здзвонитися напередодні. А потім Тоня із жалем сповістила, що саме цього дня її черга їздити до «валютників». Вона підробляла в платній швидкій допомозі для забезпечених дітей. За це добре платили, тож випадати з графіку неможливо. Мала звільнитися десь о шостій, а потім обійти дітей зі своєї дільниці в поліклініці. А Лазнюкові чомусь закортіло, аби Тоня, як і тоді, у Варні, сто років тому, була поряд. Що ж робити? Більше цього концерту в їхньому житті не буде. Не буде.

— Слухай, Тоню, а що як я обійду твоїх безкоштовних з поліклініки, поки ти їздитимеш до валютних?

— А це, до речі, ідея!

— Але, звичайно, я давно вже дискваліфікувався у своїй оптиці, тільки і вмю, що добирати окуляри плюс чи мінус.

— Нічого! У нас в епідемію навіть студенти молодших курсів ходять. А ти ж був відмінником. Домовились! Завтра ввечері контрольний дзвінок!

Завтра, себто вчора, він зателефонував Тоні й сказав, що не зможе замінити її на дільниці, не візьме на себе такої відповідальності. Але Тоня відказала, що вже настроїлася на Паганіні і вдруге від нього, себто від Лазнюка, наруги не потерпить. Приїде на «швидкій» до його оптики, відвезе на свою дільницю, а сама поїде до «валютних» дітей. Лазнюк зітхнув і вкотре відзначив, що за все в житті треба платити.

А вперше «наругу» від Лазнюка Тоня потерпіла ще в пору їхньої юності, коли він набрався духу, освідчився їй, отримав згоду, а потім, після серії тяжких роздумів, прийшов до Тоні, аби сказати, що, мабуть, не варто їм одружуватися. Чекав Тониних сліз, приготувався просити вибачення, цілувати руки, якщо треба, впасти на коліна. А вона почала реготати.

— Ти не любиш мене! — закричав тоді Лазнюк, — ти просто вирішила вийти за мене заміж! — а Тоня все реготала, — це твоя заповітна мрія — вийти за мене і гуляти з Круковським!

— Ну чому я не письменниця? — сміялася Тоня. Це було дуже давно. Але вже після концерту Паганіні у Варні. І за Круковського вона теж не пішла. Бог знає, що там у них було. А закінчивши інститут, Тоня вийшла заміж за такого собі Больбишина, з яким невдовзі розлучилася. Натомість має малого Больбишина, з котрим не розлучишся. А Круковський так і не одружувався ніколи, розкішний сноб із довгими випещеними пальцями і маленькими вусиками...

У кафе «Арканзас» огидна музика. Треба рушати. Яке недоречне це свято букваря. Як же бути з Тонею? Треба подзвонити їй, може, ще застане вдома. Вийшов на дощ шукати телефон-автомат.

— Тоню, мабуть, таки не буде діла. Ні, я не відмовляюся. Але тут... у мого сина свято букваря, жінка наказала йти туди, з нею ліпше не зв'язуватися.

— Нічого страшного. Ця процедура не триватиме більше години. Як і домовлялися, я з викликами приїжджаю до твоєї оптики. Відвезу тебе до школи. А коли звільнишся, обіжиш моїх, вони усі поряд. Відкрутитися тобі не пощастить, цього й не сподівайся.

— Гаразд, Тоню...

У вагоні метро Лазнюк блаженно сідає. Треба економити сили, попереду довжелезний день. Вчора він сказав жінці, що сьогодні ввечері піде в гості до потрібних людей, спробує і собі влаштуватися до платної клініки, як Тоня. Жінка Тоню шанує, бо вона завжди дає корисні медичні

поради. І син радіє, коли йому стурбовано міряють температуру: «Прийде тьотя Тоня».

— А може, ще й нічого не вийде...

— Якщо отак вдома сидіти і нічого не робити, тоді точно нічого не вийде, — погодилася на вечірню відсутність дружина. А насправді він піде на концерт із Тонею. Але до цього ще треба дожити. Ще треба дорого заплатити за омріяний вечір.

— Люди добрі, допоможіть... батько в лікарні, мати померла...

Брудні чорняві хлопчик і дівчинка, взявшись за руки, обходять вагон. Ніхто не подає. Дівчинка падає на коліна. Так і стоїть біля вгодованого, добре одягненого дядька. Він не реагує. Нарешті робить презирливий жест, щоб ішли геть. Малі жебраки сунуть далі. І знову дівчинка падає на коліна. Їй кидають зіжмакану п'ятірку. Боже мій, чого вчать цих дітей, що з них виросте, кого вони народять? Кажуть, якщо взяти малу дитину звідти і спробувати виховати її по-людському, нічого не вийде. Все одно втече туди ж, буде старцювати, боса волочитиметься по світу. І як вони ходять босі і ніяка холера їх не бере? А тут намочиш ноги — й відразу дере в горлі.

Під кабінетом на нього чекають. Це не бабуся, якій треба поміняти окуляри для читання із плюс три на плюс чотири. Це двоє пацанів. В одного сильно підбите око. Логічно, прийшов до окуліста.

Коли радіо просигнало дев'яту, обоє дружно увійшли до кабінету.

— Це не до мене. Йдіть на пункт невідкладної допомоги до поліклініки. У мене тільки окуляри.

— А може, мені тепер треба окуляри?

— Спочатку треба зняти набряк. А потім перевіряти зір.

Хлопці розгублено товчуться біля дверей.

— Хто це тебе так?

— Та мати. Я виніс із дому золоту каблучку і срібний браслет. Купив сосисок, масла, кетчуп і пляшку пива.

— Скільки тобі років?

— Дев'ять.

На два більше, ніж моєму, подумав Лазнюк і порадив юному злодію:

— Ти прикладай до пухлини по п'ять копійок.

— По п'ять тисяч?

— Ні, п'ять копійок. Мідні. Пам'ятаєш, були такі?

— Не пам'ятаю...

Хлопці пішли. Відвідувачів було дуже мало. Під кінець прийому просигналила Тонина «швидка».

— Значить так, — Тоня дорогою давала цінні вказівки, — ніхто тебе не змушує діагностувати остеомієліт або менінгіт. Головне запитуй, чи потрібен листок непрацездатності для мами, а якщо потрібен, чи його відкривати, чи продовжувати. І все записуй у цей блокнот. Ось тобі список викликів. Усе це прекрасні діти. Скажеш, що Антоніна Іванівна сьогодні трошки хвора, але усім передає привіт.

— Ти ж, здається, Володимирівна.

— Для дітей це закладно. Отже, відразу після букваря виїзди на дільницю. Зустрічаємось у фойє біля гардеробу, де номер триста п'ятдесят сім.

— Чому саме триста п'ятдесят сім?

— Щоб не помилитися. Між іншим, там має бути Круковський.

— А з-звідки він?..

— Я його запросила... Не знаю, чи він буде. Його не було вдома, то я наговорила на автовідповідач. Ні, якби після концерту ти запросив мене до ресторану, то який там у біса Круковський, але оскільки...

Приїхали. Ось школа. Лазнюк зі списком хворих дітей виходить із мікроавтобуса. Тоня поправляє йому шарфа. Іще цей Круковський, бодай йому... Втім, може воно і на краще, проведе Тоню додому після концерту.

У шкільному вестибюлі стоїть дівчинка, в неї на шиї— табличка з абеткою від А до Я.

— На свято букваря до актової зали на другий поверх, — повторює вона кожному, хто заходить, і розчулені мами і бабусі дружно поспішають нагору. Лазнюк, здається, єдиний батько в цьому бабському царстві.

Шкільний зал повний. Вчительки молодших класів із зачісками, з брошками, нервують, як актори перед прем'єрою. Мами, що перезнайомилися в процесі навчання нащадків, обговорюють — немов бозна-яка серйозна справа, — які літери презентують ті чи інші діти, як ото вони напередодні до ночі розшивали мереживом кофтинки з нагоди події міжнародного значен-

ня. Нарешті заграла неприродно бадьора музика, з динаміка полинули фальшиві дитячі голоси, завіса розкрилася: на сцені першокласники сидять амфітеатром у три ряди.

*Ой прийшла до нас на свято
Ясна зіронька-зоря!
Будем твердо пам'ятати
Кожну букву з букваря! —*

дзвінко декламує дівчинка з величезними бантами. Мамусі почали схлипувати від замилювання, блиснула фотокамера — у проході з нею ходив якийсь хлопець. Лазнюк відшукав очима сина, який сидів крайнім в останньому ряду. Діти по черзі вставали зі своїх місць, гордо читали вірші:

*Хай ростуть, мов квіти,
Українські діти!*

А син заклав ногу на ногу і дивився в зал крізь нещільно стиснуті кулаки, ніби в бінокль. Угледів батька, помахав йому рукою, а потім удав, що палить цигарку. А перед гуртом хлопець, одягнений букварем, повів до танцю дівчинку-читанку.

Тоня мала рацію. Процес тривав недовго і завершився трикратною декламацією ключового рядка:

*Хто забуде рідну мову,
Той на злочини готовий!*

Діти парами йшли зі сцени, лише Лазнюковому синові дівчинки не вистачило. Мама почала бурхливо обговорювати свято. Лазнюк-старший рушив до виходу, його наздогнала висушена жінка, вбрана, очевидно, в найкраще з того, що мала.

— Послухайте, чоловіче, ви батько Лазнюка?

— Я сам Лазнюк.

— Я розумію, що ви — Лазнюк, і це мене дивує найбільше. Хлопець справляє враження безбаченка! Ви бачили, як він поведився на сцені? Ви звернули на нього увагу? Скільки я можу воювати з мамою? Я, чесно кажучи, думала, що вас і в природі не існує! Ось Сашко Ребрик, у нього тільки мама, але ж то нормальна дитина! Я вже мовчу про Оленку Басилову, то взагалі наша гордість... — учителька схлипнула і почала сякати, — і без батька. А тут батько в домі, а син не знає, як гідно поводитися на святі букваря! — вона схопила Лазнюка за рукава і облизала губи:

— Я вже вас уклінно прошу, зверніть на сина увагу, бо ми з вами не спрацюємось. Ось через дорогу школа без англійської мови, там навіть хімії нема, а ви, здається, лікар...

— Добре, я поговорю з сином, а зараз вибачте, я з роботи, мені дуже треба йти, — він дістав Тониного блокнота і почав гортати його просто перед учителькою.

— Так, будьте ласкаві, я вас дуже прошу, от у нас скоро свято української міліції, то ви вже зверніть увагу...

Так, тепер після усього цього треба поїсти. Він має на це право. Сьогодні в нього дванадцятигодинний робочий день, він не робот, а жива людина. Треба знайти обмінник, поміняти зелені купюри на купони, піти до якогось харчового закладу... Колись вони вдвох із Тонею за п'ятірку обідали з пивом. А тепер треба викласти бозна скільки... Але він гордо замовив фірмовий салат, ескалоп, подвійну каву і два тістечка. Замовив і п'ятдесят грамів коньяку — перед демаршем по цих хворих дітях йому просто необхідно зняти напругу від букваря.

— З вас мільйон шістсот шістдесят сім.

За ці гроші, ощадливо господарюючи, можна втрюх прожити кілька днів. Бачила би його дружина. Але сама винна. Не треба було посилати його на той буквар. Тоді він, може, і обмежився б сосисками й соком, а тепер без обіду можна захворіти, це він знає як лікар... Господи, коли ж ми житимемо як люди? Коли можна буде кидати дружині тисячу баксів на місяць, і щоб не питала, де був, що робив, чому її не взяв. Де був? Гроші заробляв! А решта — не твоє діло. Викурив цигарку, допив каву. Все це добре, але час вирушати на точку. Усі виклики поряд. Але до Тониної дільниці ще треба дістатися. Аби не той клятий буквар, Тоня його б підвезла.

Йде сірий дощ. Пливають барвисті плями парасольок. А в жінок — плями бруду на панчохах. В будинках повмикали світло, хоча лише друга дня. Тоскно і млосно. Хочеться спати. Тролейбуси — то знаряддя тортур. І стільки

людей розвелось. І усі їдуть і тягнуть за собою своїх горлатих дітей. В усіх, кого він знає, не більше однієї дитини, а тут їх стільки, ніби кожна жінка привела по сім... Ні, не виходжу. Ні, не вийду, бо потім уже не влізу. Це ваші проблеми. Та не лізьте ви на голову, ви що, з лісу?

Не вірилось, що колись приїде, але приїхав. Тут, на дільниці Тоні, дощ сильніший, ніж у центрі міста. Треба кудись зайти, роздивитись уважніше блокнота. Знову якась задрипана кав'ярня. Коли така шмазь надворі й на душі, ще одна кава не завадить. Так, Військова, 7а, кв. 9. І Військова, 7, кв. 112. Це, мабуть, поряд. Що ж, уперед, на штурм!..

— Хто там?

— Лікар.

— Ой, а чому не Тоня Іванівна?

— Вона сьогодні хвора.

— Але ми викликали Тоню Іванівну!

— Що у вас болить? — поставив Лазнюк цілком недоречне запитання.

— Ми викликали лікаря не тому, що в нас щось болить, а тому, що дитина хоче бачити Антоніну Іванівну! А вона нас так підвела! Дитина он плаче!

Дівчинка й справді плаче. А Тоня казала, що всі діти прекрасні. Лазнюк згадав її настанови:

— Послухайте, вам треба листок непрацездатності?

— Який листок? Якої непрацездатності? Нам потрібна Тоня Іванівна! А вона нас так підвела!

— Вона захворіла!

— Бабусю, а хіба лікарі хворіють? — питає крізь сльози дівчинка.

— Ще й як хворіють!

— У неї щось серйозне? — занепокоїлась бабуся. — Ви знаєте, в нас на цій квартирі самі нещастя. От! — бабуся тягне Лазнюка на кухню, — подивіться, як нас залили! І так щомісяця! Єдина радість — дитячий лікар. Це в наші дні така рідкість! У дорослій поліклініці таких нема. Ось у мене зо два тижні тому тиск підскочив — коли це було? так, ще до дощів, — так от, прийшла врач з дорослої поліклініки, я їй про себе, а вона мені: а чого ви хочете в вашому віці? І навіть тиск не поміряла. Ви собі можете таке уявити?

— Я собі можу уявити навіть свиню з рогами, — бовкнув Лазнюк, — так, в мене ще багато викликів, не турбуйте лікаря, коли у вас нічого не болить.

— Хіба ви не знаєте, яка в нас дитина? Вона ж на обліку в трьох кабінетах! Про неї й завідувачка знає! Давайте я вам розповім усе по порядку...

Лазнюк насилу вирвався від балакучої старої. І чого то так довго спілкуватися з ненормальними? Звичайно, ненормальних зараз багато, тут піди нормальних пошукай, але вислуховувати всіх ненормальних — то й собі зненормальнієш. Нумо шукати Військову, 7а.

Військова, 7а безглуздо далеко від Військової, 7. Як ходитиме такими темпами, не встигне на сьому на концерт. А за що боролися?

У наступному будинку його зустріли тим самим запитанням:

- А де Тоня Іванівна?
- Вона сьогодні хвора. Що з дитиною?
- Сильний кашель. Вночі зовсім не спала.
- Температура є?
- Тридцять сім і два.
- Треба послухати легені.

Лазнюк витяг стетоскопа. Але п'ятирічна дівчинка здійняла галас, мовляв, не зніме платтячка перед дядею. Ото маємо новий акт драми. Юну цнотливицю оглянути так і не вдалося, дарма що мати саджала її на коліна й умовляла.

— Ви ж мати, — роздратовано прошипів Лазнюк.

— А ви — лікар, — відказала жінка.

— Вам лікарняний потрібно?

— Так, так, дуже прошу, — вона відразу стала улесливою. Лазнюк зробив позначку в блокноті і швидко пішов, забувши для проформи порадити гірчичники.

Куди далі? Військова, 10, кв. 17. Тоня для нього написала, що це будинок, де овочевий магазин. Ось він. Гаразд. Два виклики позаду, п'ять попереду.

У сімнадцятій квартирі стоїть гучне собаче гавкання. Відчинила змарніла, втомлена жінка. Зараз всі змарнілі. А ця є ніби уособленням жіночої змарнілості. Гавкає тринадцятирічний хлопець, що бігає по хаті на чотирьох.

— Вибачте, лікарю, він зараз поїсть, — висушена жінка не переймається, що прийшла

не Тоня Іванівна. Чотириногий хлопець обнюхує Лазнюка.

— Тобі потрібен психіатр? Чи ветеринар?

— Іди їсти, Вітю, — байдуже кидає мати, але хлопець не реагує.

— А Господи! — жінка витягає з кишені свистка, тричі свистить. Тоді хлопець-пес із радісним гавканням біжить на кухню. Лазнюк зазирає туди. Хлопець гавкає, аж доки мати не ставить тарілку на підлогу, куди цей Вітя занурює свій писок.

— Вам больничний треба? — приречено запитує Лазнюк, коли замість гавкання почулося плямкання.

— Мені — ні, але йому дуже потрібна довідка для школи. У них у гімназійному класі з цим дуже суворо.

Тоня дала йому бланки таких довідок. Лазнюк швидко заповнює: Тимошенко Віктор, тринадцять років.

— До якого вам числа?

— Лікарю, пройдіть в кімнату до столу....

— Нічого, нічого, все готово. Печатку поставите в поліклініці.

М-да, ну і робота у Тоні. Він би і дня не витримав. А вона хвалиться, що в неї росте шістдесят чотири дитини. Було би чим хизуватися. Гаразд, вперед, на Військовий провулок, 1а.

Готовий до лев'ячого рикання та автоматної черги Лазнюк натискає дзвоник.

— А де Антоніна Іванівна?

— Хвора. Що у вас?

— В неї щось серйозне?

— Що з дитиною?

— Ой, вибачте, дитина в садочку.

— ???

— Ми думали, прийде Антоніна Іванівна...

— Вам треба лікарняний?

— Ні, ні, що ви! Ви скоро побачите Антоніну Іванівну?

— Сьогодні ввечері. Навідаю її на одрі хвороби.

— Ой як добре! Передавайте їй привіт, ось яблучка з нашої дачі, давайте я вам спакую торбинку.

— В мене ще багато викликів.

— Я вас дуже прошу, яблука солоденькі, соковиті... А головне, я їй перев'язала кофту, думала, вона поміряє, гадаю, все як слід, як щось не так, хай звертається, не соромиться.

В пошуках Джанкойської, 4 Лазнюк з'їв Тонине яблуко. З'їв друге. Справді, наче з райського саду. І торбинка стала легшою. Дай Боже, щоб усі наступні виклики були такими ж.

Джанкойська, 4 — то шістнадцятиповерхівка, де не працює ліфт. І на якому в біса поверсі сто тринадцята квартира? Оце називається — музички захотілось. Після такого підйомчика буде хіба гріб з музикою. Кажуть, сходи лікують. Особливо від надмірної втоми. Де він? П'ятдесят шоста квартира. Значить півшляху вже пройдено. Вперед, може в сто тринадцятій дадуть маринованих грибів. Дев'яносто восьма! Вже зовсім близько! Сто дванадцята! Щаслива мета на наступному поверсі!

Двері однієї з квартир розчинені навстіж. Йому, очевидно, сюди. Не дай Боже, щось серйозне.

— Лікаря викликали?

— Ой доктор, дорогий, скажи, що в нього болить — вухо чи живіт?

У сто тринадцятій стоїть циганський табір. На підлозі передпокою сидять неймовірно брудні дівки, одна з них годує немовля. Стара циганка виносить з кімнати інше немовля, розповиває його перед Лазнюком. Брудне циганча сукає ніжками, мотає головою і кричить.

— Вам больничний треба? — запитує Лазнюк.

— Що? Я тебе питаю, в нього болить живіт чи вухо?

— Треба до поліклініки.

— Натела, іди сюди! Підеш з врачом до поліклініки.

Натела одягає джинсову куртку, запинається барвистою хусткою, бере дитя, якого стара циганка поверх брудних пелюшок загорнула у пухнастого шарфа, і вони виходять. Навпроти циганського помешкання — сто тринадцята квартира.

— Знаєш дорогу до поліклініки? — питає Лазнюк.

— Іди зі мною.

— Не можу, мені треба сюди.

— Іди зі мною, тобі що Зара сказала.

— Чхав я на твою Зару. Іди сама!

Натела хапає Лазнюка, тягне його за собою, він видирається, хутко натискує дзвоника сто тринадцятої.

— Лікаря викликали?

— Так, так, прошу.

У ліжку хворий хлопчик, гарненький немов янголятко: червоні щічки, кучеряве волоссячко. Так, хрипів ніби нема, горлечко дуже червоне. Лазнюк видає увесь арсенал засобів лікування, які Тоня радить його синові. Жінка старанно записує, як збивати температуру, як ставити компреси. Єдине нормальне дитя за весь день. Це, мабуть, тому, що в нього температура тридцять дев'ять. А то би теж ходив на чотирьох.

— Листок не треба?

— Ні, дякую, я поки не працюю.

— Гаразд, одужуйте, на все добре!

Униз іти легше, ніж дертися вгору. Біля під'їзду товчється Натела з дитям.

— Слухай, я тобі без грошей поворожу, а ти іди зі мною.

— Я і так знаю, що попереду нічого хорошого. Забирайся!

Ще два виклики. Надворі швидко сутеніє. Дощу немає. В несподівано синій імлі поміж незграбних будинків Джанкойської вулиці пливуть містичні ліхтарі, віддзеркалюючись у краплинах на колючому гіллі. І як він сприймає ці химерні деталі?.. Котра година? Пів на п'яту. Він встигає. Джанкойська, 8, кв. 5. Перший поверх. Яке щастя!

— Ой, ми вже так давно чекаємо на вас!

— Дуже багато викликів.

— Думали, прийде Антоніна Іванівна.

— Вона хвора. Що сталося?

— Ось він... Мишуську, іди сюди! Видерся на шафу і впав. Тепер не може поворушити рукою. Ну де ти, ходи сюди!

Мишусь із м'ячем нарешті з'являється.

— Дай руку... Не ту, ліву дай!

Лівою Мишусь і справді не може ворухнути, а коли Лазнюк бере його за травмовану руку, голосно кричить.

— Це перелам. Чому ви не йдете на травм-пункт?

— А ми думали спочатку порадитися з Антоніною Іванівною, може, якось минеться...

— Певен, що й Антоніна Іванівна сказала б вам те саме. Найкращий дільничний лікар вдома не зробить рентген і не накладе гіпс.

— Ура! Гіпс на руці! Як у Сержика! — кричить Мишусь і на знак особливої прихильності до Лазнюка футболить йому м'ячем у голову.

Надворі зовсім тепло. Екзотична синя барва зникла, химерні ліхтарі стали в'їдливими і реальними. Ще один виклик — і цей жахливий робочий день закінчено. Та ж сама Джанкойська, 8, тільки інший під'їзд.

За дверима шістдесят сьомої квартири страшенний галас. Невже й там теж стоїть циганський табір? Ні, галасує одна-єдина дівчинка семи років, що гасає по хаті й гучно співає.

— Оце і є хвора? Давно хворіє?

— Вже тиждень.

— Листок непрацездатності відкрито?

— Так, так, вона дуже кашляє, особливо вночі.

Звичайно, якщо так дерти горлянку, будеш не тільки кашляти, а й блювати.

— Я подовжу лікарняний ще на три дні, а далі домовляйтеся з Антоніною Володимирівною.

— Лікарю, послухайте її, коли б це не запалення легенів.

— А я не хочу, а я не хочу, — дівчинка робить Лазнюкові ніс обома руками.

— Анжело, ну ходи сюди, а ви сідайте, лікарю.

— Анжело, іди сюди, — каже Лазнюк, і його голос звучить так, ніби його прокрутили на вдвічі меншу кількість обертів.

— Анжело, зараз прийде тато... Батько з нею хоч іноді якимось управляється, — довірливо каже Анжеліна мати. Лазнюк завмирає в кріслі, а Анжела задерикувато співає:

*Я дружина твоя,
Я кохана твоя,
Пане полковнику... ой...*

Анжела заходиться жахливим кашлем, від якого сиплеться стеля. Потім біжить плюватися до туалету. Двері відчиняються. До хати входить постарілий однокласник Лазнюка Гречанюк. Світ малий. Яка зустріч! Друзі дитинства тиснуть одне одному руки.

— Лазнюк, ти тепер у нас дитячий лікар?

— Та ні. Тоня попросила сьогодні її замінити.

— А ти добре знаєш нашу Антоніночку?

— Вона моя давня знайома й однокурсниця. Колись ми з нею мало не побралися, — похва-

лився Лазнюк своєю глибинною причетністю до найпопулярнішої в мікрорайоні особи.

— Боже мій, наш Київ і справді велике село! І чому ж не одружився?

Гречанюкова жінка побігла накривати стола. Дуже доречно. Після цих походеньок, перед концертом... Вдячний Лазнюк частує Гречанюків Тониними яблуками. Їй ще дадуть.

До столу на кухні сідають утрюх. Анжелі дають бутерброда, з яким вона стрибає навколо столу й верещить.

— Жахливі зараз діти, — поволі вимовляє Лазнюк.

— Жахливі, — охоче підтакує Гречанюк, — вони нас повбивають, коли ми станемо старі й немічні.

— Думаю, вони зроблять це значно раніше, — каже Гречанюкова дружина, — Анжело, замовкни хоч на п'ять хвилин!

Анжела доїла бутерброда і вирішила запити його водичкою з крану.

— Ти що робиш? Ти з глузду з'їхала? Воду з крану з таким кашлем?

— Анжело, — грізно каже Лазнюк, — якщо ти питимеш воду з крану, я не познайомлю тебе зі своїм сином, а сам думає: «Зараз скаже, на біса мені твій син, і правильно».

— А познайомите, познайомите, — кричить Анжела, стрибаючи в Лазнюка за спиною, зіпершись руками йому на плечі.

— Не познайомлю, — твердо відказує Лазнюк.

— Поз-знайомите! — Анжела щосили б'є Лазнюка по голові глиняним кухлем. Гречанюк

хапає дочку, тягне її кудись до кімнати, а жінка кидається прикладати до побитої голови мокру ганчірку.

— Дві виробничі травми, — у фойє Лазнюк розповідає Тоні і про м'яч Мишусика, і про кухоль Анжели.

— Мишусик зламав руку? Щойно ж видряпався після струсу мозку.

Чудовий хлопчик, тільки занадто жвавий. А Анжелка — то взагалі золоте дитя. В три роки вміла рахувати до тисячі. Зараз співає в професійному хорі.

— А той, що гавкає, як пес, той грає собак у Театрі юного глядача?

— Це хто? Де живе?

— Великий хлопець. Йому була потрібна довідка для школи. Мама зовсім висушена.

— А, Вітюша. Ні, він математик. Очевидно, йому був потрібен вільний тиждень, аби підготуватися до якої-небудь олімпіади.

— Я написав довідку, але все це жахливо.

— Що жахливо? — Тоня слухає неухважно, когось шукає очима.

— Усі ці діти на твоїй ділянці. Та, власне, і не тільки на твоїй, а взагалі... А ще й ті цигани...

— Ти потрапив до циган? Я теж з ними іноді зустрічаюсь. Зара наворожила мені багатого мужа і ще трьох дітей. Навіщо воно мені? Годі з мене й Больбишина... А ось і він!

— Хто? Больбишин?

— Та ні, Круковський.

Круковський із незадоволеним доглянутим обличчям стоїть у черзі до гардеробу. Поки не бачить ані Тоні, ані Лазнюка.

— Молодий чоловіче! — кричить Тоня. Круковський підходить до них, цілує Тоню, а потім і Лазнюка в обидві щоки, чого раніше не робив, і каже:

— В Парижі в гардеробах дають плічка для пальт і пардесю.

— А в нас у Жмеринці все чіпляють на один гачок, — відказує Тоня, бере обох кавалерів під руки і веде їх до зали.

Вхід на концерт вільний. Глядачів багато. Більшість приперлася з дітьми. Привчають їх до класичної музики, до духовних цінностей. Діти в храмі духовності почувуються, як у лісі: гасають, кричать, їдять. Оно бабуся годує хлопця-школяра вермішелевим супом з півлітрової банки. А ось кількарічне «дарованіє» виперлося на сцену до мікрофона і почало декламувати:

— Як мені да-овано багато!

Глядачі аплодують, питають юного глядача, як його звать.

— Та-ас, — відповідає дарованіє і гучно читає далі.

— Та заберіть ви його! — лунає голос розуму, — хлопчику, де твої батьки?

Дідусь хлопчика виходить на сцену, але зовсім не для того, аби забрати його геть, а щоб приладнати мікрофон до його зросту. Мікрофон падає, налякані дід та онук тікають. Слава Богові.

— У Парижі розмножуються лише араби і негри, — коментує ситуацію Круковський, — етнічні французи такої дурниці не роблять.

— А етнічні жмеринці розмножуються геть усі, — відповідає Тоня, уперто не запитуючи Круковського, чого це він все про Париж та й про Париж.

— Розмножуються ледачі, ті, що лінуються застосовувати засоби. В Парижі це називається «*sarot anglais*», англійський капот.

— А в Жмеринці — драна гума.

— А як же все-таки галльська кров продовжує себе? — питає Лазнюк.

— Європа і для цього питання давно знайшла нетривіальне рішення... Я, власне, щойно з Парижа, — не витерпів, відкрив таємницю Круковський, — був на конгресі з дитячої онкології. У них все-таки п'ятдесят відсотків повного одужання.

— На нуль відсотків дітей...

Круковський відкрив рота, аби сказати щось мудре і нетривіальне, але на сцену вийшли музиканти. Зараз пролунає перший акорд, за який можна віддати життя.

Скрипаль-соліст гладкий і лисий. А той цигулар на варненській естраді був худорлявий і чорний, як чорт. А коли грав *Andante*, по його щоках текли сльози... Бог з ними, з тими музикознавцями, котрі трактують П'ятий концерт Паганіні як вторинний і наслідувальний. Можливо, за їхніми кабінетними міркуваннями так воно і є, а Другий концерт є визначнішим явищем світової музики. Але скільки разів після того літа у Варні він ходив на Другий концерт до білого залу філармонії і не відчував того музичного полону, тої мани, тої навали звуків. А тут знову оркестрові акомпанує море. Все

якось буде. Безглузда щоденна втома несподівано виправдає себе, мокрі брудні лабіринти темних вулиць виведуть кудись. Звичайно, не буде ні тої любові, ні того щемкого щастя, які ввижались в тоді, у Варні, коли вони, студенти-старшокурсники, потрапили на два тижні до Болгарії. Здавалося, попереду — нові карколомні дороги, нові сонячні мандри. Не було нічого. Ні любові, ні щастя, ні далеких доріг. От Круковський, пес, їздив до Парижа. Бог із ним, нехай собі. А він після тої Болгарії ніде не був. І Тоня, здається, не була. Але все-таки вони йдуть праведнішими життєвими шляхами. Бо в них є діти. Діти, діти, найбільша Божа благодать!.. І у дітей буде і щастя, і море, і кохання, і музика. І у малого Лазнюка, і у малого Больбишина, і у Анжелки Гречанюк. І у хлопчика з високою температурою, схожого на янголятко... Лазнюк поглянув на Тоню. Вона закрила очі рукою. Він не покладе їй руки на плече, не торкне щокою волосся, але музика звучить, і виконавцям акомпанує Чорне море. І Круковський слухає. Забув недавній Париж, згадує далеку Варну, шляхетний цинік із науковим ступенем. Але слухає, як і тоді. Хай живе музика, яку слухають навіть циніки! Ось місце, схоже на двадцять четвертий каприс. Мабуть, цей концерт і справді вторинний, але для них трьох він первинний, як море, як темна ніч над літньою Варною, містом, що стало для них і Марселем, і Неаполем, і Ріо-де-Жанейро.

І звучали інші твори Паганіні. І по закінченні жахливий вундеркінд Та-ас знову виперся до

мікрофона, читав «Козацька твейжа, давній Чиги-ине!» І була і млосна штовханина в гардеробі, і дощ зі снігом, і чорна каша під ногами. І Круковський запропонував, що сам проведе Тоню, бо Лазнюк смертельно втомлений, і останній не погодився, і, як той баран, знову їхав туди, на Джанкойську вулицю, де тепер мешкає Тоня з мамою і малим Больбишиним, а раніше вони жили в будинку з кішками. Лазнюк завжди ледь здригається, коли випадає пройти по Гоголівській повз тих кішок. А тепер вони з Круковським постояли під під'їздом дев'ятиповерхівки, потримали Тоню за руки — Лазнюк за праву, Круковський за ліву. І їхали від Тоні тролейбусом, і Лазнюк весь час слухав Круковського, як там воно у Парижі, видаючи адекватні вигуки, чим надзвичайно розчулив Круковського, і той, коли вони прощалися, запропонував Лазнюкові свою квартиру, якщо раптом виникне позашлюбний зв'язок. І дорогою від метро додому Лазнюк думав: який довжелезний день. І як добре, що в цьому темному, мокрому, холодному місті є бодай якийсь дім із теплою водою та ліжком.

Але до ліжка ще далеко.

— Подивися, це твій син, — каже дружина. Син на животі лежить на підлозі, пише в зошиті домашні завдання.

— Йому так зручніше, — байдуже відповідає Лазнюк.

— І тягти гроші з дому йому теж зручніше.

— Я тобі скільки разів повторював: треба було сто тисяч на світло, двісті — на ювілей директорів, сто п'ятдесят — на організацію

свята букваря. Повторював чи ні? — озивається син з підлоги.

— Повторював. А я тобі повторювала: почекай до зарплатні.

— Я чекав, а вони не чекали.

— І ти витяг п'ятдесят доларів?

— Сама ти витягла п'ятдесят доларів. А я взяв тільки двадцять. Поїв булочок, подав жебракам, до нас у школу приходив — як його — порповідник, сказав подавати, щоб Бог любив. І ще лишилося. Ти бачила скільки. А тепер не заважай, мені ще три приклади.

— Там двадцяти не було, зате було п'ятдесят! Ти усе брешеш, — кричить дружина, — ось нарешті з'явився твій батько, розбирайся з ним!

О Господи! П'ятдесят вранці взяв він, а про двадцять жінка не знала, саме їх він і шукав употьмах, а їх забрав негідник-син. Розбиратися ні з чим не хочеться, а хочеться спати. Впасти в ліжку і слухати, як гудуть ноги.

— Чого ти досі не зробив уроків? Уже одинадцята.

— У мене були інші справи.

— Які ще справи?

— Я малював роботозавра! Зараз покажу!

— Не треба, — злякався Лазнюк, — покажеш завтра! Давай я тобі продиктую приклади і будемо спати!

— Давай, — охоче погодився малий Лазнюк, — але мені ще треба вчити вірш.

Потойбічна втома пульсує в голові і в ногах. Лазнюк диктує синові приклади.

— Ти розібрався з грошима? — знову на сцені з'являється дружина.

— Не можу я зараз ні з чим розбиратися!

— Я наполягаю — ти чуєш? — я наполягаю, щоб ситуацію з грошима було з'ясовано зараз і тільки зараз! На що він витратив решту грошей? Ти його батько чи ні?

— Я ні з чим не буду розбиратись. Був у справах, довелося трохи випити, тепер нічого не розумію.

— Ти і на тверезу голову нічого не розумієш. А син виносить з дому гроші! Скоро почне виносити речі! Я наполягаю, щоб усе було з'ясовано зараз!

— Це я взяв гроші, я! Мені потрібна була пляшка коньяку!

— Навіщо ти його виправдовуєш? Ти був на святі букваря?

— Був!

— Не бреш!

— Спитай у малого!

— Ви змовилися з ним!

Син засинає на підлозі під сварку батьків.

— Він придурюється, — кричить мати.

— Ні, він справді спить, — Лазнюк несе сина до застеленого ліжка, стягує з нього вуличне взуття, накриває пледом. Потім грюкає дверима ванни, кидає одяг на купу білизни — чистої? брудної? — хіба не однаково, вмикає теплу воду — яке щастя, що вона є, — і, мліючи від її пестоців, десь там чує голос дружини.

— Я наполягаю, щоб мені пояснили, хто взяв гроші. Якщо ти, то на що ти їх витратив і звідки

гроші у малого? Якщо не ти, куди поділися п'ятдесят доларів? Я не чекатиму до завтра!

Лазнюк виходить з ванни, падає в ліжку і накривається з головою. Шум втоми, шум моря, шум чорного міста, дитячі й жіночі крики зливаються в надривну симфонію з темою і контрапунктом. Який довжелезний день. А той гладкий і лисий скрипаль також уміє викресати зі скрипки сатанинський феєрверк. І останнім акордом цього дня — попри все! — буде фінал із *Rondo Andante quasi Allegretto!*

1996

СЕСТРА
Повість
для нецілованих дівчат

I

Кафе «Ба-вінок». «Барвінок», що назавжди втратив літеру «р». На дверях почеплено афішку КЛЯПу. Двері тяжкі, грюкають на весь квартал. У кафе, як годиться, тьмяно і димно. На стіні біля одного зі столиків також плакат КЛЯПу. За тим столом кілька патлатих осіб із пов'язками на чолах. Серед них — одна дівчина, схожа на мавпу. Перед кожним — порожня чашечка з-під кави, у бляшанці в центрі купа недопалків, під столом порожня пляшка з-під лікеру. Назад дороги нема. Юля приречено вдихнула і зробила крок назустріч безвісті.

— Я перепрошую... Кажуть, тут... Мені в газеті «Зоресвіт» сказали... Тут можна побачити Турольда Бусовського...

— До ваших послуг, пані, — один із кудлатих хлопців підвівся. Юля перелякано замовкла.

— Чим можу бути корисним пані незнайомці?

— У мене вірші, але це...

— Дуже добре, ми любимо поетів із вулиці.

— А особливо поетес... Бачте, поеток серед нас мало, от лише пані Франя, — дівчина-мавпа кивнула.

— А як ваше ім'я, якщо не секрет? — Хлопці з гурту називалися по черзі: Стефан Дамба, Терень Петько.

— Сідайте до нас, пані Юлю, послухайте нас, а ми послухаємо вас.

Сісти не було куди, навіть не було місця підсунути стільця з-за сусіднього столика. Дівчина-мавпа запропонувала Юлі своє місце, а сама сіла на коліна одному з хлопців. Юля ніяково вместилася на краєчку. Їй запропонували цигарку, яку вона невідь-чого взяла. Спалахнула запальничка, Юля невміло припалила. Дівка-мавпа припалила від недопалка і в екстазі закинула голову, а Турольд Бусовський звернувся до гурту:

— Ну, то на чому ми зупинилися?

— На Мирославові Неголеному, — це був хлопець, що в нього на колінах сиділа дівка-мавпа.

— Так, так, прошу, Мирославе.

*Їду, піднявши комір,
із півколами сиру
у трамваї номер
сорок чотири.
За вікном лунають*

*знайомі до сліз тири-пири,
і пливуть-надпливають
чорні діри зневіри,
а у салоні трамвая
номер сорок чотири,
де усі пасажери —
то погано приручені звіри,
стелить дивний дим
вечірньої жертви-офіри,
і я існую у нім
з півкілами твердого сиру
у трамваї сорок чотири.*

— Де відбувається дія?

— Невже незрозуміло? В Києві, ясна річ.

— А де у Києві курсує трамвай номер сорок чотири?

— Це поезія, а не довідник «Вулиці Києва»!

— Є правда малих деталей! За нашими віршами вивчатимуть історію!

— Але ти сам говорив, що для того, аби сказати всю правду, треба трохи збрехати. Цей афоризм я чую від тебе по вісім разів на добу і вже почав цитувати сам.

Юля розглядала плакат-афішу над столиком. КЛЯП — це клуб любителів яскравої поезії. Тут же сформульовано творче кредо гурту:

Млявим усім поетичним шкапам

Рота заткнемо яскравим КЛЯПом!

Яскравісти гучно сперечалися. Це був абсолютно незнаний, неймовірний, немислимий світ.

*Лежу на дивані
в нірвані.
На шафі —
параболічний подряпаний графік.
Що там, у глибині,
у проваллі німого крику?
То ж моя тика!
Пи-и-ка!*

— Забагато логіки, щоб втриматися у рамцях гарної яскравістики.

— А невже рамці гарної яскравістики такі вузькі?

— Ні, вони дуже широкі, це ти ліпиш вузьке «у проваллі німого крику».

— Ти став схоластом. Скоро писатимемо псалми.

— Це все було, це все стонадцять разів було!

— Не все! Не все було!

— Все було! І недопалки, і бляшанки, і джинси, і сідниці!

— А шафи не було!

— Була! І шафа була!

— Панове, годі сваритися! Дайте відкрити рота нашій гості.

— Зачекай, Турольде, спочатку розберімося із шафою!

Юля, що була заспокоїлася, знову злетіла до вершин переляку. Краще би сперечалися про шафу і забули про неї. А вона, Юля, прийшла сюди попри все, і це самодостатньо. Але Турольд Бусовський перекричав гурт і твердо мовив своє вагоме слово:

— Шафи не було, але пика була. Та річ не в цьому. Річ у тім, що до нас прийшла пані Юля. Отак із вулиці. Взяла й прийшла. Ми вас слухаємо, пані.

Юля витягла з портфельчика зім'яті папірці. Патлатий гурт, який щойно не звертав на неї уваги, на мить зосередився із відвертою лагідною іронією. Юля зробила неймовірне зусилля і прочитала:

*Минула ніч була така зориста,
У вічі наливалася вона.
А ця пливе і непрозора, й млиста,
І синя мить коротка і сумна...*

— Це все? — спитав чи то Стефан, чи то Терень.

— Ще ні...

*О синя мить між вечором і ніччю,
О шепіт снів і духів біля скронь.
Дні відгорілі сипляться у вічі
Із глибини натомлених долонь.*

*І полетить на землю те намисто,
Лишивши в пільмі божевільний слід.
І я, поміж химер-каріатид,
Також лишусь — русалочкою міста.*

— До сиропу лірики треба додати чимало власної крові, щоб настояти коштовне вино яскравої поезії, — вимовив Турольд Бусовський після паузи.

— Це черговий бусовізм? Чергова цитата до цитатника?

— Пані, ви взагалі читаете сучасну поезію?

— Ви маєте концепцію творчості чи просто пишете, коли пишеться?

— Чому ви прийшли саме до нас, а не до Івана Драча?

— Мирославку, писати, коли пишеться, то вже концепція творчості.

— Ти сам у вісімнадцять років писав «Ой на плаї зірка сяє».

— Я нічого не кажу, може, за якимись критеріями це зовсім непогано, але все-таки: чому пані обрала саме нас у каламутному океані національної поезії? Чи знайома вона з концепціями КЛЯПу?

— Мирославе, — озвалася Франя, — навіть якщо і не знайома, це не теоретичні основи електротехніки, з цим можна ознайомитись за півгодини.

— З яскравізмом не можна ознайомитись, із ним треба народитись! Це, між іншим, твій афоризм!

Франя пересіла з коліна Мирослава на коліно іншому хлопцеві, бо так було легше дискутувати з Мирославом:

— Так, але виявити в собі яскравіста можна лише в гурті!

— Я піду, — сказала Юля. Коли згадали ТОЕ, вона ще гостріше відчула свою недоречність тут, у кафе «Ба-вінок». Турольд Бусовський виліз з-за столу, щоб провести її до дверей.

— Юлю, дайте мені, будь ласка, ваші тексти. Мені сподобався вірш. Це дійсно не зовсім відповідає концепції нашого гурту. Але ви нагадали про існування раціональних площин, а розв'язання вічних задач інколи міститься саме там... Усі ми тут маємо технічну освіту...

— Я теж учуся в політехнічному, — вперше за вечір посміхнулася Юля.

— Ну от, ми з вами знайдемо спільну мову. Давайте ваші тексти, — Юля знову витягла пожмакані клаптики.

— Ой, тут такий жахливий почерк... Може, іншим разом?

— Іншим разом?

*Іншого разу не буде,
хіба ви цього не знаєте?
Інші ітимуть люди
по площинах безкраїх.
Останнє слово забудемо,
не закінчимо фразу,
іншого разу не буде.
не буде іншого разу...*

— Тільки не забудьте дописати отут ваш телефон.

— Але почерк справді жахливий.

— Гарний почерк у писарчуків. У поетів він завжди жахливий. Але все-таки спробуйте знайти десь друкарську машинку... Прошу вас, пані Юлю, я маю координувати дії, бо вони там додискутуються до бійки.

Юля хутко написала в куточку аркушика, помережаного хворобливим нерозбірливим почерком, свій телефон, а потім крадькома виправила підкреслене «Оля Скринченко» на «Юля Скринченко».

— О, дуже дякую! Я бажаю вам творчих успіхів, пишіть так, як вам пишеться, і... заходьте до нас! Вони всі хороші люди, хоча і безнадійні яскравісти. КЛЯП — це діагноз, а не творчий напрям. Ну... на все! — Турольд легко відчинив перед Юлею важкі двері кав'ярні. На гамірній вулиці вже спадали вересневі зоряні сутінки. Господи, поки вона була у кафе «Ба-вінок», сіло сонце.

II

Юля повільно підіймалася на свій четвертий поверх. Позаду довгий день, а попереду — ще чотири марші по чотирнадцять сходинок. До їхнього помешкання вів колишній чорний хід, яким колись, ще за царя, користувалися лакеї та покоївки. Юля притулилася до стіни і, як воно траплялося вже не раз, почувла мамин голос. Старі будинки мають свої таємниці. Телефон кріпився до зовнішньої стіни їхньої квартири, тож голос того, хто розмовляє по телефону, можна було почути навіть двома поверхами нижче.

— Гірше, знову гірше... Ні, потроху встає, але дуже втомлюється... Сидить, а більше лежить... Не паралізована, але... Ой, ти ж

знаєш, як із тими медикаментами, до нашої лікарні нічого такого не надходить... І якби у мене тільки Оля, а в мене ж іще і Юля...

Мама не сказала «якби у мене тільки Юля», — вона сказала «якби у мене тільки Оля». Юля рушила далі нагору, розмірковуючи, як повестися, щоб не дратувати маму. Дістала люстерко, хустинку і стерла з обличчя косметику. А іще на ній нові джинси і светр від тьоті Ліди, маминої сестри. Ліда була значно заможнішою, щасливішою за свою сестру-близнючку. І дочка у неї, попри спадковість, лише одна. І чоловік не зник, коли народилася дитина, на відміну від батька Олі та Юлі. Донька Ліди Оксана росла багата й вередлива. Її речі, одягнені раз чи двічі, віддавали Юлі, якій не була властива гордість бідняків, незважаючи на всі намагання мами. От і сьогодні перед тим, як вирушити до кафе «Барвінок», Юля завітала до тьоті Ліди й отримала чергову подачку.

— Ну от і в обновці, саме на побачення, та не пакуй те плаття, забереш іншим разом!

Гарненька двадцятилітня Юля на побачення не ходила і таємно дуже страждала. Яке там побачення? Вона іде для Олі. Оля зрадіє, а мама не лятиме за джинси. Мама завжди лагіднішає, коли в Олі позитивні емоції. До того ж Юля не забула зайти до парадного ходу, бо там їхня поштова скринька, взяла два листи з Барнаула для Олі. Юля натиснула дзвоник. Мама відчинила, не припиняючи розмови.

Юля увійшла до кухні, просторої та величної, як на картинах фламандських майстрів. Височезна стеля, величезний буфет, двоногий стіл, стільці з високими спинками — все це чомусь вражало тих, хто вперше потрапляв сюди. Ліворуч великі двері до інших кімнат. Але за цими дверми — чужа квартира. Хід заклали цеглою, а за дверима обладнали комору. Куток кухні відокремили саморобною перегородкою, за нею — так звані вигоди. А праворуч — сходинок до двох кімнаток. Для лакея і для покоївки. Дві малесенькі комірчини зі скошеною низькою стелею, з маленькими віконечками. Житло, де тулилося троє жінок, донедавна четверо. Бабуся померла. Впала на підлогу, схопилася за серце і видихнула: «Буде вам тепер хоч трошки свобідніше». Раніше Оля спала в одній кімнаті з мамою, а Юля — з бабусею, а коли у мами було нічне чергування, до Олі лягала бабуся. Тепер, коли мама вночі на роботі, до Олі лягає Юля. Мама — медична сестра у лікарні, працює на півтори ставки. Юля вчиться в інституті. Оля хворіє вдома. Закінчила школу блискуче, але з інститутом не вийшло через недугу. Олю треба лікувати, а Юлю — одягати. І всім треба їсти. Так і живуть, поки живі. Юля, не знімаючи куртки, пішла до Олі.

— Тобі листи.

Оля неслухняними руками почала розривати конверти. Мізинці нібито кокетливо відставлені, та Оля просто не може їх зігнути. У темних очах велика радість. В усіх «деце-

пешних» такі темні очі. В усіх без винятку. І в санаторіях, і в поліклініках.

— Боже, ну я грішна, але її за що, ти чуєш, Боже? — нарікала мама. — Бог не може бути ключником, — відповідала бабуся. Вона дивно ставилася до релігії. Глузливим атеїстам завжди відповідала віршами з Писання. Але коли до них приходила пити чай Палагна Іванівна, хитра бабуся в хустці до брів, яка хрестила рота, коли позіхала, бабуся сама ставала атеїсткою.

— Немає вашого Бога, — казала вона Палагні Іванівні. Бабусі вже півроку нема. Після її смерті мама почепила біля Олиного ліжка бабусину іконку, яку раніше ховали.

— М-мамо, листи з Б-барнаула, — поділилася радістю Оля, а Юля пішла знімати куртку.

— Знову Оксанині обноси, — відреагувала мама, але сказала це досить спокійно. Листи з Барнаула врятували від маминого гніву. — Я сьогодні нарешті знайшла Турольда Бусовського, показала йому твої вірші.

— П-правда? — Оля повернула до сестри схвильоване обличчя. Оля ще навесні показала Юлі газету «Зоресвіт» із віршами Турольда Бусовського:

*Я полетів ногами уперед.
ламаючи серванти і буфети,
усі стереотипи й трафарети:
спинялися гулянки і бенкети,
всі споглядали мій шалений лет,
а я летів ногами уперед.*

У коротенькій біографічній довідці було зазначено, що Бусовський очолює літгурт «яскравої поезії». Оля попросила сестру розшукати Бусовського і показати йому її вірші. Юля лише тоді довідалася, що сестра пише вірші. А що ж іще робити, коли увесь день лежиш? Читай собі та пиши. Коли вони ще вчилися у школі, Оля примудрялася писати твори з літератури і собі, і Юлі. І абсолютно різні. Оля ніколи не повторювала свої прохання двічі. Тільки сумно дивилася великими темними очима. Юля без ентузіазму розшукала редакцію газети «Зоре-світ», що тулилася у прохідній якогось заводу, звідти її й направили до кафе «Барвінок».

III

Золота осінь зористими сутінками швидко минула. Впали дощі. Полетіло листя. Олі стало гірше. Вночі, коли віяв східний вітер, вона тихо стогнала, намагаючись не будити сестру. У неї боліли зуби. Притягти Олю до лікарні не було змоги, запросити дантиста додому теж поки не вдавалося. Не згиналися хворі руки обхопити болючу щелепу. Тоді Юля сідала біля ліжка сестри і, щоб хоч трошки її розважити, розповідала про поетичний гурт КЛЯП і про трамвай номер сорок чотири, і про шафу, і про пику, і про те, що до сиропу лірики треба додати власної крові, аби отримати коштовне вино поезії.

— Це Т-турольд т-так к-казав? — запитувала вражена Оля.

— Так... А чому ти саме йому вирішила показати свої вірші?

Оля мовчала. Хоча зазвичай вона мала, що відповісти. Або ж казала: «Не знаю». А тут мовчала.

Ішли осінні дощі, ішов час, а Турольд Бусовський не дзвонив. А той неймовірний світ, що відкрився Юлі у кафе «Барвінок», часто згадувався і незрозуміло вабив. Згадувався сам Турольд і його довге волосся, і стрічка на чолі, його репліки і невимушеність. Таких хлопців не було ані серед її однокурсників, ані серед колишніх однокласників. Юля розшукала з-поміж паперів сестри газету «Зоресвіт» і декілька разів перечитала поему «Ногами уперед».

*Так, я летів ногами уперед,
прекрасні дами діставали пудру,
наводили на личках марафет,
а я летів, просвітлений і мудрий,
живий летів ногами уперед.
Коти і пси облизували хутра,
дурні дівки читали «Кама-Сутру»,
дурні баби кришили вінегрет,
а я летів ногами уперед.*

Звичайно, він не подзвонить. Але телефон узяв. Із чемності? Юля зачепилася за сказане, очевидно із чемності — «Заходьте до нас», — попросила в Олі ще віршів для Турольда Бусовського і отримала їх цілу купу. Незграбно надрукувала декілька в канцелярії маминої

лікарні. І, щоразу відкладаючи на потім, все-таки зважилася вдруге завітати до кафе «Бавінок».

Літеру «р» не полагодили. На дверях так само біліла листівка КЛЯП, а за тим самим столиком зібрався знайомий гурт.

*Я блукав із Чіораном по нічному Парижу,
ми зайшли у кафе на рю Расін
і замовили по сто коньяку.
Я питався: домінуле Чіоране,
чи до смаку вам наша українська з перцем,
чи краще російська казенка?
І король скептиків, дивлячись крізь стіни,
відповів мені: під звичне віскі
найкраще наодинці розмовляється з Богом,
у якого не віриш.*

— Розумієш, тут у тебе не новий яскравий погляд на життя, а ти просто хизуєшся своєю ерудицією, як це роблять деякі. Чіоран не увійшов у твою плоть і кров.

— Увійшов! Це надзвичайно яскрава істота! Якщо Ніцше — це воїн країни нігілізму, то Чіоран — її аристократ!

— Ти повторюєш зади філософських есеїв!

— Не зади, а переди.

— А між іншим, розкішне закінчення для вірша:

*Це не зади філософічних праць,
а їхні животи і груди!*

— У цьому щось є, Франю, але це твої рядки! Ти ними розпочинай. Чи закінчуй!

— Хай там як, а Чіорана варто згадати. Це, звичайно, Яскравіст із великої літери!

— Але перше місце однаково посідає Лотреамон!

— Увага! Ува-га! Зійдімо з небес на землю!

— А Чіоран живе на землі, ніяк не на небі!

— Для нас це, погодься, небо. А я...

А я досяг найвищого пілотажу неробства!

Я навчився

колупатись великим

пальцем лівої ноги

у правому вусі!

Перші мої студії були

на парах

з оптимізації економної економіки,

далі стажування молодшим

в НДІ проблем проблемності,

далі був з-завод і з-законний шлюб!

А потім

я послав під три чорти і тещу,

і заввиробництвом,

і гордо

почав писати яскраві вірші,

колупаючись лівою ногою

у правому вусі!!!

— Це вже було!

— Сам ти вже був!

— Я вже був. Я і в тому житті був поетом!
Недрукованим! Іноді я згадую цілі цикли!

— І якою мовою?

— До чого тут мова? Будь-якою мовою мистецтво повинне шокувати маси! Інакше це не мистецтво! Це як у «Ролінг Стоунз». На сцені темно, а на глядачів спрямовані сліпучі прожектори.

— «Ролінг Стоунз»? Згадала баба, як дівкою була!

— Так, так, нічого не бачиш, нічого не розумієш, але тебе б'ють по голові!

Яскраві нитки розмов спалахували і гаснули у темряві кафе. Юлі було цікаво і водночас дуже ніяково. А особливо нестерпно стало тоді, коли серед того галасу й диму Турольд Бусовський ніби застиг, зупинивши на ній свій упертий погляд.

— Треба вражати внутрішньою сутністю, а не зовнішніми ефектами! — кричала Франя.

— Говорили-балакали! Сіли та й заплакали! Аби донести до споживача нетривіальну сутність, передусім треба знайти нетривіальну, вражаючу форму! — кричав чи то Стефан, чи то Терень. А Турольд дивився на Юлю. І вона тихенько встала і пішла до виходу. І Турольд пішов за нею.

— Я гадаю, Юлю, нам із вами варто зустрітися вдвох, без цього галасу. Мені подобаються ваші вірші, хоча, мабуть, ви не чули ні про Чіорана, ні про Лотреамона. Я неодмінно вам зателефоную. Такий вогник не повинен згаснути у цій вологій мряці. О, ви маєте ще тексти? Дуже, дуже радий!.. — Турольд відчинив важкі двері, і очманіла Юля вийшла на дощ. Місто біла волога пропасниця. Понад будинками

зійшлися всесильні холодні води. На чорному колючому гіллі блищали темні краплини. Від шаленого дощу здригалися ринви й ліхтарі. Юлю вперше вразила краса жахливої негоди. Нитки дощу мінилися у конусі ліхтаря. Юля побігла до своєї зупинки, а дощ летів ув обличчя і не вщухав, а тільки дужчав, і здавалося, ітиме завжди.

IV

Але й нескінченні осінні дощі минулися. Пішли дрібні грудневі сніги. І знову східний вітер вибиває вікна в кімнатках за кухнею. Олю трошки відпустило. З першим снігом завжди приходять нетривале полегшення. Судомо, що стискала не тільки Олю, а й всю смутну родину, трошки послабилася. А вередливість Лідиної Оксани дійшла апогею, і Юлі перепала біла кроляча шубка.

— Ні гордості, ні гідності, — лютувала мама, — на останні гроші перешила їй бабусине пальто, ні, їй подавай недоноски з панського плеча! — після смерті бабусі мама стала нестерпною. Весь час або кричить, або плаче. Вже не збираються вони біля столу на кухні, не читають по черзі вголос. А за життя бабусі читали — і «Форсайтів», і «Людську комедію», і «Ідіота». І Оля теж читала. Недовго, але під час того читання не заїкалася, і безбарвні її вуста не кривилися в муці. А тепер Оля вже не може сидіти на стільці з високою спинкою, для неї мама притягла від Ліди старе крісло.

І от вони сіли утръох на кухні в останній день грудня. Мама поставила прибор і для бабусі. Рік тому вони сиділи вчотиръох. Юлі не хочеться, щоб стояла бабусина тарілка і чарка. Звичайно, і вона дуже сумує за бабусею. Але не можна перетворювати кожную хвилину життя на поминки. Та маму краще не дратувати. На столі вінегрет, оселедці й карафка з компотом. Бабуся до свята завжди виносила доброго домашнього вина. Мама і Оля звичайно не пили, а Юля з бабусею ніколи не чаркувалися компотом. І на студентських вечірках Юля встигла вподобати смак червоного вина. Неприродно сидати до святкового столу без вина чи наливки. І взагалі, як гірко в таку ніч бути з цими хворими жінками, хай вони найближчі в усьому світі! До Нового року півгодини. Лунає телефонний дзвінок. Хто б це? Ліда вже дзвонила. Підходить мама.

— Дякую! І вас також!.. Зараз. Це Сергій? Саша? Юра?.. — мама перераховує Юлиних та Олиних однокласників.

— Пані Юлю? З Новим роком вас! Ви вдома цієї ночі? Втім, я також зараз із батьками. Сім'я — це святе. Ну що ж, я бажаю вам творчих успіхів і не лише творчих. Я тут на місяць зникну в Польщі, бо, знаєте, за яскраві вірші не платять. До зустрічі в новому році — і, як писав видатний яскравіст сучасності Стефан Дамба,

*я цілую вас у серезку,
що упала тінню на стежку!..*

Приголомшена Юля повернулася до столу. Мама відійшла до плити, аби подати смажену курку.

— Дзвонив Турольд Бусовський. Тобі привіт і побажання творчих успіхів.

Мама ставить курку на стіл. У келихах червоніє компот. На екрані телевізора мовчання останньої хвилини старого року. У мами, як завжди, в очах сльози. В обох дочок — радісні вогники.

Почався морозний січень. Юля вкотре затуляє ганчір'ям перекривлені рами. Вночі накриває Олю кожухом поверх пледу. Дістає з поштової скриньки для сестри листи з Барнаула і надсилає Оліні відписи з Головопоштамту. Складає сесію в інституті і навіть у нервовій атмосфері під дверима аудиторій згадує дві коротенькі розмови з Турольдом на порозі кафе «Барвінок» і той новорічний телефонний дзвінок. Ці яскраві маленькі сюжети прокручено у пам'яті безліч разів, але вони згадуються знову і знову. І як оті дівчата, що їхнє плетиво спогадів більше і суттєвіше, — як вони витримують оте все, коли згадане хвилює у сто разів більше, ніж справжнє?.. А той неймовірний двовірш Стефана Дамби:

*я цілую тебе у серезжку,
що упала тінню на стежку...*

Чи збирається яскраве товариство без Турольда?

— Ти знаєш, хто такий Сіоран чи Чіоран, Олю?

— Н-ні, не з-знаю.

— А Лотреамон?

— З-звич-чайно! П-пісні Маль... Маль... — Оля ледве вимовила «Пісні Мальдорора».

Почався лютий. Морози не минулися, хоча Водохреща давно позаду. Вітер змінив напрямок, у кімнатках за кухнею потеплішало. Турольд мав би уже повернутися. Але не дзвонив. Тривожні думки притлумлюють солодкі спогади. Знову іти на збіговиська КЛЯПу? Юлі там нема чого робити. Їй потрібен Турольд, а не Чіоран. А Турольд не дзвонить. Може, щось сталося?

Юля поїхала до кафе «Ба-вінок» не тоді, коли збирався яскравий гурт. Вона хотіла просто увійти в той морок, сісти за той столик, почути, як грюкають ті двері, котрі так галантно розчиняв перед нею Турольд... Взяла чашечку кави, у кафе відвідувачів мало, майже всі столики вільні...

— Біла шубка? Ви дозволите сісти коло вас?

Юля зацікавила й не змогла вимовити навіть тривіального «добридень». Але Турольд, як прихильник нетривіального спілкування, очевидно, і не чекав того. Він мовчки пильно дивився на Юлю.

— Мадемуазель абсолютно не вміє пити каву... Треба відпити маленький ковточок і відчути, що у роті є кава... Ось так... — Турольд закинув голову вгору і розтулив рота, — а потім наступний ковток... Ось так... До речі, ви отримали телеграму, що весна, на жаль, запізнюється? — Турольд щільніше замотався шарфом і картинно підняв комір.

І були прогулянки білими вулицями, коли Турольд говорив природно і легко, а Юля не могла вимовити й слова, тільки всередині усе

стогнало: Боже, чи це не уві сні? А потім щось десь розтануло — і Юля також заговорила природно і легко, а коли обоє замовкали, теж було природно і легко.

І летів у темряві вагон метро. І навпроти сиділи літній чоловік і дві жінки, очевидно, давні знайомі. І в усіх жахливі звислі бульдожачі щоки, і чоловік гладкий і лисий, не рятують ані веселі вогники в очах, ані жваві жести. Жінки навперейми кокетують із ним, він посміхається до обох, але то пародія на життя. І Юля бачить, що Турольд так само уважно дивиться на ту компанію. І він сказав, коли вагон зупинився:

— Ми не доживемо до такого, — вони вийшли. — Ми будемо ще молоді й гарні, коли розіб'ємося на нашій машині десь у горах, — Турольд посміхнувся і поклав Юлі руку на плече, — наші діти будуть уже дорослі. — Турольд поцілував Юлю, і той цілунок тривав, поки ескалатор їхав угору, і Юля зрозуміла, що інакше бути просто не могло: кому ще так неймовірно освідчуються, пропонуючи не тільки спільне життя, а й спільну смерть?

V

Весна прийшла за один день, загостривши і радість, і хвороби. Стала як сльоза в горлі. Оля майже весь час лежала обличчям до віконця, і перед її очима — той самий ракурс. А Юля поверталася додому ввечері із пелюстками цвіту у волоссі, приносячи в сумну оселю хвилі

непристойного щастя. А одного разу принесла велику коробку з весільною сукнею і серпанком. Мама не раділа щастю дочки. І в неї колись був бабусин віночок — ще кращий, але де той шлюб і де той чоловік? І твій Турольд-Гарольд не буде кращим, згадаєш мої слова!..

Коли занесли заяву до загсу, виявилось, що справжнє ім'я Турольда — Тимофій.

— Саме помер мамин дід, коли я народився, — пояснив він нешляхетність свого імені. Юля не дуже засмутилася, значить, по батькові дітей буде більш звичне. Але її занепокоїло, що справжнє прізвище нареченого не Бусовський, а Бусько. Вона вирішила залишити своє прізвище Скринченко.

Турольд став бувати у них. Хутко підводився, щойно з'являлася мама, і цілував їй руку. Вона не посміхалася навіть з чемності, поспішала зникнути в одній із комірчин. А Оля жодного разу не вийшла до кухні, коли там сидів Турольд. Але незримо й нечутно вона була тут, тут. І Юлі жодної хвилини не було добре з нареченим на їхній кухні, де під склепінням велично й грізно гуділи Оліні вірші, хоча сама Оля щиро раділа за сестру.

— З-знову т-так добре п-пахло, к-коли він прих-ходив...

Зате Юля навчилася варити каву для Турольда. Так, як він любив. На маленькому вогнику, заливши свіжозмелені зерна холодною водою.

— Не прискорюй процесу. Хай іде собі природним шляхом. Тоді буде сильніший ре-

зультат, — Турольд був у захваті від того, що наречена не розуміла двозначності його зауваг.

— Де ви збираєтеся жити? — запитувала мама.

— Що ти причепилася до дитини? — кричала на маму тьотя Ліда. — Що ти, матінко, псуєш дочці кров, як послідня свекруха? Та якби мою Оксану хтось узяв, ми б із батьком відразу пішли на квартиру. Хай молоді живуть!

— Я подивлюся на тебе, коли твоя Оксана приведе кудлатого неандертальця!

— А твій був стрижений і завжди при краватці, а користь яка? Я тебе питаю, яка користь?

У Турольда був брат Саша, старший на десять років. То було щастячко Турольдової мами. Коли Саші виповнилося тридцять, батьки виміняли йому однокімнатну квартиру, але він все одно не одружувався, бо гідної його дівчини в природі не існувало. У Києві — таки точно нема.

— А я народився через недогляд.

— Через недогляд? Як це? — питалася Юля.

— Скоро дізнаєшся, — відповідав Турольд.

— Я його не хотіла, — відверто зізналася матуся Турольда Юліній мамі на коктейлі у Буськів.

А Юля не помічала ні нелюбові мами до Турольда, ні невизначеності з житлом після весілля — було би кохання! Але коли Турольд часом читав напам'ять Оліні вірші, Юлі хотілося бігти якомога далі й навіки сховатися від усього.

— Тобі вдається потроху окреслити інструмент, який грає тему нашого міста, — казав Турольд.

— Це не арфа, не скрипка і не бандура, це... — Турольд зупинявся серед вулиці, повертав Юлю до себе, — це все-таки старий рояль, може навіть розладнаний, і справжні музиканти померли, але це рояль, рояль у чужому вікні!

Турольд знову зникнув у Польщі. Мав з'явитися незадовго до весілля.

— Напишеш елегію, сповнену туги за нареченим, — Турольд цілував Юлю біля дверей чорного ходу, а вона сумно ховала обличчя у бганках його барвистої куртки.

І знову прийшов холод. Раннє цвітіння сумно облітало. Іноді падав дощ. Вже і вдень, не тільки вночі, Юля накриває сестру пледом і кожухом, а Оля все одно тихо тремтить. Юля кладе їй грілки до рук і до ніг, але руки й ноги так само крижані. Приходив лікар, якийсь професор (консультацію влаштувала тьотя Ліда). Не взяв грошей і залишив препарат, що знімає судоми. Таблетка має діяти сорок вісім годин.

— А потім, потім? Коли закінчиться упаковка? — мама хапала лікаря за рукав. Лікар нічого не відповів і вдруге відхилив конверт.

Мама працює ще більше, майже не буває вдома. Юля ночує в сестри. Встає до неї, накриває її, дає пити. Потім лягає, і солодко згадує поцілунки Турольда, і гірко думає про

Олині вірші, адже Турольд думає, що вони її. І сама іноді шепоче їх у темряві ночі:

*І коли все це склалось у мені,
То значить, значить, так воно і треба,
Як зірка, що летить ув очі з неба,
Як вогник у самотньому вікні,
Як змова хижих фар вдалечині,
Як невблаганність хвиль: дні, ночі, ночі, дні...
Який нестерпно довгий шлях до тебе,
Які болючі ув очах огні,
Коли навколо царствіє Ереба...*

— Юлю, т-ти мені д-допоможеш скласти усї вірші разом? — тихо попросила сестра. — Як гадаєш, те, що в Турольда, він не загубив?

Юля тяжко зітхнула й зізналася сестрі, як того першого дня у кафе «Ба-вінок» вона виправила «Оля» на «Юля».

— Я дуже завинила, страшенно... але так воно йшло само собою... усе моє щастя через тебе... через твої вірші...

— Ч-чому ч-через мої вірші? Т-ти т-така гарненька...

— Ми би і не познайомились без твоїх віршів...

— Н-ну, хіба що п-познайомились, — Оля скривилась, як від нестерпного болю, а потім прошепотіла:

— Я т-т-т-теж, м-м-мабуть, винна, але... Але це правда, що вірші сподобались?

— Правда, правда! — і Юля захоплено повідала сестрі про тему міста і про рояль у чужому вікні.

І знову настала ніч, судомна і чорна. Натомлена Юля нарешті лягла, облишивши підручники і конспекти, підготовку до заліку. І раптом Оля розбудила її.

— Що тобі? — роздратовано спитала сонна Юля.

— Юлю, звари мені кави...

Юля хутко схопилася і побігла на кухню. Оля завжди дисципліновано пила ліки та їла свої огидні кашки, ніколи не просила нічого такого. Добре, що є трошки змеленої кави. На одну чашечку вистачить, навіть забагато. Хай їй буде міцна. І вогонь трошки збільшила, аби варилося швидше. Але й так вийшла гарна іскриста пінка і запахло на всю оселю. Із чашечкою в руках застигла на порозі. Оля лежала із заплющеними очима і руки склала на грудях.

За вікном глупа ніч. Не світять ані вікна, ані ліхтарі. Юля принесла з кухні дві свічки, запалила їх у сестри в головах. Кинулась дзвонити мамі на роботу.

— Вона на операції. Щось переказати? Це з дому?

Юля поклала слухавку. Сіла поряд із Олею. Обережно розчесала коси. Болюча гримаса вже зникла з обличчя сестри, і пальці лягли рівно. І бабуся лежала спокійна і потойбічна. Зрештою, хіба не однаково — сімдесят чи двадцять? Але бабуся прожила тяжке людське життя... Свічки відгоріли. Ще темно.

«Т-ти з-знаєш, Юлю, т-там з-завж-ж-жди запалюється віконечко. Там нагорі, під дахом.

А п-потім настає світ-т-танок», — Оля ніяк не могла показати, де саме запалювалося те віконечко, рука не слухалася, а Юля не дивилася у той бік. І от зараз віконечко засвітилося. Хто там встає так рано? І відразу небо почало мінитися барвами. А віконечко горить.

Спочатку було Світло. Не Слово, а Світло. Хай буде Світло! Ранок — то маленька імпреза першого дня Творення. Хто їх палить — ті перші вогники? А споглядають їх самотні і хворі. Гаснуть останні зорі. І віконечко погасло. А небо горить над містом. Спочатку було Світло. А потім стало Слово. І Поезія. Тепер є Я біля Тебе... Боже, як, мабуть, важко зліпити з того таке, щоб і іншим засвітило. Але спочатку було Світло. Кволе ранкове світло.

Відмучилася Оля... Юля встала, їй вперше у житті захотілося перехреститися. Але вона чомусь стрималася. Взяла чашечку з холодною кавою. Ой, забула покласти цукор. Кава міцна й дуже гірка. За упокій п'ють гірке.

На порозі з'явилася мама із листом з Барнаула в руках. Чому вона не плаче, не голосить, не падає навколішки, не кричить?

— Оля просила, щоб ти нізащо не відклала весілля.

— Може, у мене не буде того весілля, — тихо сказала Юля.

Мама не почула, а Юля із подивом зауважила, що не згадувала Турольда біля сестри.

VI

Турольд з'явився невдовзі після дев'ятих по Олі. Зателефонував уранці, а за півгодини вже дзвонив у двері. Вперше поцілував Юлю так жадібно й нетерпляче. І вперше сказав:

— Послухай, ми самі вдома?

— Так...

— Ну, то... — і потяг Юлю до кімнатки.

— Зачекай, Турольде, я маю тобі щось сказати...

— Що саме? Тебе у десятому класі спокусив репетитор із математики? Ну, то я перехворів на юнацький максималізм ще в сьомому.

— Ні, Турольде, мене ніхто не спокушав... Може, ти не захочеш бути моїм нареченим... Ти полюбив не мене, а...

— Не тебе? Невже ти не бачиш парубка, страшенно втомленого від рахітичних яскравих поетес?.. Сонечко...

— Турольде, ті вірші, через які ти у мене закохався...

— Я не сказав би, що це сталося тільки через вірші, — Турольд знову обійняв її за тоненьку талію.

— Ті вірші писала не я, а моя покійна сестра Оля Скринченко. Вона померла два тижні тому. А до того довго і тяжко хворіла.

Якби Юля цієї миті зізналася, що в неї дерев'яна нога чи скляне око, Турольд був би менше приголомшений. Руки самі впали зі стану нареченої.

— Ходімо, — Юля рішуче повела Турольда до дверей, куди хвилину тому не пускала. Вони зайшли до Олиної кімнатки. На столику біля застеленого ліжка мама поставила збільшене фото Олі із випускного альбому. Юля всадила Турольда у крісло, поставила йому на коліна шухляду з паперами сестри.

— Ось.

Турольд упізнав знайомий ламаний почерк. Сумно усміхнувся, побачивши серед Олиних віршів газетку «Зоресвіт» із поемою «Ногами уперед». Він мовчки читав, а Юля стояла біля вікна. Вона болісно згадувала, як тої ночі, коли померла Оля, її вперше почали мучити слова і рими. Це прийде знову. Будуть довгі самотні вечори, їх буде багато, вона прочитає Оліні книжки і багато інших...

— А хто їй приносив ті книжки й газети? — Турольд порушив хід Юлиних думок. А й справді, хто? Юля вперше подумала про це. Мама? Бабуся, коли ще була жива? Їхня однокласниця Леся, що зрідка навідувала Олю? Турольд голосніше повторив запитання.

— Не знаю.

Турольд відвів очі від полиць над Олиним ліжком і знову схилився над маленьким архівом. Господи, йшов би швидше. Назавжди. Ні, не назавжди. Колись, хоча й нескоро, вони зустрінуться. Вона теж писатиме. Слова і образи вже мучать її, і за вікном не просто стіна сусіднього будинку, де у вузькому вікні аж до світанку палять світло, а щось більше, і коли у дзвінкій тиші глухої ночі проїжджає незриме авто, це не

шум коліс і мотора, а щось більше... І знову Турольд перебиває плін її думок одним із останніх Олиних віршів:

*Коли таке гірке твоє пиття,
Пласка крива падінь твоїх і злетів,
Коли дійшло до горла небуття,
Коли таке не викреше сюжетів
Із кременю фортун твоє життя,*

*Живи чуже, допоки ще жива.
І в пінному мовчанні до знемоги
Уперто шепочи чужі слова.
Як трагік вимовляє монологи
На гребенях чужого торжества!..*

Турольд устав. Дощові краплини забилися об металеве підвіконня. Господи, такого травня не було від сотворіння світу. Щодня дощ. Треба пережити, доки Турольд вийде з кімнатки, мине незграбні сходинки, перетне кухню, піде не сказавши й слова. Це треба пережити і вижити. Але він і далі пильно роздивляється Оліні полиці. А потім іде. Але не до виходу, а до вікна, де стоїть Юля.

— Що ж, якщо вірити у реінкарнацію, чиста поетична душа твоєї сестри має дуже скоро відродитися у немовляті. Можливо, у нашій дитині. Ох, знову цей дощ, невже і в день весілля буде такий? — Турольд легенько обняв Юлю, але вона чомусь не відчула щастя.

— А тут ціла купа листів із Барнаула. З ким же вона листувалася?

— Мабуть, такий же хворий. Ми її возили по санаторіях, вона довго листувалася з різними містами. А потім лишився тільки цей Барнаул.

— А хто то — хлопець, дівчина?

— Не знаю. Розумієш, я не питала... Але тепер я вирішила, нехай це буде її таємниця.

Напередодні весілля, коли Турольд саме пішов від Юлі, подзвонили у двері. Юля відразу відчинила, бо була певна, що Турольд щось забув. На порозі стояв гарний, стрункий хлопець у військовій формі. Це був Сергій, який писав Олі з Барнаула. Так, так, «Горобець С. Т.» стояло на конвертах, які Юля надсилала з Головоштамту. В останньому листі (очевидно, в тому, який мама принесла вранці після смерті Олі) Сергій повідомляв, що приїде у відпустку до Києва. Не отримавши відповіді, вирішив приїхати бодай на один день. Блукав містом, яке знає з її, Олиних, листів. Не наважувався зайти за адресою, а телефону не знав. Але ось зайшов. Побачив обличчя, яким так довго милувався на фото. Побачив весільну сукню на стільці. Що ж, хай щастить. А листи її, вірші й фото берегтиме, скільки житиме. Наречений, мабуть, поет? А він за все життя не зліпив жодного рядка. Тільки дуже пильно вчитувався в чужі. Але що б воно було, якби усі залюблені в поезію писали вірші? І зник, ледь торкнувшись губами Юлиної щоки.

Усю ніч перед весіллям Юля думала про Сергія, що служив у Барнаулі, й про сестру. Але не читала тих листів, лише склала їх по порядку

за датами на штемпелях. І знову згадувала того хлопця і доторк до її щоки.

І минула та ніч, і настав день весілля Турольда та Юлі. І відшумів нічний дощ, і вийшло сонце. І довго автомобіль сигналив біля чорного ходу, аж доки мама і тьотя Ліда не вивели красуню Юлю. І Юля з Турольдом, що обстриг кучері, аби догодити майбутній тещі, були цього дня найвродливішими молодятами. І хлопці і дівчата з гурту КЛЯП від усієї душі кричали «гірко», не посилаючись на Ніцше чи Лотреамона, і Лідина Оксана й Франя відверто суперничали, запобігаючи прихильності підстаркуватого Сашка Буська. І мама усміхалася й плакала, але не так, як плакала все Юлине життя. І надвечір знову пішов дощ, і всі зареготали, мовляв, давно не було. І шуміла злива про те, що в каламуті безладних життєвих сюжетів все-таки можна знайти такий, котрий завершувався би весіллям.

ЗМІСТ

У НЕДІЛЮ РАНО	5
РЕЖИМ	13
РОЖЕВЕ СВІТЛО НА ЗУПИНЦІ	20
ДРАНИ КОЛГОТИ	26
НІЧ	32
ВЕЛИКОМУЧЕНИЦЕ КУМО	37
НА ЛІВУ НОГУ	50
ПОЦІЛУНОК У СІДНИЦЮ	59
КОЛОСАЛЬНИЙ СЮЖЕТ	67
МЕБЛЯ	76
КАРОЛІНА	83
ТРИ СВІТИ	
(<i>Київська елегія</i>)	96
ДЕ ОЛЬГА?	105
ЕЛЕГІЯ ПРО СТАРІСТЬ	115
НАЙБІЛЬША БОЖА БЛАГОДАТЬ	129
СЕСТРА	
(<i>Повість для нецілованих дівчат</i>)	158

☞ серія «Квіткова» ☞

☞ *Евгенія Кононенко*
«Без мужика»

☞ *Лариса Денисенко*
«Кавовий присмак кориці»

☞ *Лариса Денисенко*
«Забавки з плоті і крові»

☞ *Евгенія Кононенко*
«Повії теж виходять заміж»

☞ *Любомира Княжич*
«Морок»

☞ *Галина Логінова*
«Червоне солодке сонце»

☞ *Евгенія Кононенко*
«Новели для нецілованих дівчат»

☞ *Наталка Забрамська*
«Завжди»

Літературно-художнє видання

Євгенія Кононенко

НОВЕЛИ ДЛЯ НЕЦІЛОВАНИХ ДІВЧАТ

Рукописні новели

Редактор *Ксеня Харченко*

Макет та художнє оформлення *Михайла Євшина*

Видавець: ТОВ «Кальварія»

а/с 328, Львів, 79000

ДК №676 від 16.11.2001

www.calvaria.org

Для листування:

а/с 328, Львів, 79000

а/с 108, Київ, 01054

Головний редактор:

petro@calvaria.org

Збут:

zbut@calvaria.org

Друк: ТОВ «Книгодрук»

35, вул. Січових Стрільців, Кротошино,

Пустомитівський р-н, Львівська обл., 81136

КОНОНЕНКО Євгенія

К64 Новели для нецілованих дівчат. *Рукописні новели.* — Львів: Кальварія, 2006. — 192 с.

ISBN 966-663-210-1

ISBN 966-663-190-3 (серія «Квіткава»)

У цій книжці зібрано лише тексти, написані авторкою «від руки» (без комп'ютера). І хоча за жанром і тематикою ця збірка подібна до книжки «Повії теж виходять заміж», вона дивним чином відкриває інші виміри людських стосунків.

ББК 84.4 УКР 6-44

Вона любила пускати шпильки, коли він
цілував пальчики на її ніжках.

Часом він ішов до неї
з думкою більше не повертатися.

Але рожеве світло на зупинці
вабило й тягло до себе
і він набирив її номер, не відводячи погляду
від рожевого вікна вгорі,
домовлявся про наступні зустрічі,
й радість передчуття мала ті неймовірні барви,
яких не мало саме побачення.

Євгенія Кононенко
«Рожеве світло на зупинці»

PR-супровід:

Matskevych&Sladkevych Brand Corporation

www.msbrand.net

Медіа-партнери

ISBN 966 - 663 - 210 - 1

9 789666 632107 >

Клубний партнер

www.zzz.od.ua

 Кальварія